

พระสูตรตันตปิฎก เล่ม 3
พระไตรปิฎกเล่ม 11-ทีมนิกาย ปาฏิภวรรค
พระสูตรที่ 1 : ปาฏิภสูตร
คุณค่าของพระธรรมมิได้ขึ้นอยู่กับสิ่งอัศจรรย์ แต่อยู่ที่การนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความสิ้นทุกข์

บทนำ

คนจำนวนไม่น้อยสนใจศาสนาเพราะต้องการพบเห็นสิ่งเหนือธรรมดา ต้องการรู้เรื่องลึกลับ หรืออยากได้คำตอบเกี่ยวกับกำเนิดของโลก แต่พระพุทธศาสนามีได้วางสิ่งเหล่านี้ไว้เป็นจุดหมายสูงสุด

ปาฏิภสูตรแสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างผู้ที่แสวงหา “ความอัศจรรย์” กับผู้ที่แสวงหา “ความพ้นทุกข์”

บุคคลอาจเคยอยู่ใกล้พระพุทธเจ้า เคยได้ฟังธรรม และเคยพบเห็นเหตุการณ์ที่ไม่ธรรมดา แต่หากยังมุ่งหวังเพียงสิ่งที่จะสนองความอยากรู้ ก็อาจไม่เข้าใจแก่นแท้ของพระธรรม

แก่นสำคัญของพระสูตรนี้จึงมิใช่การชักชวนให้เชื่อเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ แต่เป็นการชี้กลับมาว่า ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้น เมื่อนำไปปฏิบัติแล้ว เป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์หรือไม่ นี่คือหลักสำคัญสำหรับพิจารณาคุณค่าของพระธรรม

1. สุนัขขี้ตะประกาศแยกตัวจากพระพุทธเจ้า

ขณะประทับอยู่ที่อนุปิยนิกมในแคว้นมัลละ พระผู้มีพระภาคเสด็จไปยังอารามของภคควโคตรปริพาชก

ภคควโคตรปริพาชกกราบทูลถามถึงสุนัขขี้ตะ ลิจฉวีบุตร ผู้เคยกล่าวว่า ตนได้บอกคืนพระผู้มีพระภาคและจะไม่อยู่อุทิศพระองค์อีกต่อไป

พระพุทธเจ้าตรัสยืนยันว่า สุนัขขี้ตะได้กล่าวเช่นนั้นจริง แต่พระองค์ทรงย้อนถามเขาว่า พระองค์เคยตรัสชักชวนให้เขามาอยู่อุทิศหรือไม่ และเขาเคยกำหนดเงื่อนไขไว้หรือไม่ว่า จะอยู่กับพระองค์ต่อเมื่อพระองค์ทรงแสดงสิ่งที่เขาต้องการ

สุนัขขี้ตะยอมรับว่าไม่เคยมีข้อตกลงเช่นนั้น การที่เขาประกาศว่า “บอกคืนพระผู้มีพระภาค” จึงมิใช่การยกเลิกข้อตกลงที่พระพุทธเจ้าทรงทำไว้กับเขา แต่เกิดจากความคาดหวังของเขาเองที่ไม่ได้รับการตอบสนอง

คำอธิบาย

บางครั้งความผิดหวังทางศาสนาไม่ได้เกิดจากคำสอนผิดไปจากจุดหมาย แต่เกิดจากผู้ศึกษา เริ่มต้นด้วยความคาดหวังที่ไม่ตรงกับจุดหมายของคำสอน

เมื่อบุคคลต้องการสิ่งหนึ่ง แต่พระธรรมชี้ไปสู่อีกสิ่งหนึ่ง เขาอาจเห็นว่าพระธรรมไม่ตอบความต้องการ ทั้งที่สิ่งซึ่งเขาต้องการอาจมิใช่หนทางนำไปสู่ความพ้นทุกข์

2. ความต้องการเห็นอิทธิปาฏิหาริย์

สุนัขขี้ต๊ะกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคไม่ได้ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์อันเหนือธรรมดาของมนุษย์แก่เขา พระพุทธเจ้าจึงตรัสถามว่า ไม่ว่าพระองค์จะทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์หรือไม่ ธรรมที่พระองค์ทรงแสดงนั้น เมื่อนำไปปฏิบัติแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบหรือไม่

สุนัขขี้ต๊ะยอมรับว่า แม้พระองค์จะไม่ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ ธรรมที่ทรงแสดงก็ยังเป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์แก่ผู้ปฏิบัติตาม เมื่อเป็นเช่นนั้น การแสดงอิทธิปาฏิหาริย์จึงมิใช่เงื่อนไขที่ทำให้พระธรรมมีคุณค่าหรือไม่มีคุณค่า

คำอธิบาย

พระพุทธเจ้ามิได้ทรงใช้ความอัศจรรย์เป็นหลักในการรับรองพระธรรม แต่ทรงให้พิจารณาที่ผลของการปฏิบัติ หากคำสอนช่วยให้ผู้ปฏิบัติลดละความโลภ ความโกรธ และความหลง ช่วยให้ผู้รู้จักทุกข์และเหตุแห่งทุกข์ และดำเนินไปสู่ความหลุดพ้น คุณค่าของคำสอนนั้นย่อมมิได้ขึ้นอยู่กับว่าจะมีการแสดงฤทธิ์ให้เห็นหรือไม่

อิทธิปาฏิหาริย์อาจทำให้คนตื่นเต้นหรือเกิดศรัทธาชั่วคราว แต่ไม่อาจทำหน้าที่แทนศีล สมาธิ และปัญญาได้ ผู้ที่เคยเห็นสิ่งอัศจรรย์ยังอาจมีกิเลสอยู่เช่นเดิม ส่วนผู้ที่ไม่เคยเห็นสิ่งอัศจรรย์ แต่ปฏิบัติธรรมอย่างถูกต้อง อาจค่อย ๆ ลดละกิเลสและเข้าใกล้ความสิ้นทุกข์ได้

3. ความต้องการรู้เรื่องต้นกำเนิดของโลก

สุนัขขี้ต๊ะยังดำนิว่า พระผู้มีพระภาคไม่ได้ทรงประกาศทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกแก่เขา พระพุทธเจ้าทรงถามในทำนองเดียวกันว่า พระองค์เคยรับปากหรือไม่ว่า หากสุนัขขี้ต๊ะมาอยู่อุทิศแล้ว พระองค์จะทรงอธิบายต้นกำเนิดของโลกให้ฟัง

สุนัขขี้ต๊ะยอมรับว่า ไม่มีข้อตกลงเช่นนั้น พระองค์จึงทรงชี้ว่า ไม่ว่าจะทรงประกาศเรื่องต้นกำเนิดของโลกหรือไม่ ธรรมที่ทรงแสดงก็นำผู้ปฏิบัติไปสู่ความสิ้นทุกข์ได้

คำอธิบาย

การค้นหาว่าโลกเกิดขึ้นอย่างไรอาจมีคุณค่าในขอบเขตของความรู้ แต่การรู้เรื่องกำเนิดของโลกเพียงอย่างเดียวมิได้ทำให้ความโลภ ความโกรธ และความหลงสิ้นไป

มนุษย์อาจอธิบายเรื่องโลกได้กว้างขวาง แต่ยังไม่รู้จักความทุกข์ที่กำลังเกิดขึ้นภายในตนเอง พระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญแก่ความรู้ที่นำไปสู่การดับทุกข์ คำถามสำคัญจึงมิใช่เพียงว่าโลกเริ่มต้นที่ใด แต่รวมถึงว่า ทุกข์ในปัจจุบันเกิดจากอะไร และจะดับลงได้อย่างไร

4. เคยเห็นเหตุการณ์แล้ว แต่ยังไม่เกิดความเข้าใจ

พระพุทธเจ้าทรงยกเหตุการณ์เกี่ยวกับนักบวชบางคนที่สุนัขขี้ตະเคยเข้าไปเกี่ยวข้อง เช่น โกรักขัตติยะและกพารัมมชกะ เหตุการณ์เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า สุนัขขี้ตະมิใช่ผู้ที่ไม่เคยพบเห็นเรื่องผิดจากธรรมดาเลย

แต่แม้เขาจะเคยประสบเหตุการณ์ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นสิ่งเหนือความคาดหมาย เขาก็ยังกล่าวหาว่าพระพุทธเจ้าไม่ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์แก่เขา

คำอธิบาย

การเห็นเหตุการณ์มิได้หมายความว่าเข้าใจความหมายของเหตุการณ์นั้นเสมอไป หากจิตยังถูกรอบงำด้วยความอยาก ความยึดถือ หรือความเห็นของตน บุคคลอาจเห็นสิ่งเดียวกันกับผู้อื่น แต่ตีความไปตามความต้องการของตนเอง จึงต้องแยกระหว่าง

- การเห็นเหตุการณ์
- การจดจำเหตุการณ์
- การคิดเกี่ยวกับเหตุการณ์
- การเกิดปัญญาเห็นความจริง

การอยู่ใกล้ครูบาอาจารย์ การได้ฟังธรรมมาก หรือการเคยพบเห็นสิ่งที่คนทั่วไปไม่เคยเห็น ยังไม่รับรองว่าบุคคลนั้นจะเข้าถึงธรรม สิ่งสำคัญอยู่ที่ว่า เขาน้อมธรรมนั้นมาพิจารณาและปฏิบัติ จนเกิดความเปลี่ยนแปลงภายในหรือไม่

5. คำท้าทายของปาฏิกบุตร

นักบวชเปลือยชื่อปาฏิกบุตรกล่าวท้าทายว่า หากพระสมณโคดมเสด็จมาพบ เขาจะแสดงปาฏิหาริย์แข่งชันกับพระองค์

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังที่ชุมนุม ปาฏิกบุตรกลับไม่สามารถลุกจากที่นั่งเพื่อไปเผชิญหน้ากับพระองค์ได้ แม้ผู้คนจะพยายามไปตามและกระตุ้นให้เขามา เขาก็ยังไม่สามารถมาได้ตามที่ตนประกาศไว้

เหตุการณ์นี้เปิดเผยความแตกต่างระหว่างคำกล่าวอ้างกับความสามารถที่แท้จริง

คำอธิบาย

ผู้ที่กล่าวอ้างสิ่งยิ่งใหญ่อาจสร้างความสนใจได้ง่าย โดยเฉพาะเมื่อกล่าวถึงฤทธิ์ อำนาจ หรือเรื่องลึกลับ แต่คำกล่าวอ้างยังไม่ใช่หลักฐานของความจริง

คำท้าทายของปาฏิกบุตรทำให้ผู้คนสนใจว่า เขาจะสามารถทำตามสิ่งที่ประกาศไว้ได้หรือไม่ แต่เมื่อถึงเวลาจริง เขากลับไม่สามารถออกมาเผชิญหน้ากับพระพุทธเจ้าได้

พระสูตรมิได้สอนให้เราแสวงหาว่าใครมีฤทธิ์มากที่สุด แต่เตือนให้ระวังการหลงเชื่อคำกล่าวอ้างโดยขาดการพิจารณา ศาสนาจึงไม่ควรถูกทำให้กลายเป็นเวทีแข่งขันว่าใครมีอำนาจเหนือกว่า ใครสร้างความตื่นเต้นได้มากกว่า หรือใครมีผู้ติดตามมากกว่า

หลักที่ควรพิจารณาคือ บุคคลนั้นมีความประพฤติดังไร คำสอนของเขาถูกต้องหรือไม่ และคำสอนนั้นช่วยให้ผู้ปฏิบัติลดละกิเลสได้จริงเพียงใด

6. ทรงรู้ทฤษฎีเหล่านั้น แต่ไม่ทรงยึดมั่น

ในช่วงท้ายของพระสูตร พระพุทธเจ้าทรงอธิบายถึงทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกหลายประเภท ซึ่งสมณพราหมณ์ในสมัยนั้นยึดถือสืบต่อกันมา

บางพวกเชื่อว่าพระอิศวรหรือพระพรหมเป็นผู้สร้าง บางพวกอธิบายต้นกำเนิดของโลกโดยอาศัยเรื่องราวของเทพบางจำพวก และบางพวกเห็นว่าอตตะและโลกเกิดขึ้นเอง

พระพุทธเจ้ามิได้ตรัสเพียงว่าพระองค์ไม่ทรงตอบเรื่องเหล่านี้ แต่ทรงแสดงว่า พระองค์ทรงรู้ชัดทฤษฎีเหล่านั้น ทรงรู้ที่มาของความเห็น และทรงรู้ยิ่งกว่านั้น เมื่อทรงรู้ชัดแล้วจึงไม่ทรงยึดมั่น และเมื่อไม่ทรงยึดมั่น จึงทรงรู้ชัดความดับด้วยพระองค์เอง

คำอธิบาย

ข้อความตอนนี้ช่วยให้เข้าใจว่า พระพุทธศาสนามีได้สอนให้ปฏิเสธความรู้เกี่ยวกับโลก แต่สอนให้รู้เท่าทันที่มาของความเห็น และไม่เข้าไปยึดถือว่าความรู้เพียงบางส่วนนั้นเป็นความจริงทั้งหมด

บางคนอาจจะลืกรับรู้เหตุการณ์ได้เพียงบางช่วง แล้วนำประสบการณ์ที่ไม่ครบถ้วนนั้นไปสรุปเป็นทฤษฎีเกี่ยวกับโลกทั้งหมด

ปัญหาจึงมิได้อยู่ที่การมีความรู้ แต่อยู่ที่การนำความรู้เพียงบางส่วนไปยึดถือว่าเป็นความจริงสูงสุด พระพุทธเจ้าทรงรู้ที่มาของความเห็นเหล่านั้น แต่ไม่ทรงหยุดอยู่เพียงความรู้เรื่องโลก เพราะทรงดำเนินต่อไปจนถึงความไม่ยึดมั่นและความรู้ชัดในความดับ

7. อิทธิปาฏิหาริย์ไม่ใช่จุดหมายของพระพุทธศาสนา

ในพระสูตรมีเรื่องเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมดาหลายตอน แต่ใจความสำคัญไม่ได้อยู่ที่การให้ผู้ฟังยึดติดกับเรื่องเหล่านั้น พระพุทธเจ้าทรงนำเรื่องกลับมาสู่หลักเดิมเสมอว่า ธรรมที่พระองค์ทรงแสดงเป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์แก่ผู้ปฏิบัติตาม

นี่เป็นเส้นแบ่งสำคัญระหว่าง ความสนใจในพระพุทธศาสนา กับ การปฏิบัติตาม
พระพุทธศาสนา ผู้สนใจอาจต้องการฟังเรื่องแปลกใหม่ แต่ผู้ปฏิบัติต้องกลับมาดูกาย วาจา และใจของตน ผู้สนใจอาจถามว่าผู้อื่นมีฤทธิ์เพียงใด แต่ผู้ปฏิบัติต้องถามตนเองว่า

- ความโลภลดลงหรือไม่

- ความโกรธลดลงหรือไม่
- ความหลงและความเห็นผิดลดลงหรือไม่
- เมื่อประสบสิ่งที่ชอบและไม่ชอบ จิตรู้เท่าทันมากขึ้นหรือไม่
- มีศีล มีสติ และมีปัญญามากขึ้นหรือไม่

สิ่งเหล่านี้เป็นผลที่สามารถตรวจสอบได้จากการดำเนินชีวิตของตนเอง

8. ศรัทธาที่ตั้งอยู่บนความเข้าใจ

ศรัทธาที่อาศัยเพียงความตื่นเต้นอาจเกิดขึ้นเร็วและเสื่อมลงเร็ว เมื่อไม่ได้เห็นสิ่งที่ต้องการก็อาจผิดหวังและละทิ้งคำสอน

แต่ศรัทธาที่ตั้งอยู่บนความเข้าใจย่อมมั่นคงกว่า เพราะมิได้ขึ้นอยู่กับการแสดงสิ่งอัศจรรย์ ผู้มีศรัทธาอย่างมีปัญญาจะพิจารณาว่า

- คำสอนนี้กล่าวถึงเหตุและผลหรือไม่
- สามารถนำไปปฏิบัติได้หรือไม่
- เมื่อนำไปปฏิบัติแล้ว จิตใจเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีหรือไม่
- ช่วยให้รู้จักทุกข์และเหตุแห่งทุกข์ชัดขึ้นหรือไม่
- ช่วยให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นได้หรือไม่

ศรัทธาเช่นนี้มีใช้การเชื่อเพราะความตื่นเต้น แต่เป็นศรัทธาที่ค่อย ๆ มั่นคงขึ้นจากการศึกษา การพิจารณา และการปฏิบัติ

9. การนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิต

ปาฏิกสูตรสามารถนำมาใช้เป็นหลักพิจารณาข่าวสาร คำสอน และบุคคลที่กล่าวอ้างเรื่องเหนือธรรมดาได้ เมื่อได้ยินเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ ไม่จำเป็นต้องรีบเชื่อหรือรีบปฏิเสธ แต่ควรวางใจเป็นกลาง และพิจารณาว่า เรื่องนั้นเกี่ยวข้องกับการดับทุกข์อย่างไร

หากการกล่าวอ้างทำให้เกิดเพียงความตื่นเต้น ความกลัว ความหลงไหล หรือการยกบุคคลขึ้นเหนือเหตุผล ก็ควรเพิ่มความระมัดระวัง

ขณะเดียวกัน ผู้ศึกษาธรรมควรตรวจสอบความคาดหวังของตนเองด้วยว่า เข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนาเพราะต้องการอะไร หากต้องการเพียงโชคลาภ การคุ้มครอง ความอัศจรรย์ หรือคำตอบที่สนองความอยากรู้ ก็อาจมองข้ามธรรมที่กำลังชี้ให้เห็นเหตุแห่งทุกข์ภายในใจ

แต่หากศึกษาเพื่อกำหนดรู้ทุกข์ ละเหตุแห่งทุกข์ ทำความดับทุกข์ให้แจ้ง และดำเนินตามทางแห่งความดับทุกข์ การศึกษานั้นย่อมเข้าใกล้จุดหมายของพระพุทธศาสนา

แก่นธรรมจากปาฏิโกสูตร

1. พระพุทธเจ้ามิได้ทรงวางอิทธิปาฏิหาริย์เป็นจุดหมายสูงสุดของการศึกษาและปฏิบัติธรรม
2. คุณค่าของพระธรรมอยู่ที่การนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความสิ้นทุกข์ มิได้ขึ้นอยู่กับ การสร้างความ ตื่นเต้นหรือความอัศจรรย์
3. การรู้เรื่องกำเนิดของโลกไม่สำคัญเท่ากับการรู้จักทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ และทางดับทุกข์ที่กำลัง เกี่ยวข้องกับชีวิตของตน
4. การเคยเห็นเหตุการณ์พิเศษหรืออยู่ใกล้ครูบาอาจารย์ มิได้หมายความว่า จะเกิดปัญญาเห็น ธรรมโดยอัตโนมัติ
5. คำกล่าวอ้างต้องพิจารณาพร้อมกับความประหลาด ความจริง และผลที่เกิดขึ้น มิควรเชื่อเพราะ ชื่อเสียงหรือความตื่นเต้น
6. ความรู้เพียงบางส่วนอาจกลายเป็นความเห็นที่คลาดเคลื่อนได้ หากนำไปยึดถือเป็นความ จริงทั้งหมด
7. พระพุทธเจ้าทรงรู้ที่มาของทฤษฎีต่าง ๆ แต่ไม่ทรงยึดมั่น และทรงรู้ขีดความดับด้วยพระองค์ เอง
8. ศรัทธาที่มั่นคงควรตั้งอยู่บนความเข้าใจและผลจากการปฏิบัติ มิใช่ตั้งอยู่บนความอยากเห็น สิ่งอัศจรรย์

สรุป

ปาฏิโกสูตรมิได้มุ่งให้ผู้ศึกษาเพลิดเพลินกับเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ แต่ใช้เหตุการณ์เหล่านั้นเปิดเผย ความคาดหวัง ความหลง และการกล่าวอ้างที่เกิดขึ้นในใจมนุษย์

สุนัขขี้ต๊ะอยู่ใกล้พระพุทธเจ้า แต่ต้องการสิ่งที่ไม่ใช่แก่นของพระธรรม ส่วนปาฏิโกสูตรกล่าว ทำทายอย่างใหญ่โต แต่ไม่สามารถทำตามคำกล่าวของตนได้

ขณะเดียวกัน พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า พระองค์ทรงรู้ที่มาของทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลก แต่ไม่ทรงยึดมั่นอยู่ในความเห็นเหล่านั้น และทรงรู้ขีดความดับด้วยพระองค์เอง

พระพุทธเจ้าจึงทรงนำผู้ฟังกลับมาสู่หลักสำคัญว่า ไม่ว่าจะมีการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์หรือไม่ ธรรมที่ทรงแสดงย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์แก่ผู้ปฏิบัติตาม

ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาจึงไม่ควรหยุดอยู่เพียงความเชื่อ ความตื่นเต้น หรือความอยากรู้อยากเห็น ลึกลับ แต่ควรนำพระธรรมกลับมาตรวจสอบกาย วาจา และใจของตน

ความอัศจรรย์ที่สำคัญจึงมิใช่การเอาชนะผู้อื่นด้วยฤทธิ์ หากเป็นการที่มนุษย์สามารถรู้เท่าทัน กิเลส ลดความยึดมั่น และดำเนินไปสู่ความสิ้นทุกข์ได้ด้วยการปฏิบัติอย่างถูกต้อง

พระสูตรตันตปิฎก เล่ม 3
พระไตรปิฎกเล่ม 11 - ทิมนิกาย ปาฏิกวรรค
พระสูตรที่ 2 : อุทุมพริกสูตร
ความเคร่งครัดภายนอกยังไม่ใช้ความบริสุทธิ์ หากกิเลสภายในยังไม่ได้รับการชำระ

บทนำ

การประพฤติตนเป็นแนวทางฝึกตนที่มีอยู่ก่อนและในสมัยพุทธกาล นักบวชบางกลุ่มเชื่อว่าการอดอาหาร การเปลือยกาย การอยู่กลางแจ้ง หรือการทรมานร่างกายด้วยวิธีต่าง ๆ จะช่วยกำจัดบาปและทำให้เข้าถึงความบริสุทธิ์ได้

แต่พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นว่า ความยากลำบากทางกายมิใช่เครื่องรับรองความบริสุทธิ์ของจิต บุคคลอาจมีความเป็นอยู่เคร่งครัดกว่าผู้อื่น แต่หากยังยินดีในตบะของตน ยกตนข่มผู้อื่น ปรารถนาลาภและคำสรรเสริญ มีความริษยา โอ้อวด ถีอตัว หรือยึดมั่นในความเห็น ความเคร่งครัดนั้นก็ยิ่งถูกกิเลสครอบงำอยู่

อุทุมพริกสูตรจึงมิได้พิจารณาเพียงว่า บุคคลทำตบะได้ยากเพียงใด แต่พิจารณาลึกลงไปว่า การปฏิบัตินั้นทำให้กิเลสภายในลดลงหรือไม่

1. การสนทนาในอุทุมพริกการาม

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาอิชฌมกุฏ เขตกรุงราชคฤห์ เวลานั้น นิโครทปริพาชกพักอยู่ในอุทุมพริกการาม พร้อมด้วยปริพาชกจำนวนมาก ปริพาชกเหล่านั้นนั่งประชุมกัน ส่งเสียงดัง และสนทนาเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งไม่เกื้อกูลโดยตรงต่อการฝึกจิตและการพ้นทุกข์

สันธานคหบดี สาวกฝ่ายคฤหัสถ์ของพระพุทธเจ้า เดินทางไปยังอารามนั้น เมื่อนิโครทเห็นสันธานคหบดีมาแต่ไกล จึงบอกให้บริษัทยของตนลดเสียงลง เพราะทราบว่าสาวกของพระพุทธเจ้าชอบความสงบและได้รับการอบรมในเรื่องเสียงเบา

สันธานคหบดีได้กล่าวเปรียบเทียบกับ ปริพาชกเหล่านี้มักประชุมกันด้วยเสียงอื้ออึงและสนทนาเรื่องต่าง ๆ ส่วนพระผู้มีพระภาคทรงใช้เสนาสนะอันสงบ มีเสียงน้อย เหมาะแก่การหลีกเร้นและฝึกจิต

คำอธิบาย

ความแตกต่างที่ปรากฏในตอนต้นมิได้อาศัยเพียงสถานที่ แต่แสดงถึงทิศทางของจิตด้วยการอยู่ในที่สงบมิใช่จุดหมายในตัวเอง แต่เป็นสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูลต่อความสงบและการพิจารณาจิต

ในทางตรงกันข้าม แม้ผู้ปฏิบัติจะอยู่ร่วมกันในนามของศาสนา แต่หากยังปล่อยใจให้เพลิดเพลินกับเรื่องที่ไม่เกื้อกูลต่อการฝึก การรวมกลุ่มนั้นก็อาจไม่ช่วยให้เข้าถึงความสงบและความพ้นทุกข์

2. คำกล่าวดูหมิ่นก่อนพบพระพุทธเจ้า

ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จมาถึง นิโครธปริพาชกเคยกล่าวในทำนองว่า พระสมณโคดมทรงเหมาะแก่การประทับอยู่ในที่สงัด แต่ไม่สามารถเสด็จเข้าสู่ที่ประชุมเพื่อสนทนาโต้ตอบกับผู้อื่นได้ เขายังกล่าวด้วยว่า หากพระสมณโคดมเสด็จมายังบริษัทนี้ พวกตนจะถามปัญหาเพียงข้อเดียว และทำให้พระองค์ตอบไม่ได้

ต่อมา พระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงอุทุมพรภิคาราม และทรงเปิดโอกาสให้นิโครธถามปัญหาเกี่ยวกับลัทธิของตนเอง พระองค์ก็ได้ทรงบังคับให้นิโครธรับคำสอนของพระองค์ก่อน แต่ทรงอนุญาตให้เขาถามว่า การกีดกันบาปด้วยตบะตามลัทธิของเขานั้น เมื่อปฏิบัติอย่างไรจึงชื่อว่าบริบูรณ์ และเมื่อปฏิบัติอย่างไรจึงชื่อว่าไม่บริบูรณ์

คำอธิบาย

การสนทนาธรรมมิใช่การแข่งขันเพื่อเอาชนะกัน แต่เป็นการเปิดโอกาสให้แต่ละฝ่ายตรวจสอบความเข้าใจของตน พระพุทธเจ้ามิได้ทรงเริ่มต้นด้วยการปฏิเสธลัทธิของนิโครธทั้งหมด แต่ทรงพิจารณาจากสิ่งที่นิโครธยอมรับอยู่แล้ว แล้วค่อย ๆ ชี้ให้เห็นว่า แม้การปฏิบัติภายนอกจะสมบูรณ์ตามแบบของลัทธินั้น ก็ยังมีสิ่งที่ต้องตรวจสอบลึกลงไปอีก

3. การกีดกันบาปด้วยตบะ

นิโครธปริพาชกราทูลถามว่า การกีดกันบาปด้วยตบะที่บริบูรณ์และไม่บริบูรณ์เป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าทรงกล่าวถึงการบำเพ็ญตบะหลายรูปแบบ เช่น การเปลือยกาย การถือข้อปฏิบัติเกี่ยวกับอาหารอย่างเคร่งครัด การกินอาหารเพียงเล็กน้อย การไม่รับอาหารบางประเภท การนอนบนพื้นหรือวัสดุที่ทำให้เกิดความลำบาก และการอยู่กลางแจ้ง

การปฏิบัติเหล่านี้อาจถือว่าบริบูรณ์ตามหลักของผู้บำเพ็ญตบะ แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่า แม้การกีดกันบาปด้วยตบะที่ปฏิบัติอย่างบริบูรณ์เช่นนั้น ก็ยังมีอุปกิเลสอยู่เป็นอันมาก

คำอธิบาย

คำว่า “บริบูรณ์” ในที่นี้หมายถึงการปฏิบัติได้ครบถ้วนตามรูปแบบของลัทธิตบะ มิได้หมายความว่าจิตบริสุทธิ์จากกิเลสแล้ว

บุคคลอาจปฏิบัติตามระเบียบภายนอกได้ครบทุกข้อ แต่จิตที่อยู่เบื้องหลังการปฏิบัตินั้นอาจยังเต็มไปด้วยความอยาก ความถือตัว และความยึดมั่น จึงต้องแยกให้ชัดเจนระหว่าง

- ความสมบูรณ์ของรูปแบบ
- ความบริสุทธิ์ของเจตนา
- ความสงบของจิต
- ความหลุดพ้นจากความยึดมั่น

การปฏิบัติได้ครบตามรูปแบบยังมีได้หมายความว่า เข้าถึงผลสูงสุดของการปฏิบัติแล้ว

4. อุปกิเลสของผู้บำเพ็ญตะ

พระพุทธเจ้าทรงแสดงอุปกิเลสของผู้บำเพ็ญตะไว้หลายประการ ผู้บำเพ็ญตะอาจยึดมั่นและยินดีในตะบะของตน อาจยกตนข่มผู้อื่น ประราณาโลก สักการะ และคำสรรเสริญ หรือเมื่อได้รับสิ่งเหล่านั้นแล้วก็อาจมัวเมาและประมาท

บางคนแยกอาหารออกเป็นสิ่งที่ตนชอบและไม่ชอบ แล้วเกิดความพัวพันยินดีในสิ่งที่ชอบ หรือรังเกียจสิ่งที่ไม่ชอบ บางคนใช้ตะบะเป็นเหตุระรานหรือตำหนิสมณพราหมณ์อื่น เมื่อเห็นผู้อื่นได้รับความเคารพก็เกิดความริษยาและความตระหนี่ บางคนตั้งใจปฏิบัติในสถานที่ซึ่งคนมองเห็น เพื่อให้ผู้อื่นรับรู้ความเคร่งครัดของตน หรือเที่ยวกล่าวอวดว่า ตนได้บำเพ็ญข้อปฏิบัติอย่างไรบ้าง

นอกจากนี้ ยังอาจมีความโกรธ ผูกโกรธ ลบหลู่ ตีเสมอ ริษยา ตระหนี่ โอ้อวด มีมายา กระด้าง ถือตัว มีความปรารถนาชั่ว เห็นผิด และยึดมั่นถือมั่นในความเห็นของตน

คำอธิบาย

อุปกิเลสเหล่านี้ทำให้เห็นว่า กิเลสสามารถเข้าไปอาศัยอยู่ในสิ่งที่ดูเหมือนเป็นความดีได้ บุคคลอาจจะความสะอาดกายทางกาย แต่ยังไม่ละความยึดมั่นในตนเอง อาจรับประทานอาหารน้อย แต่ต้องการคำสรรเสริญมาก อาจอยู่ในสถานที่ลำบาก แต่ยังต้องการให้คนอื่นเห็นว่าตนเคร่งครัด อาจอดทนต่อความเจ็บปวดทางกายได้ แต่ไม่สามารถอดทนต่อคำตำหนิหรือการที่ผู้อื่นได้รับการยกย่องได้

ปัญหาจึงไม่ใช่เพียงว่า บุคคลกำลังทำอะไร แต่อยู่ที่ว่า ขณะทำสิ่งนั้น จิตกำลังละกิเลสหรือกำลังสร้างตัวตนขึ้นในความดี

5. การมีตัวตนซ่อนอยู่ในความเคร่งครัด

ความเคร่งครัดอาจทำให้เกิดความรู้สึกว่า

- เราปฏิบัติได้มากกว่าผู้อื่น
- เราอดทนกว่าผู้อื่น
- เรามีความบริสุทธิ์กว่าผู้อื่น
- วิธีของเราถูกต้องกว่าวิธีของผู้อื่น
- ผู้อื่นควรเคารพหรือยกย่องเรา

เมื่อความรู้สึกเหล่านี้เกิดขึ้น การปฏิบัติซึ่งควรช่วยลดความยึดมั่นกลับกลายเป็นเครื่องเพิ่มความยึดมั่น ตะบะภายนอกจึงอาจลดความสะอาดทางกาย แต่ยังไม่ลดความสำคัญมั่นหมายภายในใจ

คำอธิบาย

กิเลสมิได้เกิดขึ้นเฉพาะในสิ่งที่เห็นชัดว่าไม่ดีเท่านั้น แต่สามารถแทรกอยู่ในการทำความคิด การรักษาศีล การทำสมาธิ การศึกษา และการเสียสละได้ด้วย

เมื่อมีความคิดว่า “เราเป็นผู้ปฏิบัติ” “เราดีกว่า” หรือ “เราเข้าถึงแล้ว” ความยึดมั่นในตัวตนอาจเข้าไปตั้งอยู่ในสิ่งที่กำลังปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติจึงต้องรู้เท่าทันทั้งสิ่งที่ตนทำและสภาพจิตที่เกิดขึ้นต่อสิ่งนั้นมีใช่เพียงถามว่า เราปฏิบัติอะไร แต่ต้องถามต่อว่า ขณะปฏิบัติ จิตกำลังละความยึดมั่น หรือกำลังยึดมั่นในความเป็นผู้ปฏิบัติ

6. เมื่อละอุปกิเลสได้ ก็ยังถึงเพียงสะเก็ด

พระพุทธเจ้าทรงแสดงต่อไปว่า หากผู้บำเพ็ญตบะไม่ยินดีและไม่หลงใหลในตบะของตน ไม่ยกตนข่มผู้อื่น ไม่มัวเมาในลาภ สักการะ และคำสรรเสริญ ไม่ริษยา ไม่โอ้อวด ไม่มีมายา ไม่ถือตัว ไม่มักโกรธ และไม่ยึดมั่นถือมั่นในความเห็นของตน การปฏิบัตินั้นย่อมบริสุทธิ์ขึ้น

นิโครธปริพาชกเห็นว่า การปฏิบัติถึงขั้นนี้น่าจะเป็นการถึงยอดและถึงแก่นแล้ว แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ยังเป็นเพียงการถึง “สะเก็ด” เท่านั้น

คำอธิบาย

การละอุปกิเลสที่เกิดร่วมกับตบะเป็นสิ่งสำคัญ แต่ยังเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการฝึกจิต การไม่อวดตน ไม่ริษยา ไม่แสวงหาคำสรรเสริญ และไม่ยึดมั่นในความเห็น ช่วยทำให้การปฏิบัติสะอาดขึ้น แต่ยังไม่ใช่ความหลุดพ้นอย่างสมบูรณ์

คำว่า “สะเก็ด” ซึ่งให้เห็นว่า สิ่งทีนิโครธเคยเข้าใจว่าเป็นแก่น แท้จริงแล้วยังอยู่เพียงชั้นนอก

7. จากสะเก็ดสู่เปลือกและกระพี้

พระพุทธเจ้าทรงแสดงลำดับการฝึกที่ลึกขึ้น โดยเริ่มจากการสำรวมด้วยสังวร 4 ประการ คือ

1. ไม่ทำชีวิตให้ตก่วงไป ไม่ใช่ให้ผู้อื่นทำ และไม่ยินดีเมื่อผู้อื่นทำ
2. ไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ไม่ใช่ให้ผู้อื่นถือเอา และไม่ยินดีเมื่อผู้อื่นถือเอา
3. ไม่พูดเท็จ ไม่ใช่ให้ผู้อื่นพูดเท็จ และไม่ยินดีเมื่อผู้อื่นพูดเท็จ
4. ไม่เสพกามคุณ ไม่ใช่ให้ผู้อื่นเสพ และไม่ยินดีเมื่อผู้อื่นเสพ

จากนั้น ผู้ปฏิบัติรักษาศีลให้ยิ่งขึ้น ไม่กลับไปสู่ความเป็นภคหัตถ์ พักอยู่ในเสนาสนะอันสงัด ละนิวรณ์ 5 ซึ่งเป็นเครื่องเศร้าหมองจิตและทอนกำลังปัญญา แล้วเจริญเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา แผ่ไปทั่วทุกทิศโดยไม่มีเวรและไม่มีความเบียดเบียน

แม้การปฏิบัติถึงระดับนี้ พระพุทธเจ้าก็ยังตรัสว่าเป็นเพียงการถึง “เปลือก” เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถระลึกราชชาตีก่อนได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไปและรายละเอียดแห่งชีวิตในชาติเหล่านั้น การปฏิบัตินั้นก็ยังเป็นเพียงการถึง “กระพี้”

คำอธิบาย

การเปรียบเทียบด้วยสะเก็ด เปลือก และกระดูก แสดงให้เห็นว่า การปฏิบัติธรรมมีความลึกหลายระดับ

สิ่งที่ดูสูงมากสำหรับผู้เริ่มต้น อาจยังไม่ใช่อุณหภูมิสูงสุดเมื่อพิจารณาจากความหลุดพ้น แม้ศีล ความสงบของจิต พรหมวิหาร และความสามารถระลึกชาติได้ จะเป็นคุณธรรมและความรู้ที่สูงขึ้นตามลำดับ แต่ก็ยังต้องพิจารณาต่อไปว่า ความไม่รู้และความยึดมั่นได้รับการกำจัดแล้วหรือไม่ การมีประสบการณ์พิเศษจึงมิได้หมายความว่า เข้าถึงแก่นของพระพุทธศาสนาโดยอัตโนมัติ

8. ความบริสุทธิ์ที่ถึงยอดและถึงแก่น

พระพุทธเจ้าทรงแสดงลำดับต่อไปว่า ผู้ปฏิบัติย่อมเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติและเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี และรู้ชัดว่าหมู่สัตว์เป็นไปตามกรรม

ผู้ประกอบกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด ย่อมได้รับผลตามกรรม

ส่วนผู้ประกอบกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ ก็ย่อมได้รับผลตามกรรมเช่นเดียวกัน

นิโครธปริพาชกเห็นว่า การปฏิบัติถึงระดับนี้เป็นการถึงยอดและถึงแก่น พระพุทธเจ้าตรัสว่า เมื่อพิจารณาตามลำดับแห่งการกิดกันบาปด้วยตบะ การปฏิบัติถึงระดับนี้ชื่อว่าถึงยอดและถึงแก่น แต่ยังมีธรรมที่ยอดเยี่ยมและประณีตกว่านั้น ซึ่งเป็นธรรมที่พระองค์ทรงใช้แนะนำสาวกให้เข้าถึงความเบาใจ และดำเนินไปสู่ที่สุดแห่งพรหมจรรย์

คำอธิบาย

แม้การรู้เห็นความเป็นไปของสัตว์ตามกรรมจะเป็นความรู้ที่สูงกว่าการทรมานกาย แต่พระพุทธศาสนายังมีจุดหมายที่สูงกว่านั้น คือความสิ้นกิเลสและความพ้นทุกข์

การรู้ว่าผู้อื่นเกิดและตายอย่างไร ยังไม่สำคัญเท่ากับการรู้ว่า กิเลสกำลังเกิดขึ้นในจิตของตนอย่างไร และจะดับลงได้อย่างไร

ความรู้พิเศษจึงมีคุณค่าในขอบเขตของมัน แต่ไม่ควรถูกยึดถือว่าเป็นจุดหมายสุดท้าย หากอวิชา ตัณหา และอุปาทานยังไม่สิ้นไป

9. การยอมรับความผิดของนิโครธ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแล้ว สันธานคหบดีได้เตือนนิโครธถึงคำกล่าวที่เขาเคยดูหมิ่นพระพุทธเจ้าไว้ก่อนหน้านี้

นิโครธยอมรับว่า ตนกล่าวเช่นนั้นเพราะความโง่เขลาและไม่ฉลาด เขาจึงสารภาพความผิดต่อพระพุทธเจ้า และขอให้พระองค์ทรงรับทราบ เพื่อเขาจะได้สำรวมต่อไป

พระพุทธเจ้าทรงรับทราบความผิดนั้น และตรัสว่า ผู้ใดเห็นความผิดว่าเป็นความผิด สารภาพตามความเป็นจริง และรับว่าจะสำรวมต่อไป วิธีเช่นนี้เป็นความเจริญในอริยวินัย

คำอธิบาย

ความผิดพลาดมิได้ปิดกั้นความเจริญเสมอไป หากบุคคลมองเห็นและยอมรับความผิดของตน สิ่งที่ปิดกั้นความเจริญคือ การปกปิด แก้ว โยนความผิดให้ผู้อื่น หรือยึดมั่นว่าตนไม่มีทางผิด

การยอมรับความผิดตามความเป็นจริงมิใช่การทำให้ตนต่ำลง แต่เป็นการเปิดทางให้เกิดการแก้ไข นิโครธเริ่มต้นจากการกล่าวดูหมิ่นพระพุทธเจ้า แต่เมื่อได้ฟังและเห็นความผิดของตน เขาก็สามารถกล่าวยอมรับได้ตรงตามความเป็นจริง นี่เป็นคุณสมบัติสำคัญของผู้ที่พัฒนาตนต่อไป

10. พระพุทธเจ้ามิได้ทรงมุ่งแย่งชิงสาวก

พระพุทธเจ้าตรัสเชิญบุรุษผู้รู้ ไม่โอ้อวด ไม่มีมายา และเป็นคนตรง ให้มาศึกษาและปฏิบัติตามธรรมที่ทรงสั่งสอน

พระองค์ตรัสว่า ผู้มีคุณสมบัติเช่นนั้น เมื่อปฏิบัติตามธรรมที่ทรงแสดง ก็อาจทำให้แจ้งประโยชน์อันยอดเยี่ยมซึ่งเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ได้ แม้ภายในระยะเวลาเพียง 7 วัน อย่างไรก็ตาม พระองค์ตรัสชี้แจงว่า มิได้ทรงสอนเพราะต้องการให้นิโครธมาเป็นศิษย์ มิได้ทรงต้องการให้เขาละทิ้งอาจารย์ แบบแผน หรืออาชีพของตน และมิได้ทรงต้องการให้เขาห่างจากกุศลธรรม

พระองค์ทรงสอนเพื่อให้ผู้ปฏิบัติละธรรมที่เป็นเหตุให้เศร้าหมอง เจริญธรรมที่เป็นเหตุให้ผ่องแผ้ว และทำความบริบูรณ์แห่งปัญญาและความไพบูลย์ให้ปรากฏด้วยตนเอง

คำอธิบาย

ข้อความตอนนี้แสดงให้เห็นว่า จุดหมายของการแสดงธรรมมิใช่การเพิ่มจำนวนผู้ติดตามหรือเอาชนะสำนักอื่น

พระพุทธเจ้ามิได้ทรงเรียกร้องให้นิโครธเปลี่ยนฝ่ายก่อนจึงจะรับฟังธรรมได้ แต่ทรงเชิญให้ทดลองศึกษาและปฏิบัติด้วยความตรง

การพิจารณาธรรมจึงไม่ควรตั้งอยู่บนคำถามว่า “คำสอนนี้เป็นของใคร” เพียงอย่างเดียว แต่ควรพิจารณาว่า

- ธรรมใดทำให้จิตเศร้าหมอง
- ธรรมใดทำให้จิตผ่องแผ้ว
- สิ่งใดควรละ
- สิ่งใดควรเจริญ
- การปฏิบัตินั้นนำไปสู่ปัญญาและความสิ้นทุกข์หรือไม่

11. ได้ฟังธรรม แต่ยังไม่พร้อมปฏิบัติ

แม้พระพุทธเจ้าจะทรงเปิดโอกาสอย่างชัดเจน ปริพาชกเหล่านั้นกลับนั่งนิ่ง เก้อเจิน ก้มหน้า ชบเซา และไม่ตอบรับคำเชิญให้ทดลองปฏิบัติ

พระพุทธเจ้าทรงดำริว่า ปริพาชกเหล่านั้นถูกมารคลอใจ จนไม่มีผู้ใดคิดทดลองประพฤติ พรหมจรรย์ แม้เพียงเพื่อพิสูจน์ว่า การปฏิบัติ 7 วันจะให้ผลอย่างไร

คำอธิบาย

การได้ยินเหตุผลที่ถูกต้องมิได้หมายความว่า บุคคลจะพร้อมเปลี่ยนแปลงตนเองทันที บางครั้งผู้ฟังอาจยอมรับในใจว่าคำสอนนั้นมีเหตุผล แต่ความยึดติดในหมุมคณะ อาจารย์ ความเห็นเดิม หรือความสำคัญมั่นหมายในตน ทำให้ไม่กล้าก้าวออกมาทดลองปฏิบัติ

ความเห็นเดิมจึงอาจกลายเป็นกรอบที่ปิดกั้นการเรียนรู้ แม้ความจริงจะปรากฏอยู่ตรงหน้า ผู้ศึกษาธรรมต้องมีทั้งความรู้ ความตรง และความกล้าที่จะตรวจสอบตนเอง มิฉะนั้น การฟังธรรม อาจบงกชเพียงความเข้าใจชั่วคราว โดยไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงในชีวิต

การนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิต

อุทุมพริกสูตรมิได้เกี่ยวข้องเฉพาะกับนักบวชผู้บำเพ็ญตบะในสมัยพุทธกาล แต่สามารถใช้พิจารณาการทำความดีและการปฏิบัติธรรมในปัจจุบันได้

เมื่อเราทำความดี รักษาศีล ทำสมาธิ ศึกษาธรรม หรือเสียสละเพื่อส่วนรวม ควรตรวจดูจิตควบคู่กันไปด้วยว่า

- ทำแล้วเกิดความถือตัวหรือไม่
- ต้องการให้ผู้อื่นเห็นหรือยกย่องหรือไม่
- นำความดีของตนไปเปรียบเทียบกับผู้อื่นหรือไม่
- เมื่อผู้อื่นได้รับคำชม เกิดความริษยาหรือไม่
- เมื่อถูกตำหนิ เกิดความโกรธหรือผูกโกรธหรือไม่
- ยึดมั่นว่าวิธีของตนเท่านั้นถูกต้องหรือไม่
- สามารถยอมรับและแก้ไขเมื่อเห็นความผิดของตนหรือไม่

หากความดีทำให้ความสำคัญในตนเพิ่มขึ้น แสดงว่ากิเลสอาจเข้าไปอาศัยอยู่ในความดีนั้นแล้ว แต่หากการปฏิบัติทำให้ความถือตัวลดลง ยอมรับความผิดได้ง่ายขึ้น มีเมตตาต่อผู้อื่น และปล่อยวางความยึดมั่นได้มากขึ้น การปฏิบัตินั้นย่อมเคลื่อนเข้าใกล้จุดหมายที่แท้จริง

แก่นธรรมจากอุทุมพริกสูตร

1. ความเคร่งครัดและความลำบากทางกายมิใช่เครื่องรับรองความบริสุทธิ์ของจิต
2. การปฏิบัติได้ครบตามรูปแบบยังมิได้หมายความว่า กิเลสภายในสิ้นไปแล้ว

3. ความยินดีในตบะ การยกตนข่มผู้อื่น ความปรารถนาลาภและคำสรรเสริญ ความริษยา ความโอ้อวด และความยึดมั่นในความเห็น เป็นอุปกิเลสของผู้ปฏิบัติ
4. กิเลสสามารถเข้าไปอาศัยอยู่ในความดี และทำให้เกิดความยึดมั่นในความเป็นผู้ปฏิบัติได้
5. ศีล ความสงบ พรหมวิหาร และความรู้พิเศษเป็นคุณธรรมที่สูงขึ้นตามลำดับ แต่ยังคงดำเนินต่อไปสู่ปัญญาและความสิ้นกิเลส
6. การเห็นความผิดว่าเป็นความผิด สารภาพตามความเป็นจริง และสำรวมต่อไป เป็นทางแห่งความเจริญ
7. พระพุทธเจ้ามิได้ทรงแสดงธรรมเพื่อแย่งชิงสาวก แต่เพื่อให้ผู้ปฏิบัติละธรรมที่ทำให้จิตเศร้าหมองและเจริญธรรมที่ทำให้จิตผ่องแผ้ว
8. การฟังและยอมรับเหตุผลยังไม่เพียงพอ หากไม่ลงมือปฏิบัติเพื่อตรวจสอบความจริงด้วยตนเอง

สรุป

อุทุมพริกสูตรแสดงให้เห็นว่า การทรมานร่างกายหรือการดำเนินชีวิตอย่างเคร่งครัดอาจเป็นเพียงรูปแบบภายนอก หากจิตยังยึดมั่นในตบะ ยกตนข่มผู้อื่น ปรารถนาลาภและคำสรรเสริญ หรือยึดถือความเห็นของตน การปฏิบัตินั้นก็ยังไม่บริสุทธิ์

แม้ผู้ปฏิบัติจะละอุปกิเลสเหล่านี้ได้ พระพุทธเจ้าก็ยังทรงเปรียบว่าเป็นเพียงการเข้าถึงสะเก็ด จากนั้นจึงทรงแสดงการฝึกที่ลึกขึ้นตามลำดับแห่งเปลือก กระพี้ และแก่น

แต่จุดหมายของพระพุทธศาสนายังมิได้หยุดอยู่ที่ความเคร่งครัด ความสงบ หรือความรู้พิเศษ หากดำเนินต่อไปสู่ความสิ้นกิเลสและความพ้นทุกข์

พระสูตรนี้จึงเตือนให้ผู้ปฏิบัติไม่หยุดอยู่เพียงคำถามว่า เราทำได้มากเพียงใด แต่ให้พิจารณาต่อไปว่า สิ่งที่ทำอยู่นั้นช่วยให้ความโลภ ความโกรธ ความหลง และความยึดมั่นในตนลดลงเพียงใด การปฏิบัติที่แท้จริงมิใช่การสร้างภาพของผู้เคร่งครัด แต่เป็นการชำระจิตให้ค่อย ๆ พ้นจากสิ่งที่ทำให้เศร้าหมอง จนเกิดปัญญาและเข้าถึงความหลุดพ้นด้วยตนเอง

พระสุตตันตปิฎก เล่ม 3
พระไตรปิฎกเล่ม 11 - ทิฆนิกาย ปาฎิกวรรค
พระสูตรที่ 3 : จักกวัตติสูตร

เมื่อผู้ปกครองละเลยความขัดสน ความเสื่อมย่อมนายจากเศรษฐกิจไปสู่ศีลธรรมของสังคม

บทนำ

สังคมมิได้เสื่อมลงในทันที แต่ค่อย ๆ เสื่อมไปตามเหตุปัจจัย เมื่อประชาชนขัดสนและไม่ได้รับการดูแล การลักขโมยอาจเกิดขึ้น เมื่อผู้ปกครองแก้ปัญหาด้วยความรุนแรงโดยไม่แก้ที่ต้นเหตุ ผู้คนก็อาจหันไปใช้อาวุธ ปกปิดความผิดด้วยคำเท็จ และเบียดเบียนกันมากขึ้น

เมื่ออุกศลธรรมแพร่หลาย ความไว้วางใจ ความเคารพ และความรับผิดชอบต่อกันย่อมลดลง จนกระทบทั้งครอบครัว ชุมชน และบ้านเมือง

จักกวัตติสูตรจึงมิได้กล่าวเฉพาะเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ แต่แสดงความสัมพันธ์ระหว่าง

- ธรรมของผู้ปกครอง
- ความเป็นอยู่ของประชาชน
- ความขัดสนและอาชญากรรม
- ศีลธรรมของสังคม
- ความรับผิดชอบของแต่ละบุคคล

พระสูตรเริ่มต้นด้วยการให้ภิกษุมิถนและธรรมเป็นที่พึ่ง จากนั้นจึงแสดงเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิเพื่อให้เห็นว่า ทั้งชีวิตของบุคคลและความมั่นคงของสังคมต้องตั้งอยู่บนธรรม มิใช่อาศัยอำนาจหรือทรัพย์สินสมบัติเพียงอย่างเดียว

1. จงมีตนและธรรมเป็นที่พึ่ง

พระพุทธเจ้าตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า จงมีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง จงมีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง

การมีตนและธรรมเป็นที่พึ่งในที่นี้ คือการเจริญสติปัฏฐาน 4 ได้แก่

1. พิจารณาเห็นกายในกาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลก
2. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลก
3. พิจารณาเห็นจิตในจิต มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลก
4. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลก

พระองค์ยังตรัสให้ภิกษุประพฤติในธรรมอันเป็นโคจร ซึ่งเป็นวิสัยสืบเนื่องมาจากบิดาของตน เมื่อประพฤติอยู่ในธรรมอันเป็นโคจร มารย่อมไม่ได้โอกาส และกุศลธรรมย่อมเจริญขึ้น

คำอธิบาย

คำว่า “มีตนเป็นที่พึ่ง” มิได้หมายถึงการยึดถือว่ามีตัวตนเที่ยงแท้ หรือปฏิเสธความช่วยเหลือจากผู้อื่น แต่หมายถึงการฝึกตนให้มีสติและรับผิดชอบต่อการปฏิบัติของตน

ผู้อื่นอาจแนะนำทางได้ แต่ไม่มีผู้ใดสามารถมีสติแทนเรา ละกิเลสแทนเรา หรือทำให้เราเห็นธรรมโดยที่เราไม่ลงมือปฏิบัติ

การมีธรรมเป็นที่พึ่งจึงมิใช่การยึดความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่ แต่คือการนำชีวิตกลับมาตั้งอยู่บนหลักธรรม โดยมีสติรู้กาย เวทนา จิต และธรรมตามความเป็นจริง

2. พระเจ้าจักรพรรดิทัพนเนมิ

พระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่าทัพนเนมิ ผู้ทรงธรรม ครองราชย์โดยธรรม มีราชอาณาจักรมั่นคง และทรงได้รับชัยชนะโดยไม่ต้องใช้อาวุธหรือศาสตรา พระองค์ทรงมีจักรแก้วอันเป็นทิพย์เป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ

เมื่อจักรแก้วเคลื่อนจากที่ตั้ง พระเจ้าทัพนเนมิทรงทราบว่าพระชนมายุของพระองค์เหลือน้อย จึงมอบราชสมบัติแก่พระราชโอรสองค์ใหญ่ แล้วเสด็จออกผนวชเป็นบรรพชิต หลังจากพระองค์ผนวชได้ 7 วัน จักรแก้วก็อันตรธานไป

พระราชโอรสองค์ใหม่ทรงเสียพระทัย จึงเข้าไปขอคำแนะนำจากพระราชฤๅษีผู้เป็นพระราชบิดา พระราชฤๅษีตรัสว่า จักรแก้วมิใช่ทรัพย์สมบัติที่เป็นมรดกสืบมาจากพระราชบิดา หากพระราชปราชญ์จักรพรรดิวัตรอันประเสริฐ จักรแก้วก็จะปรากฏขึ้นได้

คำอธิบาย

อำนาจ ตำแหน่ง และทรัพย์สมบัติอาจส่งต่อกันได้ แต่ธรรมของผู้ปกครองไม่อาจส่งมอบให้กันได้เหมือนวัตถุ แม้จะได้รับราชสมบัติจากพระราชบิดา พระราชโอรสก็จะต้องประพฤติธรรมด้วยพระองค์เอง

จักรแก้วในเรื่องจึงมิได้เป็นเพียงเครื่องหมายแห่งอำนาจ แต่แสดงว่า ความชอบธรรมของผู้ปกครองต้องเกิดจากการประพฤติ มิใช่เกิดจากชาติกำเนิดหรือตำแหน่งเพียงอย่างเดียว

3. จักรวรรดิวัตรอันประเสริฐ

พระราชฤๅษีทรงแนะนำให้พระราชโอรสใหม่อาศัยธรรม สักการะ เคารพ นับถือ และบูชาธรรม โดยถือธรรมเป็นใหญ่ ผู้ปกครองต้องจัดการรักษาและคุ้มครองโดยธรรมแก่ประชาชนกลุ่มต่างๆ ตลอดจนสัตว์และนก และไม่ปล่อยให้อธรรมเกิดขึ้นในแผ่นดิน

เมื่อมีสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดี ไม่ประมาท มีความอดทนและความสงบ ผู้ปกครองควรเข้าไปสอบถามว่า

- อะไรเป็นกุศล
- อะไรเป็นอกุศล
- อะไรมีโทษ
- อะไรไม่มีโทษ
- อะไรควรปฏิบัติ
- อะไรไม่ควรปฏิบัติ
- การกระทำใดนำไปสู่ทุกข์
- การกระทำใดนำไปสู่ประโยชน์และความสุข

เมื่อรู้แล้ว ผู้ปกครองควรละสิ่งที่เป็นอกุศลและสมทานสิ่งที่ เป็นกุศล ประการสำคัญ ผู้ปกครองต้องพระราชทานทรัพย์แก่ผู้ไม่มีทรัพย์ เพื่อมิให้ความขัดสนแพร่หลายอยู่ในแผ่นดิน

คำอธิบาย

หน้าที่ของผู้ปกครองตามพระสูตรมิได้มีเพียงการรักษาความสงบหรือใช้กฎหมายลงโทษผู้กระทำความผิด แต่รวมถึงการดูแลเหตุทางเศรษฐกิจและสังคมที่อาจผลักดันให้ประชาชนกระทำความผิด การให้ทรัพย์แก่ผู้ไม่มีทรัพย์มิได้หมายถึงการแจกจ่ายโดยไม่มีหลักเกณฑ์ แต่หมายถึงการไม่ทอดทิ้งประชาชนให้อยู่ในความขัดสนจนขาดหนทางดำรงชีวิตโดยสุจริต

ธรรมของผู้ปกครองจึงต้องประกอบด้วยทั้งความยุติธรรม การคุ้มครอง และการดูแลความเป็นอยู่ของประชาชน

4. ผู้สืบทอดที่ละเลยคำแนะนำ

พระเจ้าจักรพรรดิหลายพระองค์ทรงประพฤติจักรวรรดิวัตรตามคำแนะนำที่สืบทอดกันมา บ้านเมืองจึงดำรงอยู่ด้วยความมั่นคง

แต่เมื่อถึงผู้ปกครองพระองค์หนึ่ง พระองค์มิได้เสด็จไปขอคำแนะนำเกี่ยวกับจักรวรรดิวัตร และทรงปกครองประชาชนตามความคิดเห็นของพระองค์เอง

แม้จะทรงจัดการรักษาและคุ้มครองประชาชน แต่พระองค์มิได้พระราชทานทรัพย์แก่ผู้ไม่มีทรัพย์ เมื่อคนที่ไม่มีทรัพย์ไม่ได้รับการดูแล ความขัดสนจึงเริ่มแพร่หลาย

คำอธิบาย

ความเลื่อมเริ่มจากการละเลยหน้าที่ประการหนึ่ง แต่หน้าที่นั้นเกี่ยวข้องกับชีวิตของประชาชนโดยตรง ผู้ปกครองอาจคิดว่าการรักษากฎหมายและลงโทษผู้กระทำความผิดเพียงพอแล้ว แต่หากไม่พิจารณาว่าเหตุใดประชาชนจึงกระทำความผิด ปัญหาที่ย่อมไม่สิ้นสุด การไม่รับฟังคำแนะนำจากผู้รู้ยังทำ

ให้ผู้มีอำนาจมองปัญหาจากมุมมองของตน เพียงด้านเดียว และอาจแก้ไขปลายเหตุโดยไม่เห็นต้นเหตุที่กำลังขยายตัว

5. จากความขัดสนสู่การลักขโมย

เมื่อความขัดสนแพร่หลาย บุรุษผู้หนึ่งจึงถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้โดยอาการขโมย เจ้าหน้าที่จับตัวเขาไปถวายพระราชอาญา เมื่อพระราชอาชฎถามว่าเหตุใดจึงลักขโมย เขากราบทูลว่า ตนไม่มีสิ่งที่จะใช้เลี้ยงชีวิต

พระราชอาชฎจึงพระราชทานทรัพย์แก่เขา และทรงแนะนำให้ นำทรัพย์นั้นไปเลี้ยงตน เลี้ยงมารดา บิดา เลี้ยงบุตรภรรยา ประกอบการงาน และบำเพ็ญทักษิณอันมีผลสูง

เมื่อคนอื่นทราบว่าเขาลักขโมยได้รับพระราชทานทรัพย์ จึงเกิดความคิดว่า หากตนลักขโมยบ้างก็ คงได้รับทรัพย์เช่นเดียวกัน การลักขโมยจึงเพิ่มขึ้น

คำอธิบาย

การช่วยเหลือผู้ขัดสนเป็นสิ่งจำเป็น แต่หากช่วยเหลือหลังจากมีการกระทำผิด โดยไม่มีระบบ ป้องกันและแก้ไขที่เหมาะสม อาจทำให้ผู้อื่นเข้าใจว่า การกระทำผิดเป็นทางนำไปสู่ผลประโยชน์ ปัญหาจึงต้องได้รับการแก้ตั้งแต่ก่อนเกิดการลักขโมย ด้วยการทำให้ประชาชนมีหนทางดำรงชีวิต โดยสุจริต

พระสูตรมิได้สอนให้ปล่อยผู้กระทำผิดโดยไม่มีควมรับผิดชอบ แต่ชี้ให้เห็นว่า การแก้ปัญหาลังคมต้องเข้าใจทั้งเหตุแห่งความขัดสนและผลแห่งการกระทำ

6. การใช้ความรุนแรงแก้ปัญหา

เมื่อการลักขโมยเพิ่มขึ้น พระราชาทรงเปลี่ยนวิธีการพระราชทานทรัพย์มาเป็นการลงโทษอย่างรุนแรง ผู้ลักขโมยคนหนึ่งถูกประหารชีวิต เพื่อให้ผู้อื่นหวาดกลัวและไม่กล้ากระทำความผิด แต่เมื่อประชาชนเห็นว่าผู้ลักขโมยอาจถูกประหาร พวกเขาจึงทำศัสตราที่คมขึ้น และคิดว่า หากจะลักขโมยก็ควรฆ่าเจ้าของทรัพย์เสีย เพื่อมิให้มีผู้กล่าวโทษหรือแจ้งความ

เมื่อความขัดสนไม่ได้รับการแก้ การลงโทษอย่างรุนแรงจึงมิได้ทำให้การลักขโมยสิ้นสุด แต่กลับทำให้ศัสตราและการฆ่าฟันแพร่หลายขึ้น

คำอธิบาย

ความรุนแรงอาจระงับพฤติกรรมบางอย่างได้ชั่วคราว แต่หากต้นเหตุยังคงอยู่ ผู้กระทำผิดอาจเปลี่ยนวิธีและใช้ความรุนแรงมากขึ้นเพื่อหลีกเลี่ยงโทษ

พระสูตรแสดงให้เห็นว่า การรักษาความสงบด้วยความกลัวเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ สังคมที่มั่นคงต้องมีทั้งกฎหมายที่เป็นธรรม การป้องกันอาชญากรรม และการดูแลมิให้ประชาชนถูกความขัดสนผลักดันเข้าสู่การกระทำผิด

7. ความเสื่อมขยายจากเรื่องหนึ่งไปสู่อีกเรื่องหนึ่ง

พระพุทธเจ้าทรงแสดงลำดับแห่งความเสื่อมว่า เมื่อผู้ปกครองไม่ให้ทรัพย์แก่ผู้ไม่มีทรัพย์ ความขัดสนย่อมแพร่หลาย เมื่อความขัดสนแพร่หลาย อทินนาทานหรือการลักขโมยย่อมแพร่หลาย เมื่อการลักขโมยแพร่หลาย ศีลศร่าย่อมแพร่หลาย

เมื่อศีลศร่ายแพร่หลาย ปาณาติบาตหรือการฆ่ากันย่อมแพร่หลาย จากนั้นอกุศลธรรมอื่น ๆ ก็ค่อย ๆ แพร่หลายตามมา ได้แก่

- การพูดเท็จ
- การพูดส่อเสียด
- การประพฤติดุคในกาม
- การพูดคำหยาบ
- การพูดเพ้อเจ้อ
- ความเพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น
- ความพยาบาท
- ความเห็นผิด
- ความกำหนัดที่ผิดธรรมชาติ
- ความโลภรุนแรง
- ความประพฤติที่ผิดจากธรรมชาติ
- การไม่เกื้อกูลมารดาบิดา
- การไม่เกื้อกูลสมณพราหมณ์
- การไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล

เมื่ออกุศลธรรมเหล่านี้แพร่หลาย อายุและวรรณะของมนุษย์ก็ค่อย ๆ เสื่อมถอยลง

คำอธิบาย

ความเสื่อมทางศีลธรรมมิได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว แต่เชื่อมโยงกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ การปกครอง ครอบครัวยุค และค่านิยมของสังคม

การลักขโมยนำไปสู่การปกปิด การปกปิดนำไปสู่การพูดเท็จ ความกลัวโทษนำไปสู่การใช้อาวุธ และความรุนแรงทำให้ความไว้วางใจระหว่างคนในสังคมลดลง เมื่อความผิดเกิดขึ้นบ่อย สิ่งที่เคยเห็นว่าไม่ถูกต้องอาจค่อย ๆ กลายเป็นเรื่องธรรมดา ส่วนผู้ที่ประพฤติดีกลับถูกมองว่าไม่สอดคล้องกับสังคม

พระสูตรจึงแสดงให้เห็นว่า ศีลธรรมของบุคคลและสภาพแวดล้อมของสังคมมีความเกี่ยวข้องกัน

8. เมื่อนุญย์มีอายุขัย 10 ปี

พระพุทธเจ้าตรัสถึงสมัยที่มนุษย์มีอายุขัยเพียง 10 ปี เด็กหญิงอายุ 5 ปีก็มีสามีได้ อาหารที่ประณีตจะสูญหาย และกุศลกรรมบถ 10 จะอันตรธานไป แม้แต่ชื่อว่า “กุศล” ก็จะไม่มี แล้วผู้ที่ทำกุศลจะมีได้อย่างไร

ผู้ที่ไม่เกื้อกูลมารดาบิดา ไม่เกื้อกูลสมณพราหมณ์ และไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ กลับได้รับการยกย่อง มนุษย์ขาดความเคารพต่อความสัมพันธ์ในครอบครัว มีความอาฆาต พยาบาท และคิดฆ่ากันอย่างรุนแรง แม้ระหว่างมารดาบิดากับบุตรหรือพี่น้องกันเอง

ในที่สุดจะเกิดสัตถันตรกัป คือช่วงเวลาแห่งการฆ่าฟันกันด้วยศาสตราตลอด 7 วัน มนุษย์มองกันและกันประหนึ่งสัตว์ที่จะต้องฆ่า และใช้อาวุธทำลายกัน

คำอธิบาย

ภาพของมนุษย์ที่มีอายุขัย 10 ปีแสดงจุดต่ำสุดของความเสื่อม เมื่อความเป็นมนุษย์มิได้วัดเพียงด้วยรูปร่าง แต่ต้องประกอบด้วยความรู้จักผิดชอบ ความเคารพ และการไม่เบียดเบียนกัน เมื่อกุศลและอกุศลถูกสลับความหมาย สังคมย่อมไม่เพียงมีคนทำผิดมากขึ้น แต่ยังยกย่องสิ่งผิดว่าเป็นสิ่งถูก

เมื่อความสัมพันธ์พื้นฐานระหว่างมารดาบิดา บุตร ญาติ และคนในสังคมหมดความหมาย ความรุนแรงจึงเกิดขึ้นได้โดยแทบไม่มีสิ่งใดยับยั้ง

9. ผู้รอดชีวิตเริ่มต้นใหม่ด้วยการงดเว้นความชั่ว

ในช่วงแห่งการฆ่าฟัน มนุษย์บางพวกไม่ต้องการฆ่าผู้อื่นและไม่ต้องการให้ผู้อื่นฆ่าตน จึงหลบเข้าไปอยู่ตามป่าหญา พุ่มไม้ ป่าไม้ เกาะกลางแม่น้ำ และซอกเขา อาศัยรากไม้และผลไม้เป็นอาหารตลอด 7 วัน

เมื่อเหตุการณ์สงบลง คนเหล่านั้นจึงออกมาพบกัน สวมกอดกัน และจิตใจที่ยังมีชีวิตรอด พวกเขาพิจารณาว่า การสูญเสียชีวิตครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นเพราะยึดถืออกุศลธรรม จึงตกลงกันว่าจะเริ่มทำกุศลด้วยการงดเว้นจากปาณาติบาต

เมื่อคนรุ่นหนึ่งงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ บุตรของพวกเขาก็มีอายุยืนขึ้น ต่อมามนุษย์ค่อย ๆ สมทานกุศลธรรมเพิ่มขึ้นตามลำดับ ได้แก่ งดเว้นจากการลักขโมย การประพฤติดีกในกาม การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ การพูดเพ้อเจ้อ ความเพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น ความพยาบาท และความเห็นผิด

พวกเขากลับมาเกื้อกูลมารดาบิดา เกื้อกูลสมณพราหมณ์ และอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล อายุและวรรณะของมนุษย์จึงค่อย ๆ เจริญขึ้นอีกครั้ง

คำอธิบาย

สังคมที่เสื่อมลงได้ก็สามารถฟื้นขึ้นได้ แต่การฟื้นฟูต้องเริ่มจากการเห็นเหตุแห่งความเสื่อมและเปลี่ยนพฤติกรรมอย่างจริงจัง ผู้รอดชีวิตไม่ได้เริ่มต้นด้วยการกล่าวโทษคนรุ่นก่อนเพียงอย่างเดียว แต่หันกลับมาสมาทานกุศลธรรมด้วยตนเอง

การเปลี่ยนแปลงเริ่มจากหลักพื้นฐานที่สุด คือการไม่ฆ่า แล้วค่อย ๆ ขยายไปสู่ความซื่อสัตย์ ความสำรวมทางเพศ วาจาที่ไม่ทำร้ายกัน ความเห็นชอบ และความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ความเจริญของสังคมจึงเกิดขึ้นจากการสะสมเหตุที่ดี เช่นเดียวกับความเสื่อมที่เกิดจากการสะสมเหตุที่ไม่ดี

10. พระพุทธเจ้าพระนามว่าเมตไตรยและพระเจ้าสังขะ

เมื่อนมนุษย์กลับมาประพฤติกุศลธรรม อายุขัยจะค่อย ๆ เพิ่มขึ้นจนถึง 80,000 ปี บ้านเมืองมีความเจริญ มีประชากรมาก และมีอาหารอุดมสมบูรณ์

กรุงพาราณสีในเวลานั้นจะมีชื่อว่า กรุงเกตุมดี เป็นราชธานีของพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่าสังขะ ผู้ทรงธรรมและครองราชย์โดยธรรม

ในยุคนั้น พระผู้มีพระภาคพระนามว่าเมตไตรยจะเสด็จอุบัติขึ้นในโลก เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้รู้แจ้งโลก และทรงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด

พระเจ้าสังขะจะทรงสละราชสมบัติ เสด็จออกผนวชในสำนักของพระพุทธเจ้าพระนามว่าเมตไตรย และทรงทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์

คำอธิบาย

การกล่าวถึงพระพุทธเจ้าพระนามว่าเมตไตรยเกิดขึ้นภายหลังจากที่พระสูตรแสดงว่า มนุษย์กลับมาสมาทานกุศลธรรม และอายุขัยค่อย ๆ เจริญขึ้นตามลำดับ

พระสูตรจึงมิได้สอนให้รอคอยอนาคตโดยไม่ทำอะไร แต่ชี้ให้เห็นว่า ความเจริญย่อมเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย หากต้องการสังคมที่มีเมตตา ความซื่อสัตย์ และความสงบ มนุษย์ต้องเริ่มสร้างคุณธรรมเหล่านั้นในปัจจุบัน

การกล่าวถึงอนาคตจึงสามารถย้อนกลับมาเตือนผู้ฟังในปัจจุบันว่า ทุกคนมีส่วนร่วมสร้างเหตุแห่งความเสื่อมหรือความเจริญของสังคมจากการกระทำของตนเอง

11. ความหมายของความเจริญสำหรับภิกษุ

หลังจากทรงแสดงความเจริญและความเสื่อมของมนุษย์แล้ว พระพุทธเจ้าทรงนำภิกษุทั้งหลายกลับมาสู่การปฏิบัติภายใน พระองค์ตรัสให้ภิกษุประพฤติในธรรมอันเป็นโคจรของตน และทรงอธิบายความเจริญของภิกษุในความหมายทางธรรม ได้แก่

อายุของภิกษุ คือการเจริญอิทธิบาท 4 ประกอบด้วยฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ซึ่งประกอบด้วยสมาธิและความเพียร

วรรณะของภิกษุ คือการเป็นผู้มีศีล ดำรงด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร เห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย และสมทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย

ความสุขของภิกษุ คือการบรรลุมรรค 4 ซึ่งเป็นความสงบและความตั้งมั่นของจิตตามลำดับ

โภคะของภิกษุ คือการมีจิตประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา แผ่ไปทั่วโลกโดยไม่มีเวรและไม่มีความเบียดเบียน

กำลังของภิกษุ คือการทำให้แจ้งเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่ง

คำอธิบาย

พระพุทธเจ้าทรงนำถ้อยคำที่คนทั่วไปใช้กับความเจริญทางโลก เช่น อายุ วรรณะ ความสุข โภคะ และกำลัง มาอธิบายในความหมายของการฝึกตน

ความเจริญของบรรพชิตจึงมิได้วัดด้วยอายุที่ยืน รูปร่างที่งดงาม ทรัพย์สินจำนวนมาก หรืออำนาจเหนือผู้อื่น แต่วัดด้วยความเพียร ศีล สมาธิ เมตตา ปัญญา และความหลุดพ้นจากกิเลส

12. การนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิตและสังคม

จักกวัตติสูตรสามารถนำมาใช้พิจารณาปัญหาสังคมได้หลายระดับ

ระดับผู้ปกครอง ผู้ปกครองต้องไม่พิจารณาเพียงว่าใครกระทำผิด แต่ต้องพิจารณาด้วยว่า มีเงื่อนไขใดทำให้ความผิดแพร่หลาย การรักษากฎหมายต้องคำนึงควบคู่กับการดูแลความเป็นอยู่ การสร้างโอกาสประกอบอาชีพ และการป้องกันมิให้ประชาชนถูกทอดทิ้งอยู่ในความขัดสน

ระดับชุมชน ชุมชนต้องไม่ยกย่องความรุนแรง การหลอกลวง หรือความเห็นแก่ตัวจนกลายเป็นเรื่องปกติ เมื่อค่านิยมของสังคมเปลี่ยน สิ่งที่เกิดขึ้นอาจได้รับการยกย่อง ส่วนผู้ประพฤติดีอาจถูกมองว่าอ่อนแอหรือไม่ทันผู้อื่น การรักษาสังคมจึงต้องรักษาทั้งกฎหมายและค่านิยมที่ถูกต้อง

ระดับครอบครัว การเกื้อกูลมารดาบิดา ความเคารพผู้ใหญ่ และความรับผิดชอบต่อสมาชิกในครอบครัว เป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ในสังคม เมื่อความสัมพันธ์เหล่านี้เสื่อมลง ความไว้วางใจ และความรับผิดชอบต่อบุคคลภายนอกครอบครัวก็ยิ่งรักษาได้ยาก

ระดับบุคคล แม้สภาพแวดล้อมของสังคมจะมีอิทธิพลต่อชีวิต แต่แต่ละคนยังต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตน การฟื้นฟูสังคมจึงเริ่มจากการที่แต่ละบุคคลงดเว้นอกุศลกรรมบถและเจริญกุศลกรรมบถ ไม่รอให้ผู้อื่นเปลี่ยนแปลงก่อน

แก่นธรรมจากจกัวัตติสูตร

1. การมีตนและธรรมเป็นที่พึ่ง คือการฝึกตนด้วยสติและตั้งชีวิตอยู่บนธรรม มิใช่การยึดความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่
2. ตำแหน่งและอำนาจอาจสืบทอดได้ แต่ธรรมของผู้ปกครองต้องสร้างขึ้นด้วยการประพฤติของตนเอง
3. หน้าที่ของผู้ปกครองมิได้มีเพียงการลงโทษผู้กระทำความผิด แต่ต้องดูแลความเป็นอยู่และไม่ปล่อยให้ความขัดสนแพร่หลาย
4. เมื่อไม่แก้ต้นเหตุของความขัดสน การลักขโมย ความรุนแรง และอกุศลธรรมอื่น ๆ อาจขยายตัวตามมา
5. การใช้ความรุนแรงเพียงอย่างเดียวไม่อาจแก้ปัญหาสังคมได้ หากเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดปัญหายังคงอยู่
6. ความเสื่อมทางเศรษฐกิจ การปกครอง ครอบครัวย และศีลธรรมมีความเชื่อมโยงกัน
7. เมื่อสังคมเห็นผิดเป็นชอบ สิ่งที่เป็นอกุศลอาจได้รับการยกย่อง ส่วนผู้ประพฤติดีอาจไม่ได้รับการเห็นคุณค่า
8. สังคมสามารถฟื้นตัวได้ เมื่อมนุษย์เห็นโทษของอกุศลและกลับมาสมาทานกุศลธรรม
9. อนาคตที่ดีมิได้เกิดจากการรอคอยเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยการสร้างเหตุที่ดีในปัจจุบัน
10. ความเจริญที่แท้จริงของผู้ปฏิบัติ มิได้วัดด้วยทรัพย์ อำนาจ หรือชื่อเสียง แต่วัดด้วยศีล สมาธิ ปัญญา และความหลุดพ้นจากกิเลส

สรุป

จกัวัตติสูตรแสดงให้เห็นว่า ความเสื่อมของสังคมมิได้เริ่มต้นจากอาชญากรรมเพียงอย่างเดียว แต่อาจเริ่มจากการที่ผู้ปกครองละเลยหน้าที่ ไม่รับฟังคำแนะนำ และไม่ดูแลผู้ที่ไม่มีทรัพย์ เมื่อความขัดสนแพร่หลาย การลักขโมยย่อมเกิดขึ้น เมื่อแก้ปัญหาด้วยความรุนแรงโดยไม่แก้ต้นเหตุ ผู้คนก็หันไปใช้อาวุธและฆ่ากัน จากนั้นการทุจริต การพูดส่อเสียด การประพฤติดีในทางความโลภ ความพยาบาท ความเห็นผิด และการไม่เกื้อกูลผู้มีพระคุณก็ค่อย ๆ แพร่หลาย แต่พระสูตรมิได้จบลงด้วยความสิ้นหวัง เพราะเมื่อมนุษย์เห็นโทษของอกุศลและกลับมางดเว้นจากความชั่ว อายุ วรรณะ และความเจริญของสังคมก็ค่อย ๆ ฟื้นคืนขึ้น

ความเสื่อมและความเจริญจึงมิได้เกิดขึ้นโดยปราศจากเหตุ แต่เป็นผลของการกระทำที่มนุษย์สะสมร่วมกัน สำหรับผู้ปฏิบัติ พระพุทธเจ้าทรงนำเรื่องทั้งหมดกลับมาสู่หลักสำคัญว่า **จงมีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง จงมีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง**

เพราะแม้สังคมจะเปลี่ยนแปลงไปเพียงใด หน้าที่ในการมีสติ รักษาศีล เจริญกุศล และชำระจิตให้พ้นจากกิเลส ยังคงเป็นสิ่งที่แต่ละคนต้องลงมือทำด้วยตนเอง

พระสุตตันตปิฎก เล่ม 3
พระไตรปิฎกเล่ม 11 - ทิมนิกาย ปาฏิกวรรค
พระสูตรที่ 4 : อัคคัญญสูตร
บุคคลมิได้ประเสริฐเพราะชาติกำเนิด แต่ประเสริฐด้วยธรรมและการประพฤติ

บทนำ

ในสังคมอินเดียสมัยพุทธกาล บุคคลถูกแบ่งออกเป็นวรรณะต่าง ๆ และมีผู้เชื่อว่า พราหมณ์เป็นวรรณะที่สูงที่สุด บริสุทธิที่สุด และเกิดจากพระโอษฐ์ของพระพรหม ส่วนวรรณะอื่นมีฐานะต่ำกว่า อัคคัญญสูตรนำความเชื่อนี้มาพิจารณาด้วยหลักเหตุผลและหลักกรรม

พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า มนุษย์ทุกวรรณะสามารถกระทำได้ดีทั้งความดีและความชั่ว เมื่อทำกรรมอย่างใดก็ย่อมได้รับผลตามกรรมนั้น มิได้มีวรรณะใดผูกขาดความบริสุทธิ์หรือความหลุดพ้น

พระสูตรยังกล่าวถึงความเป็นมาของโลก มนุษย์ ทรัพย์สิน การลักขโมย การลงโทษ ผู้ปกครอง และการแบ่งหน้าที่ของคนในสังคม เพื่อแสดงว่า กลุ่มและวรรณะต่าง ๆ เกิดขึ้นภายหลังตามเหตุปัจจัยและการงาน มิใช่เพราะมนุษย์บางกลุ่มมีเนื้อแท้สูงส่งกว่ากันตั้งแต่กำเนิด

แก่นสำคัญของพระสูตรจึงอยู่ที่พระดำรัสว่า **ธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดในหมู่ชน ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า**

1. วาเสฏฐะและภารทวาชะ

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ บุพพาราม ปราสาทของนางวิสาขาเมคารมาตา เขตกรุงสาวัตถี เวลานั้น วาเสฏฐะและภารทวาชะ ซึ่งเกิดในตระกูลพราหมณ์ กำลังประพฤติอยู่ในสำนักของภิกษุทั้งหลายด้วยความประสงค์จะอุปสมบท

พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า เมื่อทั้งสองละวรรณะพราหมณ์ออกบวช พวกพราหมณ์ได้ด่าว่าหรือตำหนิอย่างไรบ้าง ทั้งสองกราบทูลว่า พวกพราหมณ์กล่าวว่า วรรณะพราหมณ์ประเสริฐที่สุด วรรณะอื่นต่ำกว่า พราหมณ์มีผิวขาว วรรณะอื่นมีผิวดำ พราหมณ์บริสุทธิ์ วรรณะอื่นไม่บริสุทธิ์ และพราหมณ์เป็นบุตรซึ่งเกิดจากพระโอษฐ์ของพระพรหม

แต่ทั้งสองกลับละวรรณะที่สูงตามความเชื่อนั้น ไปอยู่ร่วมกับสมณะผู้โกนศีรษะซึ่งมาจากวรรณะต่าง ๆ

คำอธิบาย

คำกล่าวของพราหมณ์มิได้ตำหนิเพียงการเปลี่ยนวิถีชีวิตของวาเสฏฐะและภารทวาชะ แต่แสดงความเชื่อว่า คุณค่าของบุคคลถูกกำหนดไว้แล้วด้วยกำเนิด หากยอมรับความเชื่อนี้ บุคคลที่เกิดในวรรณะสูงย่อมได้รับการยกย่องโดยไม่ต้องพิจารณาความประพฤติ ส่วนผู้เกิดในวรรณะต่ำย่อมถูกลดคุณค่า แม้จะมีศีลและปัญญาก็ตาม

พระพุทธเจ้าจึงทรงนำการพิจารณากลับมาสู่ความจริงที่มนุษย์ทุกคนมีส่วนร่วม และผลของการกระทำที่แต่ละคนต้องรับด้วยตนเอง

2. มนุษย์ทุกระณเกิดตามธรรมชาติอย่างเดียวกัน

พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นว่า หุิงพราหมณ์ก็มีระดู ตั้งครรภ์ คลอดบุตร และเลี้ยงบุตรด้วยน้ำนม เช่นเดียวกับหุิงในวรรณะอื่น

เมื่อความจริงปรากฏชัดว่าพราหมณ์เกิดจากกรรมมารดาเช่นเดียวกับมนุษย์ทั่วไป การกล่าวว่าพราหมณ์เกิดจากพระโอรสของพระพรหมจึงไม่สอดคล้องกับสิ่งที่ปรากฏอยู่จริง

คำอธิบาย

พระพุทธเจ้ามิได้ทรงลดคุณค่าของพราหมณ์ แต่ทรงปฏิเสธการยกบุคคลให้สูงหรือต่ำโดยอาศัยกำเนิดเพียงอย่างเดียว ชาติกำเนิดอาจทำให้บุคคลได้รับโอกาสหรือฐานะทางสังคมแตกต่างกัน แต่ไม่อาจทำให้ผู้หนึ่งพ้นจากผลของกรรม และไม่อาจปิดกั้นอีกผู้หนึ่งจากการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา

3. ทุกระณะทำได้ทั้งความดีและความชั่ว

พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า บุคคลในวรรณะกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร สามารถประพฤติกายทุจริต วาจิทุจริต และมโนทุจริตได้เช่นเดียวกัน

บุคคลในทุกระณะอาจฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ มีความเพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น มีความพยาบาท และมีความเห็นผิดได้ เมื่อบุคคลในวรรณะใดกระทำอกุศลกรรม บุคคลนั้นก็ย่อมได้รับผลแห่งอกุศลกรรม มิใช่ว่าความชั่วจะกลายเป็นความดีเพราะผู้กระทำให้เกิดในวรรณะสูง

ในทางกลับกัน บุคคลในวรรณะทั้งสี่สามารถประพฤติกายสุจริต วาจิสุจริต และมโนสุจริต มีความเห็นชอบ และเจริญกุศลธรรมได้เช่นเดียวกัน เมื่อกระทำกุศลกรรม ก็ย่อมได้รับผลแห่งกุศลกรรมนั้น

คำอธิบาย

กรรมมิได้เลือกให้ผลตามตระกูล ชื่อเสียง หรือฐานะ แต่ให้ผลตามเจตนาและการกระทำ ผู้เกิดในวรรณะสูง หากประพฤติชั่ว ก็ไม่อาจใช้ชาติกำเนิดลบล้างความชั่วได้ ผู้เกิดในวรรณะต่ำ หากประพฤติดี ก็ไม่ควรถูกปฏิเสธคุณค่าความดีเพราะกำเนิดของตน

หลักกรรมจึงทำให้ความรับผิดชอบกลับมาอยู่ที่บุคคล มิใช่อยู่ที่ชื่อของกลุ่มหรือวรรณะที่บุคคลนั้นสังกัด

4. ผู้หลุดพ้นเป็นผู้เลิศโดยธรรม

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ในบรรดาบรรณทัตถะ ผู้ใดเป็นภิกษุอรหัตตจีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับ ลีลาภสังโยชน์ และหลุดพ้น เพราะรู้โดยชอบ ผู้นั้นย่อมเป็นผู้เลิศกว่าบุคคลในบรรณทัตถะ

ความเป็นผู้เลิศนั้นเกิดขึ้นโดยธรรม มิใช่โดยอธรรม และมีได้เกิดจากบรรณทัตถะที่ผู้นั้นเคยถือกำเนิด พระองค์จึงตรัสว่า ธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดในหมู่ชน ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

คำอธิบาย

เมื่อบุคคลละกิเลสได้หมดแล้ว จำแนกว่าเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทร ย่อมไม่อาจใช้ตัดสินความบริสุทธิ์ของบุคคลนั้นได้อีก สิ่งที่ทำให้บุคคลประเสริฐมิใช่สิ่งที่ได้รับมาตั้งแต่เกิด แต่คือคุณธรรมที่ได้รับการฝึกฝนจนเกิดขึ้นจริงในกาย วาจา และใจ

ในระดับทั่วไป บุคคลควรได้รับการพิจารณาจากความประพฤติ ในระดับสูงสุด บุคคลผู้สิ้นกิเลสย่อมเป็นผู้เลิศ เพราะไม่มีความโลภ ความโกรธ และความหลงเป็นเหตุให้เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นอีกต่อไป

5. พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเคารพธรรม

พระพุทธเจ้าทรงยกตัวอย่างพระเจ้าปเสนทิโกศล ผู้ทรงเป็นกษัตริย์และมีพระราชอำนาจ แม้พระพุทธเจ้าจะเสด็จออกผนวชจากศากยตระกูล แต่พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ทรงถวายความเคารพ พระองค์ด้วยการกราบไหว้ ลูกรับ ประนมมือ และปฏิบัติด้วยความนอบน้อม

การที่กษัตริย์ผู้มีอำนาจถวายความเคารพพระพุทธเจ้า มิใช่เพราะพระพุทธเจ้าทรงมีอำนาจทางการเมืองเหนือกว่า แต่เพราะพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเคารพธรรม

คำอธิบาย

เมื่อบุคคลเห็นคุณค่าของธรรม เขาย่อมสามารถเคารพผู้มีธรรมได้โดยไม่ถูกตำแหน่งหรือชาติกำเนิดขวางกั้น การยอมรับคุณธรรมของผู้อื่นมิได้ทำให้ฐานะของตนลดลง แต่แสดงถึงปัญญาที่มองเห็นว่า สิ่งใดควรเคารพอย่างแท้จริง

บุคคลที่ยึดตนเป็นใหญ่ย่อมต้องการให้ผู้อื่นเคารพตน แต่บุคคลที่ถือธรรมเป็นใหญ่ย่อมเคารพธรรม ไม่ว่าธรรมนั้นจะปรากฏอยู่ในบุคคลผู้เกิดจากตระกูลใด

6. จุดเริ่มต้นของความเปลี่ยนแปลงในโลก

พระพุทธเจ้าทรงเล่าถึงช่วงเวลาในโลกเจริญขึ้น หลังจากเคยเสื่อมสลายไป สัตว์ส่วนมากจุติจากพรหมโลกชั้นอาภัสสระมาเกิดในโลกนี้ สัตว์เหล่านั้นนึกคิดสิ่งใดก็สำเร็จตามความปรารถนา มีปติเป็นอาหาร มีรัศมีออกจากกาย สัญจรไปในอากาศ และดำรงอยู่เช่นนั้นเป็นเวลานาน

ขณะนั้นยังไม่ปรากฏดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ยังไม่มีการกำหนดกลางวัน กลางคืน เดือน ฤดู และปี และยังไม่ปรากฏความแตกต่างระหว่างเพศหญิงกับเพศชาย ต่อมา จัวนดินปรากฏขึ้นบนผิวน้ำ มีสี กลิ่น และรส สัตว์ผู้หนึ่งเกิดความอยากรู้จึงใช้นิ้วชิมจัวนดิน เมื่อลิ้มรสแล้ว ตัณหาที่เกิดขึ้น สัตว์อื่นเห็นดังนั้นจึงพากันลิ้มรสและบริโภคน้ำจัวนดินตาม เมื่อบริโภคน้ำจัวนดินที่หยาบขึ้น รัศมีจากกายก็ค่อย ๆ หายไป ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ กลางวัน กลางคืน เดือน และฤดูกาลจึงปรากฏ

คำอธิบาย

เนื้อหาส่วนนี้เป็นการเล่าความเปลี่ยนแปลงของโลกตามโครงสร้างของพระสูตร จุดมุ่งหมายสำคัญมิใช่การจัดทำคำอธิบายทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ แต่ใช้เรื่องดังกล่าวแสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัณหา การบริโภค ความยึดถือ และความแตกต่างที่ค่อย ๆ เกิดขึ้นในหมู่สัตว์

ความเสื่อมมิได้เริ่มจากการที่มีผู้ใดถูกสร้างมาให้ต่ำกว่า แต่เริ่มจากสภาพจิตและการกระทำของสัตว์ทั้งหลายเอง

7. เมื่อความงามกลายเป็นเหตุแห่งความถือตัว

เมื่อสัตว์ทั้งหลายบริโภคน้ำจัวนดิน ร่างกายของพวกเขาก็ค่อย ๆ หยาบขึ้น และมีผิวพรรณแตกต่างกัน ผู้ที่มีผิวพรรณงามเกิดความดูหมิ่นผู้ที่ผิวพรรณไม่งาม โดยคิดว่าตนงดงามกว่า ส่วนผู้อื่นด้อยกว่า

เมื่อความถือตัวและการดูหมิ่นเกิดขึ้น จัวนดินก็หายไป ต่อมา มีสะเก็ดดินและเครื่องดินปรากฏขึ้นเป็นอาหาร แต่เมื่อสัตว์ทั้งหลายยังคงเกิดความถือตัวเพราะผิวพรรณ อาหารเหล่านั้นก็ค่อย ๆ หายไปเช่นเดียวกัน

คำอธิบาย

เมื่อความแตกต่างปรากฏขึ้น จิตที่ขาดปัญญาอาจนำความต่างนั้นมาสร้างความสูงต่ำ ความงามซึ่งเป็นเพียงลักษณะทางกายกลับถูกนำมาใช้สร้างความสำคัญในตนและดูหมิ่นผู้อื่น พระสูตรจึงชี้ให้เห็นว่า ปัญหาไม่ได้อยู่ที่มนุษย์มีรูปร่างหรือคุณสมบัติแตกต่างกัน แต่อยู่ที่การนำความแตกต่างเหล่านั้นไปกำหนดคุณค่าความเป็นมนุษย์

เมื่อเกิดความถือตัว ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ย่อมเริ่มเปลี่ยนจากการอยู่ร่วมกันไปสู่การเปรียบเทียบและแบ่งแยก

8. ความปรากฏแห่งเพศและครอบครัว

เมื่ออาหารของสัตว์ทั้งหลายหยาบขึ้น ร่างกายก็หยาบขึ้นตามลำดับ และความแตกต่างระหว่างเพศหญิงกับเพศชายจึงปรากฏ เมื่อหญิงและชายเพ่งมองกันและกัน ความกำหนัดก็เกิดขึ้น และมีการประพฤติดุเมถุนธรรม

ในระยะแรก คนในสังคมตำหนิและขับไล่ผู้ที่ประพฤติเช่นนั้น ต่อมาผู้ที่อยู่ร่วมกันจึงสร้างเรือนขึ้น เพื่อปกปิดการกระทำของตนจากสายตาของผู้อื่น ความเป็นอยู่ร่วมกันเป็นคู่และที่อยู่อาศัยจึงค่อย ๆ ปรากฏขึ้น

คำอธิบาย

พระสูตรแสดงให้เห็นว่า แบบแผนการดำเนินชีวิตของมนุษย์ค่อย ๆ เกิดขึ้นตามสภาพร่างกาย ความต้องการ และการอยู่ร่วมกัน สิ่งที่ทำต่อมากลายเป็นธรรมเนียมของสังคม มิได้มีอยู่ในรูปแบบเดิมมาตั้งแต่เริ่มต้น แต่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยและเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา

9. จากการสะสมสู่การแบ่งเขตทรัพย์สิน

ในเวลาต่อมา ข้าวสาธินิดหนึ่งปรากฏขึ้นเองโดยไม่ต้องไถ ไม่มีรำ ไม่มีแกลบ มีกลิ่นหอม และเมื่อเก็บไปแล้วก็เกิดขึ้นใหม่ เดิมสัตว์ทั้งหลายเก็บข้าวเฉพาะเวลาที่ต้องการบริโภค แต่ต่อมาบางคนเกิดความเกียจคร้าน จึงเก็บข้าวไว้สำหรับหลายมือ

เมื่อเห็นว่าผู้อื่นสะสมได้ คนอื่นก็พากันสะสมตาม จนข้าวที่เคยเกิดขึ้นใหม่อย่างรวดเร็วเริ่มเสื่อมลง มีรำ มีแกลบ และเมื่อเก็บไปแล้วก็ไม่งอกขึ้นทันที สัตว์ทั้งหลายจึงประชุมกัน แบ่งข้าวสาธินี้ และกำหนดเขตแดนว่า ส่วนใดเป็นของใคร

คำอธิบาย

การแบ่งทรัพย์สินเกิดขึ้นเพื่อจัดระเบียบการใช้ทรัพยากร เมื่อมนุษย์เริ่มสะสมและทรัพยากรไม่ได้กลับคืนมาอย่างสมบูรณ์เหมือนเดิม การมีทรัพย์สินจึงสัมพันธ์กับหน้าที่เคารพสิทธิของผู้อื่น มิใช่เป็นเพียงสิทธิที่จะครอบครองตามความต้องการของตน

เมื่อกำหนดว่าส่วนใดเป็นของใครแล้ว การถือเอาส่วนของผู้อื่นโดยไม่ได้รับอนุญาตจึงกลายเป็นการละเมิดข้อตกลงของส่วนรวม

10. การลักขโมยและการเลือกผู้ปกครอง

เมื่อแบ่งเขตทรัพย์สินแล้ว สัตว์ผู้หนึ่งรักษาสวนของตนไว้ แต่กลับถือเอาส่วนของผู้อื่นที่เจ้าของมิได้ให้ คนทั้งหลายจับเขาได้และกล่าวตักเตือน แต่เขายังคงกระทำซ้ำอีก จากเหตุการณ์นี้ การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ การกล่าวตำหนิ การพุดเท็จ และการถือท้าวหาญจึงปรากฏขึ้น

คนทั้งหลายเห็นว่า อกุศลธรรมกำลังแพร่หลาย จึงปรึกษากันว่า ควรเลือกบุคคลผู้หนึ่งให้ทำหน้าที่ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ตำหนิผู้ที่ควรตำหนิ และขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ โดยทุกคนจะแบ่งข้าวสาธินส่วนหนึ่งให้เป็นค่าตอบแทน

พวกเขาก็เลือกบุคคลผู้มีรูปร่างงดงาม นาคู นาคูเลื่อมใส และมีความสามารถ ให้ทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อย

บุคคลนั้นได้รับชื่อว่า “มหาสมมต” เพราะเป็นผู้ที่มหาชนร่วมกันเลือกหรือสมมติขึ้น ได้รับชื่อว่า “กษัตริย์” เพราะเป็นใหญ่แห่งเขตนา และได้รับชื่อว่า “ราชา” เพราะทำให้ผู้อื่นยินดีโดยธรรม

คำอธิบาย

เรื่องมหาสมมตแสดงให้เห็นว่า ผู้ปกครองเกิดขึ้นจากความจำเป็นของสังคม และได้รับมอบหมายให้รักษาความเป็นธรรม อำนาจของผู้ปกครองจึงมิได้มีไว้เพื่อประโยชน์ส่วนตน แต่เกิดขึ้นพร้อมกับหน้าที่ต่อส่วนรวม

ประชาชนยอมแบ่งทรัพย์สินส่วนหนึ่งให้แก่ผู้ปกครอง เพื่อให้ทำหน้าที่ระงับการละเมิดและรักษาความสงบ ความชอบธรรมของผู้ปกครองจึงขึ้นอยู่กับการทำงานที่โดยธรรม หากใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือคดขี่ประชาชน ก็ย่อมห่างจากเหตุผลที่สังคมมอบอำนาจให้ตั้งแต่แรก

11. การเกิดขึ้นของวรรณะต่าง ๆ

พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า กลุ่มกษัตริย์เกิดขึ้นจากผู้ที่ได้รับเลือกให้ทำหน้าที่ปกครองและรักษาความสงบ

ต่อมา สัตว์บางกลุ่มเห็นโทษของอกุศลธรรม จึงคิดล่อยอกุศลธรรมและบาปกรรม ออกจากชุมชนไปสร้างกระท่อมอยู่ในป่า เฟ่งพินิจและฝึกจิต คนเหล่านี้ได้รับการเรียกว่า “พราหมณ์” พราหมณ์บางพวกไม่สามารถเฟ่งพินิจอยู่ในป่าได้ จึงกลับเข้ามาอยู่ใกล้บ้านและนิคม แล้วจัดทำคัมภีร์และศึกษาคำสอนต่าง ๆ

สัตว์บางกลุ่มประกอบกิจการงานที่แตกต่างออกไป เช่น การค้าขาย จึงเกิดกลุ่มที่เรียกว่า “แพศย์” ส่วนสัตว์ที่เหลือบางกลุ่มประพฤติดน โหดร้ายและทำงานต่ำต้อย จึงเกิดกลุ่มที่เรียกว่า “ศูทร”

กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นในหมู่สัตว์พวกเดียวกัน มิใช่เกิดจากสัตว์คนละประเภท และเกิดขึ้นตามการกระทำและหน้าที่ที่แตกต่างกัน

ทุกครั้งที่ทรงอธิบายการเกิดขึ้นของแต่ละกลุ่ม พระพุทธเจ้าทรงย้ำว่า **กรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดในหมู่ชน ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า**

คำอธิบาย

วรรณะมิได้เกิดจากเนื้อแท้ที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่กำเนิด แต่เป็นชื่อที่ใช้เรียกกลุ่มคนตามบทบาท การงาน และวิถีชีวิตในเรื่องที่พระสูตรอธิบาย

เมื่อหน้าที่และการกระทำเป็นเหตุให้เกิดชื่อของกลุ่ม คุณค่าของบุคคลจึงไม่ควรถูกตัดสินจากชื่อของกลุ่มนั้นเพียงอย่างเดียว

บุคคลในวรรณะเดียวกันยังมีความประพฤติแตกต่างกัน บางคนประพฤติดี บางคนประพฤติชั่ว บางคนฝึกตนจนหลุดพ้น และบางคนยังถูกกิเลสครอบงำ ชื่อของวรรณะจึงไม่อาจรับรองความบริสุทธิ์ของบุคคลได้

12. ทุภพรรณสามารถออกบวชและเข้าถึงธรรม

บุคคลจากวรรณะกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทร เมื่อเห็นโทษของธรรมของตนและออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ก็เกิดแวดวงสมณะขึ้นจากวรรณะทั้งสิ้นนั่นเอง

เมื่อเข้ามาในพระธรรมวินัย การฝึกมิได้แบ่งแยกตามกำเนิด แต่พิจารณาตามการปฏิบัติและความหลุดพ้น

บุคคลในวรรณะทั้งสี่สามารถประพฤติทุจริต ประพฤติสุจริต หรือมีการกระทำทั้งสองอย่างปะปนกันได้ และย่อมได้รับผลตามกรรมของตน

ผู้ใดเจริญโพธิปักขิยธรรม และทำให้แจ้งเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ ผู้นั้นย่อมเข้าถึงความหลุดพ้นได้ ไม่ว่าจะเกิดจากวรรณะใด

คำอธิบาย

เมื่อบุคคลเข้าสู่การฝึกตนอย่างแท้จริง สิ่งสำคัญมิใช่คำถามว่า “เกิดจากที่ใด” แต่คือ “กำลังปฏิบัติอย่างไร” ชาติกำเนิดเป็นสิ่งที่ผ่านไปแล้วและไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ แต่การกระทำในปัจจุบันเป็นสิ่งที่บุคคลสามารถเลือกและพัฒนาได้ พระธรรมจึงเปิดโอกาสแก่ทุกคน โดยมีได้ปฏิเสธผู้ใด เพราะตระกูล ฐานะ อาชีพ หรือวรรณะเดิม

13. ความประเสริฐตามธรรม

ในตอนท้าย พระพุทธเจ้าทรงยกคำกล่าวของสังกุมารพรหมว่า ในหมู่ชนที่ถือชาติตระกูลเป็นใหญ่ กษัตริย์ได้รับการนับว่าประเสริฐที่สุด แต่ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่เทวดาและมนุษย์

คำถ้อยนี้ได้ยืนยันว่า กษัตริย์ประเสริฐสูงสุดโดยแท้ แต่แยกระหว่างความสูงตามข้อตกลงของสังคมกับความประเสริฐตามธรรม

หากสังคมยังถือชาติตระกูลเป็นหลัก กษัตริย์อาจได้รับการยกย่องสูงสุดตามแบบแผนนั้น แต่เมื่อพิจารณาตามธรรม ผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติย่อมประเสริฐกว่า

คำอธิบาย

ตำแหน่งทางสังคมกับคุณธรรมภายในเป็นคนละเรื่องกัน

บุคคลอาจได้รับความเคารพเพราะตำแหน่ง แต่ความเคารพเช่นนั้นดำรงอยู่ตามข้อตกลงและหน้าที่ ส่วนความประเสริฐทางธรรมเกิดจากการฝึกกาย วาจา และใจ จนมีวิชาและจรณะสมบูรณ์ไม่ขึ้นอยู่กับว่าผู้นั้นเกิดในตระกูลใด

14. การนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิตและสังคม

อัครัญญสูตรสามารถนำมาใช้พิจารณาการแบ่งคนในสังคมปัจจุบันได้ มนุษย์อาจไม่ได้แบ่งกันด้วยชื่อวรรณะเช่นในสมัยโบราณ แต่อาจแบ่งด้วยฐานะ ทรัพย์สิน การศึกษา อาชีพ เชื้อชาติ ตำแหน่ง หรือชื่อเสียง

ความแตกต่างเหล่านี้มีอยู่ในทางสังคม แต่ไม่ควรถูกนำมาใช้ตัดสินว่า บุคคลหนึ่งมีคุณค่าความเป็นมนุษย์สูงหรือต่ำกว่าอีกบุคคลหนึ่งโดยกำเนิด

ผู้มีการศึกษาสูงอาจประพาศิได้ ผู้มีทรัพย์มากอาจขาดศีลธรรมได้ และผู้มีตำแหน่งสูงอาจใช้อำนาจโดยไม่เป็นธรรมได้

ในทางกลับกัน ผู้มีฐานะธรรมดาอาจเป็นผู้ซื่อสัตย์ เสียสละ มีเมตตา และมีปัญญาได้ การพิจารณาบุคคลอย่างเป็นธรรมจึงควรดูที่

- เจตนาและการกระทำ
- ความซื่อสัตย์
- ความรับผิดชอบ
- การไม่เบียดเบียน
- การยอมรับและแก้ไขความผิด
- การพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา

หลักนี้มีได้ลบความแตกต่างทางหน้าที่ แต่ป้องกันไม่ให้มนุษย์นำความแตกต่างนั้นมาสร้างความถือตัวหรือดูหมิ่นกัน

แก่นธรรมจากอัครัญญสูตร

1. มนุษย์ทุกวรรณะเกิดตามธรรมชาติอย่างเดียวกัน ไม่มีวรรณะใดมีเนื้อแท้สูงหรือต่ำกว่ากัน ตั้งแต่กำเนิด

2. บุคคลในทุกวรรณะสามารถทำได้ทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรม และย่อมได้รับผลตามการกระทำของตน

3. ชาติกำเนิดไม่อาจทำให้ความชั่วกลายเป็นความดี และไม่อาจทำให้ความดีหมดคุณค่า

4. ผู้สิ้นกิเลสเป็นผู้เลิศในหมู่มนุษย์โดยธรรม มิใช่โดยวรรณะหรือตระกูล

5. ความแตกต่างระหว่างมนุษย์ค่อย ๆ เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย การกระทำ หน้าที่ และแบบแผนของสังคม

6. ทรัพย์สินเกิดขึ้นพร้อมกับข้อตกลงและหน้าที่ที่จะต้องเคารพสิทธิของผู้อื่น

7. ผู้ปกครองเกิดขึ้นจากความจำเป็นของสังคม และได้รับมอบหมายให้รักษาความเป็นธรรม มิใช่ใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ส่วนตน

8. วรรณะต่าง ๆ เกิดจากหน้าที่และการงานของมนุษย์กลุ่มเดียวกัน มิได้เกิดจากมนุษย์คนละประเภท

9. พระธรรมเปิดโอกาสให้บุคคลทุกกำเนิดฝึกตนและเข้าถึงความหลุดพ้นได้

10. ความสูงตามข้อตกลงของสังคมแตกต่างจากความประเสริฐตามธรรม

11. ธรรมและความประพฤติเป็นเครื่องวัดความประเสริฐของบุคคล มิใช่ชาติกำเนิด ทรัพย์ ตำแหน่ง หรือชื่อเสียง

สรุป

อัครัญญสูตรแสดงให้เห็นว่า การแบ่งมนุษย์ออกเป็นวรรณะสูงและต่ำมิได้เกิดจากความบริสุทธิ์ที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด มนุษย์ทุกวรรณะเกิดตามธรรมชาติอย่างเดียวกัน สามารถทำได้ทั้งความดีและความชั่ว และต้องรับผลตามกรรมของตน

พระสูตรอธิบายการเปลี่ยนแปลงของโลกและสังคม ตั้งแต่การเกิดตัณหา ความแตกต่างทางร่างกาย ความถือตัว การสะสมอาหาร การแบ่งเขตทรัพย์สิน การลักขโมย การเลือกผู้ปกครอง และการเกิดขึ้นของวรรณะต่าง ๆ

เรื่องทั้งหมดชี้ให้เห็นว่า ตำแหน่ง ชนชั้น และวรรณะเกิดขึ้นภายหลังตามเหตุปัจจัย มิใช่สิ่งที่กำหนดความบริสุทธิ์ของจิต บุคคลจึงมิได้ประเสริฐเพราะกล่าวว่าตนเกิดจากตระกูลสูง แต่ประเสริฐเพราะละความชั่ว เจริญความดี และชำระจิตให้พ้นจากกิเลส

ผู้ที่เกิดในวรรณะใดก็ตาม หากประพฤติทุจริตก็ย่อมได้รับผลแห่งทุจริต ส่วนผู้ที่ประพฤติสุจริตและฝึกตนจนหลุดพ้น ย่อมเป็นผู้เลิศโดยธรรม แก่นของพระสูตรจึงสรุปอยู่ในพระดำรัสว่า ธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดในหมู่ชน ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

พระสูตรตันตปิฎก เล่ม 3
พระสูตรที่ 5 - สัมปสาทนียสูตร
ความเลื่อมใสอันประกอบด้วยปัญญา

บทนำ

สัมปสาทนียสูตรเป็นพระสูตรที่แสดงความเลื่อมใสอย่างมั่นคงของพระสาวกที่มีต่อพระผู้มีพระภาค ความเลื่อมใสนี้มีได้เกิดจากอารมณ์หรือความเชื่อโดยปราศจากเหตุผล แต่ตั้งอยู่บนการพิจารณาพระธรรม การเห็นความสอดคล้องของแนวทางตรัสรู้ และการอนุมานจากหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงดำเนินมา

พระสูตรนี้จึงช่วยให้เข้าใจว่า ความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามีใช่การยอมเชื่อโดยไม่ไตร่ตรอง หากเป็นศรัทธาที่เกิดจากการศึกษา การปฏิบัติ และการเห็นคุณค่าของพระธรรมด้วยปัญญา

1. การบันลือสีหนาทของพระสาวก

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปาวาริกัมพวัน เขตเมืองนาพันทา พระสาวกเข้าไปเฝ้า ถวายอภิวาท แล้วกราบทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์มีความเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคอย่างยิ่งว่า ไม่เคยมี ไม่จักมี และในบัดนี้ก็ไม่มีสมณะหรือพราหมณ์อื่นผู้มีพระปัญญาในทางพระสัมโพธิญาณยิ่งกว่าพระผู้มีพระภาค คำกล่าวนี้เรียกว่า “การบันลือสีหนาท” คือการกล่าวอย่างองอาจ มั่นคง และไม่หวั่นไหว เพราะตั้งอยู่บนความเข้าใจอันถูกต้อง มิใช่การยกย่องด้วยความลำเอียง

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถามพระสาวกว่า เธอรู้พระทัยของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตหรือว่า พระผู้มีพระภาคเหล่านั้นมีศีล มีธรรม มีปัญญา มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ และมีความหลุดพ้นอย่างไร

พระสาวกกราบทูลว่า ไม่รู้ พระผู้มีพระภาคตรัสถามต่อไปว่า เธอรู้พระทัยของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในอนาคตหรือไม่ พระสาวกกราบทูลว่า ไม่รู้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถามว่า ถ้าเช่นนั้น เธอรู้พระทัยของเราผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในปัจจุบันหรือ พระสาวกกราบทูลว่า ไม่รู้เช่นกัน

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถามว่า เมื่อเธอไม่อาจกำหนดรู้พระทัยของพระพุทธเจ้าทั้งในอดีต อนาคต และปัจจุบัน เหตุใดจึงกล่าวด้วยคำอันยิ่งใหญ่นี้ คำถามดังกล่าวมิใช่การตำหนิ แต่เป็นการเปิดโอกาสให้พระสาวกแสดงเหตุผลว่า ความเลื่อมใสของท่านตั้งอยู่บนฐานใด

2. พระสารีบุตรมีได้อ้างว่ารู้ทุกสิ่ง

พระสารีบุตรกราบทูลอย่างตรงไปตรงมาว่า ท่านมิได้รู้พระทัยของพระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีต มิได้รู้พระทัยของพระพุทธเจ้าทั้งหลายในอนาคต และมีได้กำหนดรู้พระทัยของพระผู้มีพระภาคในปัจจุบันอย่างละเอียดทุกประการ

แต่ท่านรู้หลักธรรมโดยการอนุมาน คือเห็นแบบแผนแห่งการตรัสรู้ที่แน่นอนและไม่เปลี่ยนแปลง การตอบเช่นนี้แสดงถึงคุณธรรมสำคัญของพระสารีบุตร คือไม่กล่าวเกินความรู้ของตน ท่านแยกอย่างชัดเจนระหว่างสิ่งที่รู้โดยตรงกับสิ่งที่รู้โดยการอนุมานจากหลักธรรม

ความเชื่อตรงต่อความรู้ของตนเป็นคุณสมบัติสำคัญของผู้มีปัญญา ผู้มีปัญญาย่อมไม่อ้างว่ารู้ในสิ่งที่ตนไม่รู้ แต่ก็สามารถพิจารณาเหตุและผลจนเกิดความเข้าใจที่มั่นคงได้

3. การอนุมานจากหลักธรรม

พระสารีบุตรถวายอุปัฏฐากว่า มีพระนครชายแดนแห่งหนึ่ง มีกำแพงแข็งแรง มีป้อมและประตูมั่นคง และมีประตูทางเข้าเพียงประตูเดียว นายประตูของพระนครนั้นเป็นผู้ฉลาด รอบคอบ รู้จักคนที่ควรให้เข้าและไม่ควรให้เข้า

เมื่อนายประตูจะมีได้รู้จักสิ่งมีชีวิตทุกชนิดที่เข้าออกพระนครโดยละเอียด แต่เขาย่อมรู้ว่า สัตว์ตัวใหญ่ทั้งหลายที่เข้าออกพระนครนี้ ต้องผ่านประตูแห่งนี้เท่านั้น

พระสารีบุตรก็ฉันทันนั้น แม้จะมีได้รู้พระทัยของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์โดยตรง แต่รู้แนวทางแห่งธรรมว่า พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตทรงละนิวรณ์ ๕ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองของจิตและทำปัญญาให้อ่อนกำลัง ทรงตั้งพระทัยมั่นในสติปัฏฐาน ๔ ทรงเจริญโพชฌงค์ ๗ ตามความเป็นจริง แล้วจึงตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในอนาคตก็จักดำเนินตามแนวทางเดียวกัน และพระผู้มีพระภาคในปัจจุบันก็ทรงดำเนินตามแนวทางนี้เช่นกัน

หลักสำคัญจึงอยู่ที่ว่า การตรัสรู้มิได้เกิดขึ้นโดยปราศจากเหตุ แต่เกิดจากการละสิ่งที่ขัดขวางจิต การตั้งสติอย่างถูกต้อง และการเจริญธรรมที่นำไปสู่ความตรัสรู้

4. ความเลื่อมใสที่มีปัญญาเป็นฐาน

ความเลื่อมใสของพระสารีบุตรมิใช่ความเชื่อเพราะได้ยินผู้อื่นกล่าว มิใช่ความศรัทธาเพราะยึดถือบุคคล และมีใช่ความรู้ลึกลับซึ่งเพียงชั่วคราว ท่านเลื่อมใสเพราะได้ฟังพระธรรม ได้พิจารณาได้ปฏิบัติ และได้เห็นผลของพระธรรมด้วยตนเอง จึงทราบว่ พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเป็นไปเพื่อการละกิเลส เพื่อความสงบ และเพื่อความหลุดพ้นอย่างแท้จริง

ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาอ่อนม่นคง เพราะไม่ขึ้นอยู่กับคำยกย่องหรือคำคัดค้านของผู้อื่น เมื่อบุคคลได้ทดลองปฏิบัติและเห็นว่าความโลภ ความโกรธ และความหลงลดลง เขาย่อมมีความมั่นใจในเหตุและผลของพระธรรมมากขึ้นตามลำดับ

5. กุศลธรรมที่นำไปสู่ความหลุดพ้น

พระสารีบุตรกล่าวสรรเสริญพระผู้มีพระภาคในเรื่องการแสดงกุศลธรรม พระองค์ทรงแสดงธรรมที่เกื้อกูลต่อการตรัสรู้ไว้อย่างบริบูรณ์ ได้แก่

- สติปัฏฐาน 4
- สัมมัปปธาน 4
- อธิศีลบาท 4
- อินทรีย์ 5
- พละ 5
- โพชฌงค์ 7
- อริยมรรคมีองค์ 8

ธรรมเหล่านี้เรียกรวมว่า โพธิปักขิยธรรม คือธรรมอันเป็นฝ่ายแห่งการตรัสรู้ มิใช่ข้อปฏิบัติที่แยกขาดจากกัน แต่เป็นองค์ธรรมที่เกี่ยวพันกัน

สติช่วยให้รู้เท่าทันกาย เวทนา จิต และธรรม ความเพียรช่วยละอกุศลและเจริญกุศล ศรัทธาทำให้มีกำลังใจ สมาธิทำให้จิตตั้งมั่น และปัญญาทำให้เห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เมื่อองค์ธรรมเหล่านี้เจริญขึ้นพร้อมกัน จิตย่อมค่อย ๆ พ้นจากอำนาจของกิเลส และดำเนินไปสู่ความหลุดพ้น

6. อายุตนะและการรับรู้อารมณ์

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอายุตนะภายใน 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ กับอายุตนะภายนอก 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์

เมื่ออายุตนะภายในกระทบอายุตนะภายนอก จึงเกิดการรับรู้และความรู้สึกต่าง ๆ หากขาดสติ จิตย่อมเกิดความชอบ ความชัง และความหลงตามอารมณ์นั้น แต่ถ้ามีสติ บุคคลจะเห็นเพียงว่า รูป กำลังปรากฏ เสียงกำลังปรากฏ หรือความคิดกำลังเกิดขึ้น โดยไม่จำเป็นต้องยึดว่าเป็นเรา เป็นของเรา หรือเป็นตัวตนของเรา

การรู้เท่าทันกระบวนการรับรู้นี้ช่วยตัดวงจรของความยึดมั่น ไม่ปล่อยให้ความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบพัฒนาไปเป็นตัณหา อุปาทาน และความทุกข์

7. บุคคลและทางปฏิบัติมีความแตกต่างกัน

พระผู้มีพระภาคทรงจำแนกบุคคลตามคุณธรรมและลักษณะแห่งการบรรลุไว้ 7 จำพวก คือ

1. อุภโตภาควิมุต ผู้หลุดพ้นทั้งสองส่วน
2. ปัญญาวิมุต ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา
3. กายสักกิ ผู้เป็นพยานด้วยนามกาย
4. ทิฏฐิปัตตะ ผู้บรรลุสัมมาทิฏฐิ
5. สัทธาวิมุต ผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา
6. ชัมมานุสารี ผู้เล่นไปตามธรรม
7. สัทธานุสารี ผู้เล่นไปตามศรัทธา

การจำแนกเช่นนี้แสดงว่า ผู้ปฏิบัติแต่ละคนมีพื้นฐานและกำลังของอินทรีย์แตกต่างกัน บางคนมีปัญหาเด่น บางคนมีศรัทธาเด่น บางคนมีสมาธิแก่กล้า และบางคนต้องอาศัยการพิจารณาธรรมตามลำดับ

พระธรรมจึงมิได้บังคับให้ทุกคนดำเนินไปในรูปแบบเดียวกัน แต่ชี้หลักที่เหมาะสมกับบุคคล โดยมีจุดหมายร่วมกันคือการคลายความยึดมั่นและความหลุดพ้นจากทุกข์ พระผู้มีพระภาคยังทรงแสดงทางปฏิบัติไว้ 4 ประการ คือ

- ปฏิบัติลำบากและรู้ได้ช้า
- ปฏิบัติลำบากแต่รู้ได้เร็ว
- ปฏิบัติสะดวกแต่รู้ได้ช้า
- ปฏิบัติสะดวกและรู้ได้เร็ว

ความก้าวหน้าของแต่ละคนจึงไม่เท่ากัน ผู้ปฏิบัติไม่ควรนำตนไปเปรียบเทียบกับผู้อื่นจนเกิดความท้อแท้หรือความถือตัว แต่ควรตรวจสอบว่า ตนกำลังละอกุศลและเจริญกุศลได้มากขึ้นเพียงใด

8. วิธีพูดและวิธีสั่งสอน

พระสารีบุตรกล่าวสรรเสริญพระผู้มีพระภาคว่า พระองค์ทรงมีวิธีตรัสและวิธีแสดงธรรมอย่างยอดเยี่ยม ทรงทราบว่าเรื่องใดควรตรัส เรื่องใดไม่ควรตรัส ควรตรัสเมื่อใด และควรตรัสอย่างไร พระองค์ทรงแสดงธรรมโดยลำดับ ทำให้ผู้ฟังค่อย ๆ เข้าใจจากเรื่องพื้นฐานไปสู่ธรรมที่ลึกซึ้ง ทรงชี้แจงเหตุและผล ไม่ทรงบังคับให้เชื่อ และมีได้ทรงแสดงธรรมเพื่อยกพระองค์เอง

การพูดที่ถูกต้องจึงมิได้พิจารณาเพียงว่าถ้อยคำนั้นจริงหรือไม่ แต่ต้องพิจารณาด้วยว่าเป็นประโยชน์หรือไม่ เหมาะแก่เวลาหรือไม่ และกล่าวด้วยเจตนาใด

ถ้อยคำที่จริงแต่กล่าวด้วยความโกรธ อาจสร้างความแตกแยกได้ ส่วนถ้อยคำที่จริง เป็นประโยชน์ เหมาะแก่กาล และกล่าวด้วยเมตตา ย่อมช่วยให้ผู้ฟังเปิดใจและเกิดปัญญา

๘. ความรู้พิเศษมิใช่จุดหมายสุดท้าย

พระสูตรกล่าวถึงความรู้และความสามารถพิเศษหลายประการ เช่น การระลึกชาติ การรู้การจุติและอุบัติของสัตว์ และการแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ความสามารถเหล่านี้มิใช่จุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา เพราะแม้บุคคลจะมีฤทธิ์หรือมีสมาธิสูง หากยังมีกิเลสอยู่ ก็ยังไม่พ้นจากความทุกข์

พระผู้มีพระภาคทรงจำแนกฤทธิ์เป็นสองลักษณะสำคัญ ลักษณะแรกเป็นฤทธิ์ที่ยังมีกิเลสและอุปธิ มิใช่อริยฤทธิ์ เช่น คนเดียวทำให้เป็นหลายคน หลายคนทำให้เป็นคนเดียว ปราภฏตัวหรือหายตัว เดินผ่านฝา เดินบนน้ำ หรือเหาะไปในอากาศ

อีกลักษณะหนึ่งเป็นอริยฤทธิ์ คือความสามารถของพระอริยบุคคลในการวางจิตต่ออารมณ์ได้แก่ เมื่อประสบสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา ก็สามารถพิจารณาให้เห็นในแง่ที่ไม่น่ารังเกียจ เมื่อประสบสิ่งที่น่าปรารถนา ก็สามารถพิจารณาให้เห็นด้านที่ไม่น่าหลงใหล หรือวางทั้งความยินดีและความยินร้าย แล้วดำรงอยู่อย่างมีอุเบกขา มีสติ และสัมปชัญญะ

อริยฤทธิ์จึงมิใช่การบังคับโลกภายนอกให้เป็นไปตามใจ แต่เป็นความเป็นอิสระของจิต ซึ่งไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของความชอบและความชัง

10. ความเพียรและทางสายกลาง

พระสารีบุตรกล่าวสรรเสริญความเพียรของพระผู้มีพระภาคว่า สิ่งใดที่กัลบุตรผู้มีศรัทธา มีความเพียร และมีความมั่นคงสามารถบรรลุได้ พระผู้มีพระภาคได้ทรงบรรลุสิ่งนั้นทั้งหมดแล้ว พระองค์มิได้ทรงหมกมุ่นในกามสุข และมีได้ทรงประกอบตนให้ลำบากด้วยการทรมานตน แต่ทรงดำเนินตามทางสายกลาง ซึ่งนำไปสู่ความสงบ ความรู้ยิ่ง ความตรัสรู้ และพระนิพพาน

พระองค์ทรงบรรลุตาม 4 อันเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันได้ตามพระประสงค์ โดยไม่ยากและไม่ลำบาก ทางสายกลางมิใช่การประนีประนอมกับกิเลส แต่เป็นการหลีกเลี่ยงความสุขโด่งทั้งสองด้าน แล้วอบรมศีล สมาธิ และปัญญาอย่างสมดุล

11. ไม่มีผู้ใดยิ่งกว่า แต่มีพระพุทธเจ้าผู้เสมอกัน

พระสารีบุตรกล่าวว่า ในอดีตไม่เคยมี ในอนาคตจักไม่มี และในปัจจุบันก็ไม่มีสมณะหรือพราหมณ์ผู้มีพระปัญญาในทางพระสัมโพธิญาณยิ่งกว่าพระผู้มีพระภาค

คำว่า “ไม่มีผู้ยิ่งกว่า” หมายถึง ไม่มีผู้ใดมีพระสัมโพธิญาณสูงกว่าพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มิได้หมายความว่าไม่เคยมีพระพุทธเจ้าพระองค์อื่นผู้เสมอกัน

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในอดีตและในอนาคตย่อมมีพระปัญญาในทางพระสัมโพธิญาณเสมอกับพระผู้มีพระภาค เพราะต่างทรงตรัสรู้ธรรมโดยชอบด้วยพระองค์เองอย่างสมบูรณ์

แต่ในโลกธาตุเดียวกัน พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าสองพระองค์จะไม่เสด็จอุบัติขึ้นพร้อมกัน เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งยังทรงประกาศพระธรรมอยู่ ย่อมไม่มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีกพระองค์หนึ่งเกิดขึ้นในโลกธาตุเดียวกันในเวลาเดียวกัน

12. พระคุณที่ยิ่งใหญ่แต่ไม่ทรงโอ้อวด

ท่านพระมหาอุทายีได้ฟังพระสารีบุตรกล่าวสรรเสริญพระผู้มีพระภาคแล้ว จึงกล่าวว่า น้า อัสจรรยที่พระผู้มีพระภาคทรงมีพระคุณยิ่งใหญ่ มีพระเดชานุภาพมาก แต่กลับทรงมัคน้อย สันโดษ และขัดเกลากิเลส มิได้ทรงประกาศพระคุณของพระองค์เพื่อแสวงหาคำสรรเสริญ

หากนักบวชผู้ถือลัทธิอื่นมีคุณธรรมแม้เพียงข้อหนึ่งในบรรดาพระคุณเหล่านี้ เขาอาจเที่ยวประกาศไปทั่วด้วยความภาคภูมิใจ แต่พระผู้มีพระภาคทรงมีพระคุณครบถ้วน กลับมิได้ทรงโอ้อวดความมัคน้อยมิได้หมายถึงการไม่ยอมรับสิ่งจำเป็น

แต่หมายถึงการไม่ปรารถนาให้ผู้อื่นรู้หรือยกย่องคุณความดีของตน ไม่แสวงหาชื่อเสียง ลาภ หรือการสรรเสริญด้วยคุณธรรมที่มีอยู่ พระตถาคตทรงสั่งสอนเพื่อประโยชน์ของสัตว์โลก มิใช่เพื่อให้โลกยกย่องพระองค์

13. เหตุที่ควรกล่าวพระสูตรนี้เนื่อง ๆ

เมื่อพระสารีบุตรกล่าวแสดงความเลื่อมใสและสรรเสริญพระคุณของพระผู้มีพระภาคแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสให้ท่านกล่าวธรรมบรรยายนี้แก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกาเนื่อง ๆ

เพราะเมื่อกุลบุตรหรือกุลธิดาผู้มีศรัทธาได้ฟังธรรมบรรยายนี้ ความสงสัยหรือความเคลือบแคลงในพระตถาคตย่อมสงบระงับลง

พระสูตรนี้จึงได้ชื่อว่า “สัมปสาทนียสูตร” เพราะเป็นพระสูตรที่พระสารีบุตรประกาศความเลื่อมใสอันมั่นคงต่อพระพักตร์พระผู้มีพระภาค และเป็นธรรมที่ช่วยทำให้ผู้ฟังเกิดความผ่องใสและความเชื่อมั่นอย่างมีเหตุผล

การนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิต

1. เชื่ออย่างมีเหตุผล ก่อนเชื่อสิ่งใด ควรพิจารณาหลักฐาน เหตุผล และผลที่เกิดขึ้นจริง ความเชื่อที่ผ่านการพิจารณาอย่างมั่นคงกว่าความเชื่อที่เกิดจากอารมณ์

2. ไม่กล่าวเกินสิ่งที่ตนรู้ เมื่อรู้เพียงใด ควรกล่าวเพียงนั้น หากเป็นข้อสันนิษฐานก็ควรบอกว่า เป็นข้อสันนิษฐาน ความเชื่อตรงเช่นนี้ทำให้คำพูดน่าเชื่อถือ

3. ดูแลสุขภาพจิตที่ดี การปฏิบัติที่ถูกต้องควรทำให้ความโลภ ความโกรธ ความหลง และความยึดมั่นลดลง หากปฏิบัติแล้วกลับเพิ่มความถือตัวหรือดูหมิ่นผู้อื่น ควรตรวจสอบแนวทางของตนใหม่

4. ยอมรับความแตกต่างของผู้ปฏิบัติ แต่ละคนมีศรัทธา ปัญญา สมาธิ และประสบการณ์ไม่เท่ากัน จึงไม่ควรเร่งรัดหรือเปรียบเทียบกันจนเกินไป

5. ฝึกวางใจต่อสิ่งที่ชอบและไม่ชอบ เมื่อพบสิ่งไม่น่าพอใจ ให้เห็นส่วนที่เป็นประโยชน์ เมื่อพบสิ่งน่าพอใจ ให้เห็นความไม่เที่ยง และเมื่อจิตตั้งมั่นพอ ให้วางทั้งความชอบและความชังด้วยสติ

6. พุทฺธความจริงให้เหมาะแก่กาล

ก่อนพุทฺธควรถามตนเองว่า เรื่องนี้จริงหรือไม่ เป็นประโยชน์หรือไม่ เหมาะกับเวลาหรือไม่ และเรากำลังพุดด้วยเมตตาหรือด้วยกิเลส

7. มีคุณธรรมโดยไม่โอ้อวด

คุณธรรมมีไว้ชำระจิต มิใช่มีไว้สร้างภาพลักษณ์ ยิ่งจิตเจริญขึ้น ความต้องการให้ผู้อื่นยกย่องยิ่งควรลดลง

แก่นธรรมจากพระสูตร

1. ความเลื่อมใสที่มั่นคงต้องประกอบด้วยปัญญา
2. ผู้มีปัญญาไม่อ้างว่ารู้ในสิ่งที่ตนไม่รู้
3. การตรัสรู้มีเหตุและมีแนวทางแห่งธรรมที่แน่นอน
4. พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงละนิวรณ์ เจริญสติปัญญาน และโพชฌงค์
5. ผู้ปฏิบัติมีพื้นฐานและความก้าวหน้าแตกต่างกัน
6. การพุดที่ดีต้องจริง เป็นประโยชน์ เหมาะแก่กาล และเกิดจากเมตตา
7. ฤทธิยานอกมิใช่จุดหมายสูงสุด ความหลุดพ้นจากกิเลสสำคัญกว่า
8. อริยฤทธิคือความเป็นอิสระของจิตจากความยินดีและความยินร้าย
9. ไม่มีผู้ใดยิ่งกว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพระสัมโพธิญาณ แต่พระพุทธเจ้าในอดีตและอนาคตย่อมเสมอกันในพระสัมโพธิญาณ
10. พระคุณที่แท้ย่อมอยู่ร่วมกับความมกน้อย สันโดษ และไม่โอ้อวด

สรุป

สัมปสาทนียสูตรแสดงความเลื่อมใสของพระสารีบุตรที่ตั้งอยู่บนปัญญา ท่านมิได้อ้างว่ารู้พระทัยของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ แต่พิจารณาเห็นแบบแผนแห่งธรรมว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีต อนาคต และปัจจุบัน ย่อมตรัสรู้ด้วยการละนิวรณ์ ตั้งมั่นในสติปัญญาน และเจริญโพชฌงค์ ความเลื่อมใสที่พระสูตรนี้สรรเสริญจึงมิใช่ความเชื่อโดยปราศจากเหตุผล แต่เป็นความมั่นใจที่เกิดจากการฟัง การพิจารณา การปฏิบัติ และการเห็นผลของพระธรรม

พระสูตรยังชี้ให้เห็นว่า พระคุณอันยิ่งใหญ่ของพระตถาคตมิได้อยู่เพียงพระปัญญาและพระเดชานุภาพ แต่รวมถึงความมกน้อย ความสันโดษ และการไม่ทรงโอ้อวดพระคุณของพระองค์ด้วย ผู้ศึกษาพระสูตรนี้จึงควรพัฒนาศรัทธาควบคู่กับปัญญา เชื่อตรงต่อสิ่งที่ตนรู้ ฝึกสติให้รู้เท่าทันความชอบและความชัง และใช้พระธรรมเพื่อลดกิเลส มิใช่เพื่อยกตนเหนือผู้อื่น

พระสูตรตันตปิฎก เล่ม 3
พระสูตรที่ 6 - ปาสาทิกสูตร
พระธรรมวินัยที่มั่นคงและน่าเลื่อมใส

บทนำ

ปาสาทิกสูตรกล่าวถึงเหตุการณ์ภายหลังนิครนถ์ นาฏบุตร ศาสดาของลัทธินิครนถ์ถึงแก่กรรม สาวกของเขาเกิดความแตกแยก แบ่งออกเป็นสองฝ่าย ต่างกล่าวว่าฝ่ายตนรู้คำสอนถูกต้อง และกล่าวหาว่าอีกฝ่ายเข้าใจผิด

พระผู้มีพระภาคทรงอาศัยเหตุการณ์นี้แสดงหลักสำคัญว่า ความมั่นคงของศาสนาได้ขึ้นอยู่กับ การที่ศาสนายังมีชีวิตอยู่เพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับความถูกต้องและความสมบูรณ์ของคำสอน ตลอดถึงความสามารถของสาวกในการศึกษา ปฏิบัติ และรักษาคำสอนร่วมกัน

พระสูตรนี้จึงมิได้กล่าวเฉพาะเรื่องการป้องกันความแตกแยก แต่ยังแสดงว่า พระธรรมวินัยที่ ตรัสไว้ดีแล้วมีลักษณะอย่างไร และพุทธบริษัทควรปฏิบัติอย่างไร เพื่อให้พระศาสดารังอยู่อย่าง มั่นคงและน่าเลื่อมใส

1. ความแตกแยกภายหลังศาสดาถึงแก่กรรม

นิครนถ์ นาฏบุตรถึงแก่กรรมที่เมืองปาวา หลังจากนั้นไม่นาน พวกนิครนถ์ซึ่งเป็นสาวกได้แตก ออกเป็นสองฝ่าย เกิดการทะเลาะ โต้เถียง และทำร้ายกันด้วยวาจา แต่ละฝ่ายกล่าวว่า ฝ่ายของตนรู้ ธรรมและวินัยถูกต้อง ส่วนอีกฝ่ายไม่รู้ คำของตนสมเหตุผล

ส่วนคำของอีกฝ่ายไม่สมเหตุผล สิ่งที่อีกฝ่ายควรกล่าวก่อนกลับกล่าวภายหลัง และสิ่งที่ควร กล่าวภายหลังกลับกล่าวก่อน ต่างฝ่ายต่างกล่าวทำทนายให้อีกฝ่ายแก้คำสอนหรือถอนคำกล่าวของตน การทะเลาะจึงดำเนินต่อไปโดยไม่มีหลักที่ทั้งสองฝ่ายยอมรับร่วมกัน

แม้พวกเขาคิดผู้เป็นสาวกของนิครนถ์ก็เกิดความเบื่อหน่ายและคลายความเลื่อมใส เพราะเห็น ว่า ธรรมวินัยนั้นไม่ได้รับการแสดงไว้อย่างถูกต้อง ไม่เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ และไม่มีที่พึ่งอัน มั่นคงเมื่อศาสดาสิ้นชีวิตแล้ว

เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นว่า เมื่อคำสอนไม่ชัดเจนและสาวกไม่มีหลักร่วมสำหรับตรวจสอบ ความเห็นต่างย่อมพัฒนาไปเป็นความขัดแย้งได้ง่าย

2. จุนทสมณูทเทศนำข่าวมากราบเรียน

จุนทสมณูทเทศได้ทราบเหตุการณ์ความแตกแยกของพวกนิครนถ์ จึงไปแจ้งแก่พระอานนท์ พระอานนท์เห็นว่าเรื่องนี้ควรกราบทูลพระผู้มีพระภาค จึงพาจุนทสมณูทเทศเข้าไปเฝ้า และกราบทูล เรื่องนิครนถ์ นาฏบุตรถึงแก่กรรม ตลอดถึงความแตกแยกที่เกิดขึ้นในหมู่สาวก

พระอานนท์แสดงความห่วงใยว่า ภายหลังพระผู้มีพระภาคเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ไม่ควรเกิดความแตกแยกเช่นนั้นขึ้นในพระสงฆ์ เพราะความแตกแยกย่อมเป็นไปเพื่อความทุกข์และความเสียหายแก่คนจำนวนมาก

พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงให้เห็นว่า พระธรรมวินัยของพระองค์มีรากฐานแตกต่างจากคำสอนที่ไม่สมบูรณ์ เพราะทรงแสดงธรรมไว้อย่างชัดเจน และมีสาวกผู้รู้ เข้าใจ ปฏิบัติ และสามารถชี้แจงพระธรรมได้

3. ความแตกแยกในหลักธรรมสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสถามพระอานนท์ว่า พระอานนท์เห็นภิกษุแม้สองรูปมีความเห็นต่างกันในเรื่องที่พระองค์ทรงแสดงเพื่อความรู้อย่างหรือไม่

พระอานนท์กราบทูลว่า ไม่เห็นภิกษุแม้สองรูปมีความคิดเห็นแตกต่างกันในเรื่องเหล่านั้น แต่ภายหลังพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว อาจเกิดความขัดแย้งเกี่ยวกับความเป็นอยู่หรือปาติโมกข์

พระผู้มีพระภาคตรัสให้เห็นว่า ความขัดแย้งเกี่ยวกับความเป็นอยู่หรือปาติโมกข์ แม้ไม่ควรปล่อยปละละเลย แต่ยังไม่ร้ายแรงเท่าความขัดแย้งในเรื่องมรรคหรือข้อปฏิบัติที่นำไปสู่ความหลุดพ้น หากเกิดความขัดแย้งในเรื่องมรรคหรือปฏิบัติ ความเสียหายย่อมเป็นไปเพื่อทุกข์แก่คนจำนวนมาก เพื่อความเสื่อมและความพินาศของเทวดาและมนุษย์

ความสามัคคีที่สำคัญจึงมิใช่เพียงการอยู่ร่วมกันโดยไม่โต้เถียง แต่ต้องมีความเข้าใจตรงกันในหลักธรรมที่นำไปสู่ความดับทุกข์ด้วย

4. คำสอนที่ศาสตราตราไว้ไม่ดี

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงลักษณะของคำสอนที่ขาดความมั่นคงว่า หากศาสดาไม่ตรัสรู้โดยชอบ ธรรมที่ศาสนานั้นแสดงย่อมไม่เป็นคำสอนที่ดี ไม่เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบ และไม่เป็นไปเพื่อความตรัสรู้

แม้สาวกจะพยายามปฏิบัติตาม ก็ไม่อาจบรรลุจุดหมายตามที่ศาสดากล่าวอ้างได้ เพราะแนวทางนั้นไม่ได้ตั้งอยู่บนความรู้แจ้งตั้งแต่ต้น

หากสาวกผู้หนึ่งปฏิบัติไม่ตรงตามคำสอน ศาสดาอาจตำหนิว่าเขาปฏิบัติผิด แต่ในขณะเดียวกัน แม้สาวกจะปฏิบัติตรงตามคำสอนนั้น ก็ไม่อาจบรรลุผลอันประเสริฐ เพราะคำสอนนั้นมิได้นำไปสู่ความพ้นทุกข์จริง ปัญหาจึงมิได้อยู่เพียงว่าสาวกมีความเพียรหรือไม่ แต่อยู่ที่ว่าคำสอนและแนวทางปฏิบัตินั้นถูกต้องหรือไม่ด้วย

5. พระธรรมวินัยที่ตรัสไว้ดีแล้ว

พระธรรมวินัยของพระผู้มีพระภาคมีลักษณะตรงกันข้าม พระองค์ทรงตรัสรู้โดยชอบด้วยพระองค์เอง แล้วทรงแสดงธรรมจากสิ่งที่ได้ทรงรู้และเห็นตามความเป็นจริง

พระธรรมวินัยนี้เป็นคำสอนที่ตรัสไว้ดีแล้ว เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ เป็นไปเพื่อความสงบ และมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศาสดา ผู้ปฏิบัติตามอย่างถูกต้องย่อมได้รับการสรรเสริญ เพราะการปฏิบัตินั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ผู้ปฏิบัติเอง เมื่อสาวกปฏิบัติตามธรรมอย่างสมควรแก่ธรรม ย่อมสามารถเข้าถึงผลแห่งการปฏิบัติได้จริง

ความมั่นคงของพระธรรมวินัยจึงมิได้เกิดจากการบังคับให้ทุกคนเชื่อเหมือนกัน แต่เกิดจากคำสอนที่มีเหตุ มีแนวทางปฏิบัติ และมีผลที่ผู้ปฏิบัติสามารถรู้เห็นได้ด้วยตนเอง

6. ความสมบูรณ์ของศาสดา คำสอน และสาวก

พระศาสนาที่จะดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงต้องมียอดประกอบสำคัญที่สัมพันธ์กัน คือ ศาสดา คำสอน และสาวก

พระศาสดาต้องเป็นผู้ตรัสรู้โดยชอบ ทรงรู้เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และทางดำเนินให้ถึงความดับทุกข์ มิได้ทรงคาดคะเนหรือถ่ายทอดเพียงความเชื่อที่รับมาจากผู้อื่น คำสอนต้องได้รับการแสดงไว้อย่างบริบูรณ์ มีทั้งหลักธรรมและแนวทางปฏิบัติ สามารถนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความสงบและความหลุดพ้นได้

ส่วนสาวกต้องศึกษาให้เข้าใจ ปฏิบัติจนเห็นผล และสามารถชี้แจงคำสอนได้อย่างถูกต้อง เมื่อมีผู้กล่าวคัดค้าน ก็สามารถแสดงธรรมโดยเหตุผลและข่มคำกล่าวที่ไม่ถูกต้องด้วยธรรม

เมื่อองค์ประกอบเหล่านี้สมบูรณ์ พระศาสนาย่อมไม่ต้องพึ่งอยู่กับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่สามารถดำรงอยู่ด้วยพระธรรมวินัยที่ได้รับการเรียนรู้และปฏิบัติสืบต่อกัน

7. ความสมบูรณ์ของพุทธบริษัท 4

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงความสมบูรณ์ของพระศาสนาด้วยพุทธบริษัท 4 ได้แก่

1. ภิกษุ
2. ภิกษุณี
3. อุบาสก
4. อุบาสิกา

สาวกแต่ละฝ่ายควรเป็นผู้ฉลาด ได้รับการแนะนำ มีความมั่นใจในพระธรรม สามารถแสดงธรรม ชี้แจงข้อสงสัย และกล่าวแก้คำคัดค้านที่เกิดขึ้น โดยชอบด้วยธรรม

การรักษาพระศาสนาจึงมิใช่หน้าที่ของภิกษุเพียงฝ่ายเดียว อุบาสกและอุบาสิกาก็มีส่วนสำคัญในการศึกษา ปฏิบัติ สนับสนุนกิจพระศาสนา และถ่ายทอดหลักธรรมแก่ครอบครัวกับสังคม

อย่างไรก็ตาม การรักษาพระศาสนามีใช้การปกป้องด้วยความยึดมั่นหรือความโกรธ แต่เป็นการรักษาความถูกต้องด้วยความรู้ ความสงบ และเหตุผล

8. การรวบรวมและสาธยายพระธรรมร่วมกัน

พระผู้มีพระภาคตรัสให้ภิกษุทั้งหลายพร้อมเพรียงกันประชุม แล้วรวบรวมและสาธยายธรรมที่พระองค์ทรงแสดงไว้ ไม่ควรวิวาทกัน แต่ควรตรวจสอบทั้งเนื้อความและถ้อยคำให้เข้าใจตรงกัน ธรรมสำคัญที่ควรรวบรวมและสาธยายร่วมกัน ได้แก่ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ คือ

- สติปัฏฐาน 4
- สัมมปธาน 4
- อิทธิบาท 4
- อินทรีย์ 5
- พละ 5
- โพชฌงค์ 7
- อริยมรรคมีองค์ 8

ธรรมเหล่านี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงด้วยความรู้ยิ่ง เพื่อให้พรหมจรรย์ตั้งอยู่ได้นาน เพื่อประโยชน์และความสุขแก่คนจำนวนมาก และเพื่ออนุเคราะห์โลก

การสาธยายร่วมกันมิใช่เพียงการท่องจำถ้อยคำให้เหมือนกัน แต่เป็นการรักษาทั้งหลักธรรม ความหมาย และแนวทางปฏิบัติ มิให้นำความคิดเห็นส่วนตนเข้าไปแทนที่พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้

9. การตรวจสอบอรรถและพยัญชนะ

ในการสนทนาหรือตรวจสอบพระธรรม อาจเกิดความแตกต่างได้ทั้งในอรรถ คือความหมาย และในพยัญชนะ คือถ้อยคำที่ใช้แสดงความหมาย

หากผู้ศึกษามีความเข้าใจในความหมายตรงกัน แต่ใช้ถ้อยคำต่างกัน ไม่ควรยึดถ้อยคำเป็นเหตุทะเลาะ เพราะถ้อยคำที่ต่างกันอาจสื่อความหมายเดียวกันได้

หากใช้ถ้อยคำตรงกัน แต่เข้าใจความหมายต่างกัน ก็ต้องช่วยกันตรวจสอบความหมายให้ชัด ตามหลักพระธรรมวินัย ไม่ควรคิดว่าเพียงกล่าวถ้อยคำเหมือนกันแล้วจะต้องเข้าใจถูกต้องเหมือนกันเสมอไป

เมื่อพบความแตกต่าง ควรช่วยกันพิจารณาด้วยความรอบคอบ ไม่รีบด่วนตัดสิน ไม่ยกตนข่มผู้อื่น และไม่มุ่งเอาชนะ จุดประสงค์ของการตรวจสอบพระธรรมคือทำความเข้าใจและข้อปฏิบัติให้ชัดเจน มิใช่พิสูจน์ว่าฝ่ายใดฉลาดหรือเหนือกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง

10. ความเห็นต่างไม่จำเป็นต้องกลายเป็นความแตกแยก

ความเห็นต่างเป็นสิ่งที่อาจเกิดขึ้นได้ในหมู่ผู้ศึกษา เพราะแต่ละคนมีความรู้ ประสบการณ์ และความสามารถในการเข้าใจไม่เท่ากัน

แต่ความเห็นต่างจะกลายเป็นความแตกแยกเมื่อบุคคลยึดมั่นว่า ความเห็นของตนเท่านั้นถูกต้อง ไม่ยอมฟังเหตุผลของผู้อื่น และใช้ถ้อยคำทำร้ายกัน

หากทุกฝ่ายยอมกลับมาตรวจสอบพระธรรมวินัย แยกความคิดเห็นส่วนตนออกจากหลักคำสอน และสนทนากันด้วยความสงบ ความเห็นต่างก็สามารถเป็นโอกาสให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนขึ้นได้ ความสามัคคีจึงมิใช่การห้ามตั้งคำถามหรือบังคับให้ทุกคนเงียบ แต่เป็นความสามารถในการตรวจสอบข้อสงสัยโดยไม่ปล่อยให้โลภะ โทสะ มานะ และทิฏฐิเข้าครอบงำ

11. ปัญหาที่พระผู้มีพระภาคไม่ทรงพยากรณ์

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า ปัญหาบางอย่างพระองค์ไม่ทรงพยากรณ์ ได้แก่

- โลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง
- โลกมีที่สุดหรือไม่มีที่สุด
- ชีวะกับสรีระเป็นสิ่งเดียวกันหรือเป็นคนละสิ่ง
- หลังความตาย ตถาคตยังมีอยู่หรือไม่มีอยู่
- หลังความตาย ตถาคตทั้งยังมีอยู่และไม่มีอยู่
- หลังความตาย ตถาคตจะว่ามีอยู่ที่ไม่ใช่ จะว่าไม่มีอยู่ที่ไม่ใช่

เหตุที่ไม่ทรงพยากรณ์ มิใช่เพราะพระองค์ไม่ทรงรู้ แต่เพราะปัญหาเหล่านั้นไม่เป็นไปเพื่อความหน่าย ความคลายกำหนัด ความดับ ความสงบ ความรู้ยิ่ง ความตรัสรู้ และพระนิพพาน

สิ่งที่พระองค์ทรงพยากรณ์และทรงสอนอย่างชัดเจน คือ ทุกข์ เหตุเกิดแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และทางดำเนินไปถึงความดับทุกข์ เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการหลุดพ้นจากความทุกข์ หลักนี้ช่วยให้ผู้ปฏิบัติรู้จักเลือกศึกษาสิ่งที่เป็นประโยชน์ ไม่เสียเวลาไปกับข้อถกเถียงที่ไม่ช่วยให้กิเลสลดลง

12. ความเห็นเกี่ยวกับอดีตและอนาคต

ความเห็นเกี่ยวกับอดีตและอนาคตอาศัยการยึดถือขั้น 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ว่าเป็นตัวตน หรือเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับตัวตน

เมื่อบุคคลไม่รู้ขั้นตามความเป็นจริง จึงเกิดความเห็นและข้อสงสัยว่า ในอดีตเราเคยเป็นอะไร ในอนาคตเราจะเป็นอะไร หรือตัวตนของเราจะดำรงอยู่ต่อไปอย่างไร

พระผู้มีพระภาคทรงสอนให้พิจารณาว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบัน ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และมีความแปรผันเป็นธรรมดา เมื่อเห็นขั้นตามความ

เป็นจริง ความยึดถือว่าเป็นเรา เป็นของเรา หรือเป็นตัวตนของเรา ย่อมค่อย ๆ คลายลง ความเห็นที่สร้างตัวตนขึ้นในอดีตและอนาคตก็หมดที่ตั้ง

13. สติปัฏฐานช่วยละความเห็นผิด

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงสติปัฏฐาน 4 เป็นทางสำคัญในการละความเห็นผิด ได้แก่

1. พิจารณากายในกาย
2. พิจารณาเวทนาในเวทนา
3. พิจารณาจิตในจิต
4. พิจารณาธรรมในธรรม

ผู้ปฏิบัติมีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ และกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ เมื่อพิจารณากาย ก็เห็นกายเป็นเพียงกาย ไม่ยึดถือว่าเป็นตัวตน เมื่อพิจารณาเวทนา ก็เห็นความรู้สึกเกิดขึ้นและดับไป เมื่อพิจารณาจิต ก็รู้จิตตามสภาพ เช่น จิตมีราคะหรือไม่มีราคะ มีโทสะหรือไม่มีโทสะ เมื่อพิจารณาธรรม ก็รู้ธรรมที่กำลังปรากฏตามเหตุปัจจัย

สติปัฏฐานช่วยให้ผู้ปฏิบัติเห็นสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นตามความเป็นจริง และไม่สร้าง “ผู้รู้” หรือ “ผู้เห็น” ขึ้นเป็นตัวตนอีกชั้นหนึ่ง เพราะทั้งสิ่งที่ถูกรู้และสภาวะที่กำลังรู้ล้วนเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย มิใช่ตัวเราและของเรา

14. การประกอบความสุขที่เลวทราม 4 ประการ

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงการประกอบความสุข 4 ประการ ซึ่งเป็นของเลว เป็นของชาวบ้าน เป็นของปฤชณ มิใช่ของพระอริยะ และไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ได้แก่

1. บุคคลบางคนฆ่าสัตว์ แล้วได้รับความสุขและความโสมนัสจากการกระทำนั้น
2. บุคคลบางคนถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ แล้วได้รับความสุขและความโสมนัส
3. บุคคลบางคนกล่าวเท็จ แล้วได้รับความสุขและความโสมนัส
4. บุคคลบางคนหมกมุ่นอยู่ในกามคุณ 5 แล้วได้รับความสุขและความโสมนัส

ความสุขที่เกิดจากการเบียดเบียน การล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น การหลอกลวง และการหมกมุ่นในกาม มิใช่ความสุขที่ควรเจริญ เพราะทำให้อกุศลธรรมเพิ่มขึ้น และนำไปสู่ทุกข์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

พระพุทธศาสนาจึงมิได้พิจารณาความสุขจากความรู้สึกเพียงอย่างเดียว แต่พิจารณาถึงเหตุที่ทำให้เกิดความสุขนั้น และผลที่จะติดตามมาด้วย

15. ความสุขที่นำไปสู่ความหน่ายและความหลุดพ้น

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงการประกอบความสุขอีก 4 ประการ ซึ่งเป็นไปเพื่อความหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ และเพื่อพระนิพพาน ได้แก่ ฌาน 4

ปฐมฌาน ภิกษุสังคจจากกามและอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก วิจาร มีปีติและสุขอันเกิดจากความสังค

ทุติยฌาน เมื่อวิตกและวิจารสงบลง ภิกษุบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตภายใน มีจิตเป็นสมาธิ มีปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ

ตติยฌาน เมื่อปีติคลายไป ภิกษุมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌาน

จตุตถฌาน เมื่อละสุขและทุกข์ ดับโสมนัสและโทมนัสได้ ภิกษุบรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา

ความสุขจากฌานมิใช่ความสุขจากการเบียดเบียนหรือการหมกมุ่นในอารมณ์ แต่เกิดจากความสังคและความตั้งมั่นของจิต จึงเป็นความสุขที่เกื้อกูลต่อการเจริญปัญญาและความหลุดพ้น

16. ผลที่อาจได้รับจากการเจริญฌาน

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ผู้ที่เจริญและทำให้มากซึ่งการประกอบความสุขอันได้แก่ฌาน 4 ย่อมหวังผลได้ 4 ประการตามกำลังแห่งการปฏิบัติ ได้แก่

1. ทำให้แจ้งโสดาปัตติผล เป็นพระโสดาบัน
2. ทำให้แจ้งสกทาคามีผล เป็นพระสกทาคามี
3. ทำให้แจ้งอนาคามีผล เป็นพระอนาคามี
4. ทำให้แจ้งอรหัตผล เป็นพระอรหันต์

การกล่าวเช่นนี้มีได้หมายความว่า การเข้าฌานเพียงอย่างเดียวทำให้บรรลุอริยผลโดยไม่ต้องมีปัญญา แต่แสดงว่าความตั้งมั่นของจิตเป็นกำลังเกื้อกูลต่อการเห็นธรรมตามความเป็นจริง

เมื่อสมาธิประกอบด้วยสัมมาทิฐิและการเจริญปัญญา ย่อมเป็นส่วนหนึ่งของหนทางที่นำไปสู่การละสังโยชน์และความหลุดพ้นตามลำดับ

17. ความน่าเลื่อมใสเกิดจากการปฏิบัติที่ถูกต้อง

พระธรรมวินัยจะน่าเลื่อมใสมิใช่เพราะมีผู้ติดตามจำนวนมาก มีอาคารใหญ่โต หรือได้รับคำยกย่องจากสังคม แต่เพราะคำสอนนั้นนำไปปฏิบัติได้จริง และผู้ปฏิบัติสามารถลดความโลภ ความโกรธ ความหลง และความเบียดเบียนลงได้

ถ้าผู้กล่าวธรรมมีความรู้มาก แต่ทะเลาะกันเพราะมานะและทิฐิ ความน่าเลื่อมใสย่อมลดลง

ในทางตรงกันข้าม หากพุทธบริษัทศึกษาและปฏิบัติอย่างถูกต้อง มีความมกน้อย สำรวม มีเมตตา รับฟังกัน และร่วมกันรักษาพระธรรมวินัย ความน่าเลื่อมใสย่อมเกิดขึ้นเอง

ความงดงามของพระศาสนาจึงเกิดจากความถูกต้องของหลักธรรม และความงดงามของผู้ที่นำหลักธรรมนั้นไปปฏิบัติในชีวิตจริง

การนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิต

1. อย่าปล่อยให้ความเห็นต่างกลายเป็นการทำร้ายกัน เมื่อเห็นต่าง ควรกลับไปตรวจสอบข้อเท็จจริงและหลักที่ยอมรับร่วมกัน ไม่มุ่งเอาชนะหรือทำให้ผู้อื่นเสียหน้า
2. แยกหลักสำคัญออกจากเรื่องปลีกย่อย บางเรื่องกระทบต่อความถูกต้องของหลักธรรมโดยตรง บางเรื่องเป็นเพียงวิธีการหรือถ้อยคำ หากไม่แยกให้ชัด อาจทะเลาะกันในเรื่องเล็กน้อยจนลืมจุดหมายใหญ่
3. ตรวจสอบทั้งความหมายและถ้อยคำ ถ้อยคำต่างกันอาจมีความหมายเดียวกัน และถ้อยคำเหมือนกันอาจถูกเข้าใจต่างกัน จึงต้องฟังและตรวจสอบให้ครบก่อนตัดสินใจ
4. ชี้แจงด้วยความสงบ เมื่อต้องแก้ไขความเข้าใจผิด ควรอธิบายด้วยเหตุผลและเมตตา ไม่ใช่ความถูกต้องเป็นเครื่องยกตนข่มผู้อื่น
5. ศึกษาเพื่อปฏิบัติ ความรู้ทางธรรมจะมีคุณค่าเมื่อช่วยให้ละกิเลสได้ การจำข้อความได้มากแต่ไม่นำไปฝึกตน ยังไม่ทำให้เข้าถึงจุดหมายของพระธรรม
6. เลือกพิจารณาปัญหาที่นำไปสู่การดับทุกข์ ไม่จำเป็นต้องหาคำตอบทุกเรื่อง ควรถามว่าสิ่งที่กำลังศึกษาช่วยให้เข้าใจทุกข์ ละเหตุแห่งทุกข์ และดำเนินไปสู่ความดับทุกข์หรือไม่
7. พิจารณาที่มาของความสุข ไม่ควรตัดสินใจจากความรูสึกว่าสุขเพียงอย่างเดียว แต่ต้องพิจารณาว่า ความสุขนั้นเกิดจากกุศลหรืออกุศล เปียคเบียนใครหรือไม่ และนำไปสู่ผลอย่างไร
8. ไม่สร้างตัวตนขึ้นในผู้รู้ แม้จะมีสติหรือกำลังพิจารณาธรรม ก็ต้องไม่ยึดว่า “เราเป็นผู้รู้” หรือ “เราเห็นธรรมเหนือผู้อื่น” เพราะความยึดเช่นนั้นยังเป็นเหตุแห่งทุกข์
9. ช่วยกันรักษาหลักโดยไม่ยึดติดฝ่าย การรักษาความถูกต้องไม่ใช่การปกป้องพวกของตน แต่เป็นการยอมให้พระธรรมวินัยเป็นหลักตรวจสอบเหนือความคิดเห็นของบุคคล

แก่นธรรมจากพระสูตร

1. คำสอนที่ไม่ชัดเจนย่อมนำไปสู่ความสับสนและความแตกแยก
2. ความขัดแย้งในเรื่องมรรคหรือข้อปฏิบัติที่นำไปสู่ความหลุดพ้นเป็นอันตรายร้ายแรง
3. พระธรรมวินัยมั่นคงเพราะพระศาสดาตรัสรู้จริง คำสอนถูกต้อง และสาวกปฏิบัติจนเห็นผล
4. พุทธบริษัท 4 มีหน้าที่ร่วมกันศึกษา ปฏิบัติ และรักษาพระธรรมวินัย
5. ควรรวบรวมและสาธยายคำสอนร่วมกันโดยไม่ทะเลาะวิวาท

6. การตรวจสอบธรรมต้องพิจารณาทั้งอรรถและพยัญชนะ
7. จุดหมายของการสนทนาธรรมคือความเข้าใจ มิใช่ชัยชนะ
8. ปัญหาที่ไม่เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ไม่จำเป็นต้องนำมาถกเถียง
9. สติปัฏฐานช่วยให้เห็นกายและใจโดยไม่ยึดเป็นตัวตน
10. ความสุขจากอกุศลและการเบียดเบียนเป็นความสุขที่ไม่ควรเสพ
11. ความสุขจากฌานเป็นความสุขที่เกื้อกูลต่อความสงบและการเจริญปัญญา
12. ความน่าเลื่อมใสของพระศาสนาเกิดจากคำสอนและการปฏิบัติที่ถูกต้อง

สรุป

ปาสาทิกสูตรเริ่มจากเหตุการณ์ความแตกแยกของสาวกนิครนถ์ภายหลังศาสดาถึงแก่กรรม พระผู้มีพระภาคทรงใช้เหตุการณ์นั้นแสดงให้เห็นว่า ศาสนาจะดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง ต้องมีศาสดาผู้ตรัสรู้โดยชอบ มีคำสอนที่สมบูรณ์ และมีสาวกผู้ศึกษา ปฏิบัติ และสามารถชี้แจงธรรมได้อย่างถูกต้อง

พระองค์ทรงให้สาวกพร้อมเพรียงกันรวบรวมและสาธยายพระธรรม โดยเฉพาะโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ เพื่อรักษาทั้งอรรถและพยัญชนะมิให้คลาดเคลื่อน และเพื่อให้พรหมจรรย์ตั้งอยู่ได้นาน

ความสามัคคีในพระพุทธศาสนามีใช้การหลักเลียงคำถามหรือปิดกั้นความเห็นต่าง แต่เป็นการใช้พระธรรมวินัยเป็นหลักตรวจสอบ ลดความยึดมั่นในความคิดเห็นของตน และสนทนากันด้วยความสงบ

พระสูตรยังแยกความสุขที่เกิดจากอกุศลและการเบียดเบียนออกจากความสุขอันประณีตที่เกิดจากความสงบของจิต ทำให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีได้ปฏิเสธความสุขทั้งหมด แต่สอนให้รู้ว่าการสุขชนิดใดควรละ และความสุขชนิดใดควรเจริญเพื่อเป็นฐานแห่งปัญญาและความหลุดพ้น

พระศาสนาจะน่าเลื่อมใสและดำรงอยู่ได้นาน มิใช่เพราะคำประกาศหรือสิ่งก่อสร้างภายนอก แต่เพราะพุทธบริษัทนำพระธรรมไปปฏิบัติ จนความโลภ ความโกรธ ความหลง และความถือตัวลดลงจริง

พระสูตรตันตปิฎก เล่ม 3
พระสูตรที่ 7 - ลักษณะสูตร
มหาปริสลักษณะ 32 ประการและผลแห่งกรรมดี

บทนำ

ลักษณะสูตรเป็นพระสูตรที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงมหาปริสลักษณะ 32 ประการ พร้อมทั้งทรงเปิดเผยบุญกรรม คือกรรมที่พระองค์ทรงบำเพ็ญมาในอดีต อันเป็นเหตุให้ทรงได้รับลักษณะเหล่านั้น

เนื้อหาของพระสูตรมิได้มุ่งให้สนใจพระวรกายของพระพุทธเจ้าเพียงภายนอก แต่ชี้ให้เห็นหลักสำคัญว่า คุณลักษณะอันประเสริฐย่อมมีเหตุเกิดจากการประพฤติดีที่สั่งสมมาเป็นเวลายาวนาน การไม่เบียดเบียน การให้ทาน การกล่าวคำสัตย์ การสร้างความสามัคคี การเคารพบิดามารดา การสั่งสอนสิ่งที่เป็นประโยชน์ และการตั้งมั่นในกุศลธรรม ล้วนเป็นกรรมที่ไม่สูญเปล่า เมื่อทำบ่อย ๆ และสั่งสมไว้ ย่อมส่งผลต่อชีวิตตามเหตุปัจจัย

อย่างไรก็ตาม จุดหมายสำคัญของพระสูตรมิใช่การปรารธนารูปลักษณะอันงดงาม แต่คือการเห็นคุณค่าของกุศลกรรม และนำคุณธรรมอันเป็นเหตุเหล่านั้นมาปฏิบัติในชีวิตของตน

1. ความรู้เรื่องมหาปริสลักษณะ

พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มหาปริสลักษณะ 32 ประการเป็นสิ่งที่พวกฤาษีภายนอกพระพุทธศาสนารู้จัก แต่ฤาษีเหล่านั้นไม่รู้ว่า กรรมใดเป็นเหตุให้พระมหาบุรุษได้รับลักษณะแต่ละประการ

ความรู้เกี่ยวกับลักษณะภายนอกจึงยังไม่ใช่ความรู้ทั้งหมด เพราะการเห็นผลโดยไม่รู้เหตุอาจทำให้เข้าใจเพียงรูปร่างที่ปรากฏ แต่ไม่เข้าใจคุณธรรมที่สั่งสมอยู่เบื้องหลัง

พระผู้มีพระภาคทรงทราบทั้งลักษณะ ผลแห่งลักษณะ และกรรมที่เป็นเหตุให้เกิดลักษณะเหล่านั้น จึงทรงแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำกับผลของการกระทำ

2. คติสองประการของพระมหาบุรุษ

พระมหาบุรุษผู้สมบูรณ์ด้วยมหาปริสลักษณะ 32 ประการ ย่อมมีคติสองประการเท่านั้น คือ หากทรงครองเรือน จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ผู้ทรงธรรม เป็นพระราชาโดยธรรม มีอาณาจักรมั่นคง ทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม มิใช่ด้วยการใช้อาวุธหรือการเบียดเบียน

หากเสด็จออกผนวชเป็นบรรพชิต จะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้โดยชอบด้วยพระองค์เอง และทรงเปิดหลังคาคือกิเลสในโลก

คติทั้งสองนี้ต่างสัมพันธ์กับการเกื้อกูลคนจำนวนมาก หากทรงครองเรือนก็ทรงปกครองโดยธรรม หากเสด็จออกผนวชก็ทรงประกาศหนทางแห่งความพ้นทุกข์แก่โลก สำหรับพระสิทธัตถราชกุมาร พระองค์ทรงเลือกการเสด็จออกผนวช และได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

3. มหาปริสัลักษณ์ะ 32 ประการ

มหาปริสัลักษณ์ะ 32 ประการ ได้แก่

1. มีพื้นพระบาทเสมอกัน ประดิษฐานลงอย่างมั่นคง
2. ได้ฝ่าพระบาทมีรูปจักร มีซี่หนึ่งพัน พร้อมทั้งกงและดุม
3. มีส้นพระบาทยาว
4. มีพระองค์ยาว
5. มีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม
6. ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีลายดุจตาข่าย
7. มีข้อพระบาทอยู่สูง
13. มีพระโลมชาติเส้นหนึ่งเกิดในแต่ละขุม
14. ปลายพระโลมชาติซ้อนขึ้น มีสีเข้ม และเวียนขวา
15. มีพระกายตรงดุจกายพรหม
16. มีพระมังสะเต็มในที่ 7 แห่ง คือหลังพระหัตถ์ทั้งสอง หลังพระบาททั้งสอง พระอังสาทั้งสอง และลำพระศอ
17. มีพระกายส่วนหน้าดุจกายราชสีห์
18. มีพระปฤษฎางค์เต็ม ไม่เป็นร่องระหว่างพระอังสา
19. มีพระกายเป็นปริมณฑลดุจต้นไทร พระวรกายสูงเท่ากับวาของพระองค์
20. มีลำพระศอกกลมสมส่วน
21. มีประสาทรับรสอันเลิศ
22. มีพระหนุดุจราชสีห์
23. มีพระทนต์ 40 ซี่
24. มีพระทนต์เรียบเสมอกัน
25. มีพระทนต์ไม่ห่าง
26. มีพระทาสฐะขาวงาม
27. มีพระชีวหาใหญ่และยาว
28. มีพระสุรเสียงดุจเสียงพรหม ไพเราะคล้ายเสียงนกการเวก
29. มีพระเนตรดำสนิท
30. มีขนพระเนตรดุจตาโค

31. มีพระอุณาโลมระหว่างพระโขนง สีขาวอ่อนดุจสำลี

32. มีพระเศียรคุดประดับด้วยกรอบพระพักตร์ หรือมีพระอุณหิสา

ลักษณะเหล่านี้เป็นลักษณะเฉพาะของพระมหากษัตริย์ตามที่ปรากฏในพระสูตร มิใช่หลักทั่วไปสำหรับตัดสินคุณค่าหรือระดับคุณธรรมของบุคคลจากรูปร่างภายนอก

4. การตั้งมั่นในกุศลธรรม

ในอดีตชาติ พระตถาคตเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ทรงสมาทานกุศลธรรมอย่างมั่นคง ได้แก่

- กายสุจริต
- วาจาสุจริต
- มโนสุจริต
- การให้ทาน
- การสมาทานศีล
- การรักษาศูโบสถ
- การปฏิบัติดีต่อมารดา
- การปฏิบัติดีต่อบิดา
- การปฏิบัติดีต่อสมณะ
- การปฏิบัติดีต่อพราหมณ์
- การเคารพผู้ใหญ่ในตระกูล
- การประพฤติกุศลธรรมอื่น ๆ

พระองค์มิได้ทรงทำความดีเพียงครั้งคราว แต่ทรงตั้งมั่น ไม่ทอดทิ้ง และประพฤติดูต่อเนื่อง เพราะกรรมที่ทรงทำ สังคม พอพูน และทำให้ไฟบุญนั้น เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์จึงทรงมีพื้นพระบาทเสมอกัน สามารถประดิษฐานพระบาทลงอย่างมั่นคง

สาระของลักษณะนี้จึงอยู่ที่ “ความมั่นคง” ผู้ที่ต้องการความมั่นคงในชีวิตควรเริ่มจากการตั้งมั่นในความดี มิใช่เพียงปรารถนาให้ชีวิตมั่นคงโดยไม่สร้างเหตุ

5. การนำความสุขและความปลอดภัยมาให้ผู้อื่น

ในอดีตชาติ พระตถาคตทรงนำความสุขมาให้แก่คนจำนวนมาก ทรงบรรเทาความหวาดกลัวและความสะดุ้ง ขวนขวายในการคุ้มครอง ป้องกัน และรักษาผู้อื่น พร้อมทั้งให้สิ่งของที่เหมาะสม เพราะกรรมนี้ ได้ฝ่าพระบาททั้งสองจึงมีจักรเกิดขึ้น มีชี่หนึ่งพัน มีกง มีดุม และมีส่วนประกอบบริบูรณ์

หากทรงครองเรือน ย่อมมีบริวารมากและทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม หากเสด็จออกผนวช ย่อมมีพุทธบริษัทติดตามและตั้งอยู่ในโอวาท การเป็นศูนย์กลางของคนจำนวนมากจึงไม่ได้เกิดจาก

การใช้อำนาจบังคับ แต่เกิดจากการเคยคุ้มครองผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นปลอดภัย และสร้างประโยชน์แก่ส่วนรวม

6. การไม่ฆ่าสัตว์และความเป็นผู้มีอายุยืน

ในอดีตชาติ พระตถาคตทรงละเว้นจากการฆ่าสัตว์ วางอาวุธและศัสตรา มีความละอายต่อบาป มีความกรุณา และหวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวง

เพราะกรรมที่ไม่เบียดเบียนชีวิตนี้ พระองค์จึงทรงได้รับมหาปุริสลักษณะ 3 ประการ ได้แก่

- มีสันพระบาทยาว
- มีพระองค์อุลียาว
- มีพระกายตรงคจกายพรหม

ผลสำคัญของกรรมนี้คือความเป็นผู้มีพระชนมายุยืน ศัตรูหรือบุคคลอื่นไม่อาจปลงพระชนม์พระองค์ในระหว่างทางแห่งการดำเนินพระชนมชีพได้

ผู้ต้องการชีวิตและความปลอดภัยให้แก่ตน จึงควรเคารพชีวิตและความปลอดภัยของผู้อื่นด้วย เพราะการรักษาชีวิตผู้อื่นเป็นเหตุฝ่ายหนึ่งของการได้รับความปลอดภัยในชีวิตของตน

7. การให้อาหารอันประณีต

ในอดีตชาติ พระตถาคตทรงเป็นผู้ให้ของควรเกี้ยว ของควรบริโภคร ของควรดื่ม และน้ำควรดื่ม ที่มีรสประณีตแก่ผู้อื่น เพราะกรรมแห่งการให้อาหารนั้น พระองค์จึงทรงมีพระมังสะเต็มบริบูรณ์ในที่ 7 แห่ง คือหลังพระหัตถ์ทั้งสอง หลังพระบาททั้งสอง พระอังสาทั้งสอง และลำพระศอ

หากทรงครองเรือน ย่อมทรงได้รับอาหารและเครื่องบริโภคนันประณีต หากเสด็จออกผนวช ย่อมทรงได้รับปัจจัยที่เหมาะสมและเพียงพอต่อพระชนมชีพ การให้สิ่งที่หล่อเลี้ยงชีวิตผู้อื่นจึงเป็นการสร้างเหตุแห่งความบริบูรณ์ แต่การให้ที่สมบูรณ์ควรเกิดจากเมตตา มิใช่ให้เพื่อผูกมัดหรือหวังอำนาจเหนือผู้รับ

8. การสงเคราะห์และสร้างความสัมพันธ์

ในอดีตชาติ พระตถาคตทรงสงเคราะห์ประชาชนด้วยสังกหัตถุ ได้แก่

- การให้
- การกล่าววาจาไพเราะ
- การประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์
- การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย

เพราะกรรมแห่งการสงเคราะห์นั้น พระองค์จึงมีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม และมีลาย
 จดตาข่าย ลายจดตาข่ายแสดงถึงความเชื่อมโยงและการรวบรวมผู้คนไว้ด้วยคุณธรรม มิใช่การ
 รวบรวมด้วยผลประโยชน์หรืออำนาจบังคับ

หากทรงครองเรือน บริวารย่อมอยู่ร่วมกันอย่างไม่แตกแยก หากเสด็จออกผนวช พุทธบริษัท
 ย่อมตั้งอยู่ในคำสอนและไม่ละทิ้งพระองค์ ผู้ที่ต้องการความร่วมมือจากผู้อื่นจึงควรเริ่มจากการเป็น
 ผู้ให้ กล่าวคำที่สมานใจ ช่วยทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่ถือตัวเหนือผู้อื่น

๘. การกล่าววาจาที่ประกอบด้วยประโยชน์

ในอดีตชาติ พระตถาคตทรงกล่าววาจาประกอบด้วยอรรถและธรรม ทรงแนะนำประชาชน
 จำนวนมาก และนำประโยชน์กับความสุขมาให้แก่สัตว์ทั้งหลาย

เพราะกรรมนั้น พระองค์จึงมีข้อพระบาทอยู่สูง และมีปลายพระโลมชาติซ้อนขึ้นข้างบน
 ผลแห่งการกล่าววาจาที่นำคนไปสู่ประโยชน์ คือความเป็นผู้สูงกว่าผู้อื่นในทางคุณธรรม หากทรง
 ครองเรือน ย่อมทรงเป็นใหญ่เหนือผู้ครองเรือนทั้งหลาย หากเสด็จออกผนวช ย่อมทรงเป็นเลิศเหนือ
 สัตว์โลก

ถ้อยคำที่ยกจิตใจผู้อื่นให้สูงขึ้น ย่อมต่างจากคำพูดที่ยกตนขึ้นด้วยการกดผู้อื่นให้ต่ำลง วาจาที่
 เป็นธรรมต้องทำให้ผู้ฟังเห็นประโยชน์ เข้าใจความจริง และสามารถนำไปปฏิบัติได้

10. การสั่งสอนให้ผู้อื่นเรียนรู้ได้รวดเร็ว

ในอดีตชาติ พระตถาคตทรงตั้งใจสอนศิลปะ วิชา ความประพฤติ และการงานแก่ผู้อื่น โดยทรง
 ปรารภว่า ทำอย่างไรบุคคลเหล่านี้จึงจะรู้ได้เร็ว สำเร็จได้เร็ว และไม่ต้องลำบากอยู่นาน
 เพราะกรรมนั้น พระองค์จึงมีพระขมริ้วคุดแข็งเนื้อทราย

ผลแห่งการสั่งสอนด้วยความหวังดี คือทรงได้รับสิ่งที่เหมาะสมและบรรลुสิ่งที่ควรบรรลुได้
 รวดเร็ว

การสอนที่แท้จริงมิใช่การทำให้ผู้เรียนเห็นว่าผู้สอนเก่งเพียงใด แต่เป็นการช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจ
 ได้ง่าย เดินทางได้ถูกต้อง และไม่เสียเวลาไปกับความสับสนที่ไม่จำเป็น

11. การเข้าไปหาผู้รู้และซักถาม

ในอดีตชาติ พระตถาคตทรงเข้าไปหาสมณะและพราหมณ์ผู้รู้ แล้วสอบถามว่า
 อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเจริญ อะไรไม่ควรเจริญ
 กรรมใดเป็นไปเพื่อทุกข์ กรรมใดเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขตลอดกาลนาน

พระองค์มิได้ทรงถามเพื่อทดลองภูมิผู้อื่นหรือเพื่อเอาชนะ แต่ทรงถามเพื่อให้รู้สิ่งที่ควรรู้ และ
 เว้นสิ่งที่ควรเว้น

เพราะกรรมแห่งการแสวงหาความรู้อย่างถูกต้อง พระองค์จึงมีพระฉวีละเอียดยิ่ง รุติละอองไม่ติดพระกาย และทรงมีพระปัญญาอันประเสริฐ

หลักนี้แสดงว่า การยอมรับว่าตนยังไม่รู้แล้วเข้าไปถามผู้รู้ มิใช่ความด้อย แต่เป็นเหตุแห่งความเจริญทางปัญญา

12. ความไม่โกรธและการให้เครื่องนุ่งห่ม

ในอดีตชาติ พระตถาคตทรงเป็นผู้ไม่มักโกรธ ไม่ผูกพยาบาท แม้คนจำนวนมากกล่าวกระทบกระทั่งก็ไม่ทรงขัดเคือง ไม่ทรงจองเวร และยังทรงให้ผ้าเนื้อละเอียดอ่อนแก่ผู้อื่น

เพราะกรรมแห่งความไม่โกรธและการให้เครื่องนุ่งห่ม พระองค์จึงมีพระฉวีวรรณดุจทองคำ ความงามที่พระสูตรเน้นจึงมิได้เกิดจากการตกแต่งภายนอกเท่านั้น แต่สัมพันธ์กับจิตที่ไม่ถูกเผาด้วย ความโกรธ และมือที่รู้จักให้สิ่งอันเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น

คนที่ไม่สะสมความโกรธไว้ในใจ ย่อมมีความสงบปรากฏออกมาทางแววตา สีหน้า ถ้อยคำ และการกระทำ

13. การสมานผู้ที่พลัดพราก

ในอดีตชาติ พระตถาคตทรงนำญาติ มิตร และบุคคลผู้คุ้นเคยที่พลัดพรากกันมานานให้กลับมาพบกัน ทรงช่วยสมานความสัมพันธ์ระหว่างมารดากับบุตร บิดากับบุตร พี่น้อง และมิตรสหาย เพราะกรรมที่ทรงช่วยให้ผู้พลัดพรากกลับมารวมกัน พระองค์จึงมีพระคฤหาฐานเรือนอยู่ในผีก

หากทรงครองเรือน ย่อมมีพระโอรสมาก หากเสด็จออกผนวช ย่อมมีพระสาวกจำนวนมาก ซึ่งเป็นเสมือนพระโอรสผู้เกิดจากพระโอษฐ์ เกิดจากพระธรรม และได้รับธรรมเป็นมรดก

คุณธรรมในข้อนี้คือการไม่ทำลายความสัมพันธ์ของผู้อื่น และเมื่อมีโอกาสก็ช่วยให้ผู้ที่แตกร้างกลับมามีความเข้าใจกัน

14. การพิจารณาความเหมาะสมของบุคคล

ในอดีตชาติ พระตถาคตทรงพิจารณาประชาชนโดยรอบคอบ ทรงรู้ความแตกต่างของบุคคล รู้ว่าใครควรได้รับสิ่งใด และทรงจัดประโยชน์ให้เหมาะสมกับแต่ละคน

เพราะกรรมนั้น พระองค์จึงมีพระกายเป็นปริมณฑลดุจคันไทร คือพระวรกายสูงเท่ากับวาของพระองค์ และเมื่อประทับยืนไม่ต้องน้อมพระกายก็ทรงใช้พระหัตถ์ลูบถึงพระขานูได้

หากทรงครองเรือน ย่อมทรงมั่งคั่งและได้รับทรัพย์ที่เหมาะสม หากเสด็จออกผนวช ย่อมทรงได้รับธรรมอันสมควรแก่พระองค์ คือศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ

การให้ความช่วยเหลืออย่างมีปัญญาจึงมิใช่ให้ทุกคนเหมือนกันทั้งหมด แต่ต้องเข้าใจความจำเป็นและความเหมาะสมของแต่ละบุคคลด้วย

15. การปรารถนาความเจริญแก่คนจำนวนมาก

ในอดีตชาติ พระตถาคตทรงปรารถนาความเจริญแก่คนจำนวนมาก ทรงคิดว่า ทำอย่างไร ประชาชนจึงจะเจริญด้วยศรัทธา ศีล การศึกษา การเสียสละ ปัญญา ทรัพย์ ญาติ และมิตรสหาย เพราะกรรมที่ทรงปรารถนาความบริบูรณ์แก่ผู้อื่น พระองค์จึงมีพระกายส่วนหน้าดุจกายราชสีห์ มีพระปฤษฎางค์เต็ม และมีลำพระศอกกลมสมส่วน

หากทรงครองเรือน ย่อมไม่เลื่อมจากทรัพย์และบิรवार หากเสด็จออกผนวช ย่อมไม่เลื่อมจากศรัทธา ศีล การศึกษา การเสียสละ ปัญญา และธรรมอันประเสริฐ ผู้ที่ยินดีในความเจริญของผู้อื่น ไม่ขัดขวาง ไม่ริษยา และช่วยสร้างโอกาสให้เขาก้าวหน้า ย่อมกำลังสร้างความเจริญขึ้นในจิตของตนด้วย

16. การไม่เบียดเบียนและประสาธน์บรรลอันเลิศ

ในอดีตชาติ พระตถาคตไม่ทรงเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายด้วยฝ่ามือ ก้อนดิน ท่อนไม้ หรือศัสตรา เพราะกรรมแห่งการไม่เบียดเบียนนั้น พระองค์จึงมีประสาธน์บรรลอันเลิศ อาหารที่เสวยย่อมแผ่ซ่านไปหล่อเลี้ยงพระวรกายได้ดี

หากทรงครองเรือน ย่อมมีพระโรคพาธน้อย มีพระกายเหมาะแก่การงาน หากเสด็จออกผนวช ย่อมทรงมีพระโรคพาธน้อยและทรงบำเพ็ญพระพุทธุกกิจได้สะดวก

การไม่เบียดเบียนจึงมิใช่เพียงการไม่ฆ่า แต่รวมถึงการไม่ใช้กำลังทำให้ผู้อื่นได้รับความเจ็บปวดโดยไม่จำเป็น

17. การมองผู้อื่นด้วยความรัก

ในอดีตชาติ พระตถาคตไม่ทรงถลึงตา ไม่ทรงค้อน และไม่ทรงมองผู้อื่นด้วยสายตาโกรธเคือง แต่ทรงมองด้วยสายตาตรงและสายตาแห่งความรัก เพราะกรรมนั้น พระองค์จึงมีพระเนตรดำสนิท และมีขนพระเนตรดุจตาโค

หากทรงครองเรือน ประชาชนย่อมเห็นพระองค์ด้วยความรัก หากเสด็จออกผนวช พุทธบริษัท ย่อมรัก เคารพ และปรารถนาจะเข้าเฝ้า

บางครั้งความเบียดเบียนมิได้เริ่มจากมือหรือคำพูด แต่อาจเริ่มจากสายตาที่ดูหมิ่น เกลียดชัง หรือคุกคามผู้อื่น การฝึกเมตตาจึงต้องปรากฏทั้งในใจ สายตา วาจา และการกระทำ

18. การเป็นผู้นำในกุศลธรรม

ในอดีตชาติ พระตถาคตทรงเป็นหัวหน้าของคนจำนวนมากในกุศลธรรม ทรงเป็นผู้นำในการประพฤติกายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต การให้ทาน การรักษาศีล การรักษาอุโบสถ การปฏิบัติดีต่อบิดามารดา สมณะ พราหมณ์ และผู้ใหญ่ในตระกูล

เพราะกรรมแห่งการเป็นผู้นำในความดี พระองค์จึงมีพระอนุหิตเป็นมหาปริสลักษณะ หากทรงครองเรือน ย่อมทรงเป็นผู้นำของประชาชน หากเสด็จออกผนวช ย่อมทรงเป็นผู้นำของสัตว์โลกในทางแห่งความหลุดพ้น

ผู้นำที่แท้ไม่ได้มีหน้าที่เพียงบอกให้ผู้อื่นทำความดี แต่ต้องทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง และเป็นผู้ออกเดินก่อนในทางที่ตนแนะนำผู้อื่น

19. การกล่าวคำสัตย์

ในอดีตชาติ พระตถาคตทรงละการกล่าวเท็จ เว้นขาดจากคำเท็จ ตรัสแต่คำจริง ดำรงคำสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลักฐาน ควรเชื่อถือ และไม่ทรงหลงโลก

เพราะกรรมแห่งสัจวาจา พระองค์จึงมีพระโลมาชาติเส้นหนึ่งเกิดในแต่ละขุม และมีพระอนุโลมระหว่างพระโขนง สีขาวอ่อนดุจสำลี

หากทรงครองเรือน ประชาชนย่อมประพฤติตามพระประสงค์ หากเสด็จออกผนวช ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เทวดา และมนุษย์ ย่อมเชื่อฟังและปฏิบัติตามพระธรรมที่ทรงแสดง ความน่าเชื่อถือมิได้เกิดจากการเรียกร้องให้ผู้อื่นเชื่อ แต่เกิดจากการกล่าวความจริงอย่างสม่ำเสมอ จนคำพูดกับการกระทำไม่ขัดแย้งกัน

20. การกล่าววาจาสมานไมตรี

ในอดีตชาติ พระตถาคตทรงละคำส่อเสียด ไม่ทรงฟังคำจากฝ่ายหนึ่งแล้วนำไปกล่าวให้อีกฝ่ายแตกแยก หรือฟังคำจากอีกฝ่ายแล้วนำมากล่าวให้ฝ่ายนี้แตกแยก

พระองค์ทรงสมานผู้ที่แตกร้าง ส่งเสริมผู้ที่สามัคคีกัน ทรงยินดีในความพร้อมเพรียง และตรัสวาจาที่ทำให้คนสามัคคีกัน

เพราะกรรมแห่งวาจาสมานไมตรี พระองค์จึงมีพระทนต์ ๔๐ ซี่ และมีพระทนต์ไม่ห่าง หากทรงครองเรือน บริวารย่อมไม่แตกแยก หากเสด็จออกผนวช พุทธบริษัทย่อมไม่แตกจากพระองค์ เมตตาช่วยให้เราปรารภนาให้ผู้อื่นเจริญ ส่วนกรุณาช่วยให้เราไม่ซ้ำเติมเขาเมื่อกำลังประสบทุกข์ วาจาสมานไมตรีจึงต้องไม่ขัดขวางความเจริญของผู้อื่น และไม่เติมความแตกแยกให้รุนแรงขึ้น

21. การละคำหยาบและกล่าวถ้อยคำไพเราะ

ในอดีตชาติ พระตถาคตทรงละคำหยาบ ตรัสวาจาที่ไม่มีโทษ ไพเราะแก่หู น่ารัก จบใจ เป็นคำของชาวเมือง เป็นที่พอใจและชื่นชมของคนจำนวนมาก

เพราะกรรมแห่งวาจาอันอ่อนโยน พระองค์จึงมีพระชีวหาใหญ่และยาว และมีพระสุรเสียงดุจเสียงพรหม ไพเราะคล้ายเสียงนกกการเวก

หากทรงครองเรือน วาจาของพระองค์ย่อมเป็นที่ยอมรับ หากเสด็จออกผนวช สัตว์ทั้งหลาย ยอมรับฟังและนำพระธรรมไปพิจารณา วาจาอันอ่อนโยนมิใช่คำประจบหรือคำที่หลีกเลียงความจริง แต่เป็นการกล่าวความจริงโดยไม่ตั้งใจทำร้ายผู้ฟัง

22. การละคำเพื่อเจ้อและกล่าวถูกกาล

ในอดีตชาติ พระตถาคตทรงละคำเพื่อเจ้อ ตรัสถูกกาล ตรัสคำจริง ตรัสอิงประโยชน์ อิงธรรม อิงวินัย เป็นถ้อยคำมีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีขอบเขต และประกอบด้วยประโยชน์

เพราะกรรมแห่งการกล่าววาจาที่มีประโยชน์และถูกกาล พระองค์จึงมีพระอนุชาราชสีห์ หากทรงครองเรือน ศัตรูภายนอกไม่อาจทำลายพระองค์ได้ หากเสด็จออกผนวช กิเลสและข้าศึกภายในไม่อาจครอบงำพระองค์ได้

คำพูดมีคุณค่าไม่ใช่เพราะพูดมาก แต่เพราะจริง ถูกเวลา มีหลัก และนำไปสู่ประโยชน์ การรู้ว่าเมื่อใดควรพูดและเมื่อใดควรนิ่งจึงเป็นส่วนหนึ่งของปัญญา

23. การประกอบอาชีพสุจริต

ในอดีตชาติ พระตถาคตทรงละมิฉฉาชีพ ดำรงพระชนมชีพด้วยอาชีพสุจริต ไม่ทรงโกงด้วยเครื่องชั่ง เครื่องตวง การรับสินบน การหลอกลวง หรือการใช้ความรุนแรงแย่งชิงทรัพย์ของผู้อื่น เพราะกรรมแห่งการประกอบอาชีพสุจริต พระองค์จึงมีพระทนต์เรียบเสมอกัน และมีพระทาสูขาวงาม

หากทรงครองเรือน บริวารย่อมบริสุทธิ์และมั่นคง หากเสด็จออกผนวช สาวกย่อมเป็นผู้บริสุทธิ์ จากกิเลสตามกำลังแห่งการปฏิบัติ

อาชีพมิได้เป็นเพียงวิธีหารายได้ แต่เป็นกรรมที่ทำชั่วอยู่ทุกวัน หากอาชีพตั้งอยู่บนการหลอกลวงหรือเบียดเบียน แม้จะได้ทรัพย์มากก็ย่อมทิ้งร่องรอยไว้ในจิตใจ

24. รูปลักษณ์เป็นผล แต่คุณธรรมเป็นเหตุ

เมื่ออ่านมหาปฐกถา 32 ประการ หากสนใจเพียงพระวรกาย อาจเห็นพระสูตรนี้เป็นเรื่องลักษณะพิเศษของบุคคลเท่านั้น

แต่พระผู้มีพระภาคทรงชี้ย้อนจากผลกลับไปหาเหตุ เพื่อให้เห็นว่า เบื้องหลังลักษณะเหล่านั้น คือการบำเพ็ญกุศลอย่างต่อเนื่องเป็นเวลายาวนาน

สาระที่ผู้ศึกษาสามารถนำมาปฏิบัติได้จึงอยู่ที่เหตุ ได้แก่

- ตั้งมั่นในความดี
- ไม่ฆ่าและไม่เบียดเบียน
- ให้สิ่งที่เป็นประโยชน์
- สงเคราะห์ผู้คน
- แสวงหาความรู้จากผู้รู้
- ไม่โกรธและไม่ผูกเวร
- กล่าวความจริง
- กล่าวคำสมานสามัคคี
- กล่าวคำอ่อนโยน
- กล่าวถ้อยคำมีประโยชน์
- ประกอบอาชีพสุจริต
- เป็นผู้นำในการทำความดี

เราอาจไม่ตั้งความปรารถนาถึงมหาปรีสลักษณะ แต่สามารถนำคุณธรรมอันเป็นเหตุเหล่านี้มา

25. กรรมต้องอาศัยการสั่งสม

พระสูตรกล่าวซ้ำอยู่เสมอว่า กรรมนั้นพระตถาคตทรงทำ สั่งสม พอกพูน และทำให้ไพบุลย์ แล้ว ข้อความนี้แสดงว่า ผลอันยิ่งใหญ่มีได้เกิดจากการทำความดีเพียงครั้งเดียว แต่เกิดจากการกระทำ ที่มีเจตนาและทำต่อเนื่อง จนกลายเป็นพื้นฐานของจิตและความประพฤติ การทำความดีครั้ง หนึ่งย่อม มีคุณค่า แต่การทำซ้ำอย่างสม่ำเสมอจะสร้างนิสัยและเปลี่ยนแนวทางของชีวิต เช่น

เมื่อรักษาคำสัตย์บ่อย ๆ ย่อมกลายเป็นคนที่ผู้อื่นเชื่อถือ เมื่อช่วยสมานผู้คนบ่อย ๆ ย่อม กลายเป็นที่พึ่งในเวลามีความขัดแย้ง เมื่อให้ทานบ่อย ๆ ความตระหนี่ย่อมลดลง เมื่อไม่ตอบโต้ด้วยความ โกรธบ่อย ๆ จิตย่อมสงบได้ง่ายขึ้น

กรรมจึงมิใช่เพียงสิ่งที่รอให้ผลในอนาคต แต่กำลังสร้างคุณภาพของจิตและชีวิตในปัจจุบันด้วย

การนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิต

1. สร้างความมั่นคงด้วยความดี หากต้องการชีวิตที่มั่นคง ควรเริ่มจากการมีหลักประจำใจ รักษาศีล และทำสิ่งที่ถูกต้องอย่างเสมอต้นเสมอปลาย

2. เคารพชีวิตของผู้อื่น ไม่ฆ่า ไม่ทำร้าย ไม่ข่มขู่ และไม่ใช้ความเข้มแข็งของตนสร้างความหวาดกลัวแก่ผู้ที่อ่อนแอกว่า

3. ไม่ขัดขวางความเจริญของผู้อื่น เมื่อเห็นผู้อื่นกำลังก้าวหน้า ควรมีเมตตา ยินดี และช่วยให้เขามีโอกาสพัฒนาต่อไป
4. ไม่ซ้ำเติมผู้ที่กำลังประสบทุกข์ เมื่อผู้อื่นผิดพลาดหรือประสบความลำบาก ควรมีกรุณา ช่วยเท่าที่ช่วยได้ และไม่ใช้ความผิดของเขาเป็นโอกาสยกตน
5. ใช้วาจาสร้างความสามัคคี ไม่นำคำจากฝ่ายหนึ่งไปเพิ่มความโกรธให้อีกฝ่าย ไม่เผยแพร่เรื่องที่ยังไม่แน่ชัด และไม่สร้างความแตกแยกเพื่อประโยชน์ของตน
6. ถามเพื่อให้เกิดปัญญา เมื่อไม่รู้ควรสอบถามผู้รู้ด้วยความเคารพ ไม่ถามเพื่อจับผิดหรือแสดงว่าตนเหนือกว่า
7. สอนเพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจ ผู้สอนควรคิดว่า ทำอย่างไรผู้เรียนจึงจะเข้าใจได้ง่ายและไม่เสียเวลานาน มิใช่คิดเพียงว่าตนได้แสดงความรู้มากเพียงใด
8. ประกอบอาชีพสุจริต ไม่ให้รายได้ของตนตั้งอยู่บนการโกง การหลอกลวง การเอาเปรียบ หรือความทุกข์ของผู้อื่น
9. ทำความดีอย่างต่อเนื่อง อย่าดูแคลนความดีเล็กน้อย เพราะเมื่อทำซ้ำและสั่งสม ย่อมเปลี่ยนนิสัย จิตใจ และทิศทางของชีวิตได้

แก่นธรรมจากพระสูตร

1. มหาปฐกสัมพันธะเป็นผล ส่วนกุศลกรรมที่สั่งสมเป็นเหตุ
2. การรู้ลักษณะภายนอกยังไม่สมบูรณ์ หากไม่รู้เหตุแห่งลักษณะนั้น
3. ความมั่นคงเกิดจากการตั้งมั่นในกายสุจริต วาสุจริต และมโนสุจริต
4. การไม่ฆ่าและไม่เบียดเบียนเป็นเหตุแห่งความปลอดภัยและอายุยืน
5. การให้สิ่งหล่อเลี้ยงชีวิตเป็นเหตุแห่งความบริบูรณ์
6. การสงเคราะห์คนด้วยสังคหวัตถุช่วยให้หมู่คณะมั่นคง
7. การถามผู้รู้ด้วยความเคารพเป็นเหตุแห่งความเจริญทางปัญญา
8. ความไม่โกรธและการไม่ผูกเวรทำให้จิตใจผ่องใส
9. สัจจาทำให้บุคคลเป็นที่เชื่อถือ
10. วาจาสมานไมตรีช่วยรักษาความสามัคคี
11. วาจาอ่อนโยนต้องอยู่ร่วมกับความจริงและประโยชน์
12. อาชีพสุจริตเป็นส่วนหนึ่งของการฝึกตน
13. ผู้นำในความดีต้องประพฤติเป็นตัวอย่าง
14. กรรมที่ทำซ้ำย่อมกลายเป็นพื้นฐานของนิสัยและชีวิต
15. คุณค่าของบุคคลไม่ควรถูกตัดสินด้วยรูปลักษณ์ภายนอก

สรุป

ลักษณะสูตรแสดงมหาปรีสลักษณะ ๓๒ ประการ พร้อมทั้งเปิดเผยกุศลกรรมที่พระตถาคตทรงบำเพ็ญและสั่งสมมาในอดีต อันเป็นเหตุให้ทรงได้รับลักษณะเหล่านั้น

เมื่อมองเพียงภายนอก พระสูตรกล่าวถึงพระวรกายอันสมบูรณ์ของพระมหาบุรุษ แต่เมื่อพิจารณาให้ลึกลงไป จะเห็นคุณธรรมที่อยู่เบื้องหลัง ได้แก่ ความไม่เบียดเบียน การให้ทาน ความเคารพ ความสัตย์จริง ความไม่โกรธ การสร้างความสามัคคี การสั่งสอนสิ่งที่เป็นประโยชน์ และการเป็นผู้นำในการทำมาดี

พระสูตรมิได้สอนให้ตัดสินว่าผู้มีรูปลักษณะงดงามจะต้องเป็นคนดี หรือผู้ไม่มีลักษณะเช่นนั้นจะมีคุณธรรมน้อยกว่า เพราะมหาปรีสลักษณะ ๓๒ ประการเป็นลักษณะเฉพาะของพระมหาบุรุษตามที่ปรากฏในพระสูตร

สำหรับผู้ศึกษา สิ่งสำคัญมิใช่การปรารณารูปลักษณะ แต่คือการสร้างเหตุที่ดีในปัจจุบัน เพราะรูปลักษณะเป็นเพียงผลส่วนหนึ่ง ขณะที่ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง และความหลุดพ้นจากความยึดมั่น เป็นผลทางจิตที่สำคัญยิ่งกว่า

ความดีที่ทำครั้งหนึ่งอาจดูเล็กน้อย แต่เมื่อทำซ้ำ สั่งสม และทำให้ไพบุลย์ ย่อมค่อย ๆ เปลี่ยนจิตใจ ความประพฤติ และทิศทางของชีวิตให้เจริญขึ้นตามลำดับ

พระสุตตันตปิฎก เล่ม 3
พระสูตรที่ 8 - สิงคาลกสูตร
หลักดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์และการไหว้ทิศ 6

บทนำ

สิงคาลกสูตรเป็นพระสูตรสำคัญที่แสดงหลักการดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์อย่างครอบคลุม ตั้งแต่การรักษาความประพฤติ การประกอบอาชีพ การบริหารทรัพย์ การเลือกคบมิตร ตลอดจนหน้าที่ระหว่างบุคคลในครอบครัว ที่ทำงาน และสังคม

พระผู้มีพระภาคมิได้ทรงกำหนดความตั้งใจของสิงคาลกมาณพผู้ปฏิบัติตามคำสั่งของบิดา แต่ทรงอธิบายความหมายของการไหว้ทิศทั้ง 6 ตามอริยวินัย จากการไหว้ทิศทางภายนอกให้เข้าถึงการปฏิบัติหน้าที่ต่อบุคคลที่อยู่รอบตัว

พระสูตรนี้จึงแสดงว่า ความเจริญของชีวิตมิได้เกิดจากการอ่อนน้อมหรือการประกอบพิธีเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยการละเว้นความชั่ว ป้องกันทางเสื่อม เลือกคบคนอย่างมีปัญญา และปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้อง

1. สิงคาลกมาณพไหว้ทิศทั้ง 6

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ เวลาเช้า พระองค์เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์

ระหว่างทางทรงพบสิงคาลกมาณพออกจากกรุงราชคฤห์แต่เช้า มีผ้าและผมเปียก ประนมมือไหว้ทิศทั้ง 6 คือ

- ทิศตะวันออก
- ทิศใต้
- ทิศตะวันตก
- ทิศเหนือ
- ทิศเบื้องล่าง
- ทิศเบื้องบน

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า เหตุใดเขาจึงตื่นแต่เช้า ออกจากกรุงราชคฤห์ด้วยผ้าและผมเปียก แล้วประนมมือไหว้ทิศเหล่านี้

สิงคาลกมาณพกราบทูลว่า บิดาของเขาสั่งไว้ก่อนเสียชีวิตว่าให้ไหว้ทิศทั้งหลาย เขาจึงเคารพคำของบิดาและปฏิบัติตาม

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ในอริยวินัยมิได้ไหว้ทิศทั้ง 6 ด้วยวิธีเช่นนี้ สิงคาลกมาณพจึงกราบทูลขอให้พระองค์ทรงแสดงวิธีไหว้ทิศทั้ง 6 ตามอริยวินัย

2. การรักษาคำสั่งของบิดาอย่างประกอบด้วยปัญญา

สิ่งกาลกมาณพมีคุณธรรมประการหนึ่ง คือความเคารพและระลึกถึงคำสั่งของบิดา แม้บิดาจะเสียชีวิตแล้ว เขาก็ยังปฏิบัติตามคำสั่งอย่างสม่ำเสมอ

พระผู้มีพระภาคมิได้ตรัสตำหนิความกตัญญูของเขา แต่ทรงทำให้การปฏิบัตินั้นมีความหมายลึกซึ้งและเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต

การรักษาคำสั่งอย่างประกอบด้วยปัญญาไม่ควรหยุดอยู่เพียงรูปแบบภายนอก แต่ควรเข้าใจประโยชน์และจุดมุ่งหมายของสิ่งที่กระทำด้วย

พระองค์จึงทรงอธิบายการไหว้ทศิให้เป็นหลักดำเนินชีวิต ได้แก่ การเว้นจากความชั่ว ป้องกันทรัพย์มิให้เสื่อม เลือกกบมิตรที่ดี และปฏิบัติหน้าที่ต่อบุคคลรอบตัวอย่างถูกต้อง

3. กรรมกิเลส 4 ประการที่ควรละ

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงกรรมกิเลส คือกรรมอันเศร้าหมอง ๔ ประการ ซึ่งอริยสาวกควรละ ได้แก่

1. การฆ่าสัตว์
2. การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้
3. การประพฤติดิในกาม
4. การกล่าวเท็จ

กรรมทั้ง 4 ประการนี้สร้างความเสียหายทั้งแก่ผู้กระทำ ผู้ถูกระทำ ครอบครัว และสังคม การฆ่าสัตว์ทำลายชีวิตและความปลอดภัย การลักทรัพย์ทำลายสิทธิและความไว้วางใจ การประพฤติดิในกามทำลายความซื่อสัตย์และครอบครัว การกล่าวเท็จทำลายความน่าเชื่อถือและความจริงชีวิตคลุ่ห้ส่ถ้จะม่่นคงได้ ต้องเริ่มจากการไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น

4. เหตุแห่งการทำความชั่ว 4 ประการ

บุคคลอาจทำความชั่วเพราะตกอยู่ใต้อำนาจของเหตุ 4 ประการ คือ

1. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะรักหรือความพอใจ
2. โทสาคติ ลำเอียงเพราะโกรธหรือเกลียดชัง
3. โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลงหรือไม่รู้
4. ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว

เมื่อบุคคลตัดสินใจเพราะรัก อาจช่วยเหลือคนที่ตนชอบแม้เขาจะทำผิด เมื่อตัดสินใจเพราะโกรธ อาจลงโทษหรือกล่าวหาคนที่ตนไม่ชอบ แม้เขาจะไม่มีผิด เมื่อตัดสินใจเพราะหลง อาจเชื่อข้อมูลที่ไม่จริงหรือทำสิ่งที่ตนไม่เข้าใจ

เมื่อตัดสินใจเพราะกลัว อาจยอมทำสิ่งที่ไม่ถูกต้องเพื่อรักษาตำแหน่ง ทรัพย์ หรือความปลอดภัยของตน ผู้ที่ล่วงละเมิดธรรมเพราะความรัก ความชัง ความหลง หรือความกลัว ยศและความเจริญย่อมเสื่อมลงเหมือนดวงจันทร์ในข้างแรม

ส่วนผู้ที่ไม่ล่วงละเมิดธรรมเพราะเหตุทั้ง 4 ประการนี้ ยศและความเจริญย่อมเพิ่มขึ้นเหมือนดวงจันทร์ในข้างขึ้น

5. อบายมุข 6 ทางแห่งความเสื่อมของทรัพย์

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอบายมุข คือทางแห่งความเสื่อมของทรัพย์ 6 ประการ ได้แก่

1. การหมกมุ่นในการเสพสุราและของมีนเมา
2. การเที่ยวไปตามตรอกซอกซอยในเวลากลางคืน
3. การเที่ยวคุ่มหรรสพเป็นนิตย
4. การหมกมุ่นในการเล่นการพนัน
5. การคบคนชั่วเป็นมิตร
6. ความเกียจคร้านในการทำงาน

อบายมุขทั้ง 6 มิได้ทำให้เสียทรัพย์เพียงอย่างเดียว แต่ยังทำลายสุขภาพ เวลา ความน่าเชื่อถือ ความสัมพันธ์ และความสามารถในการประกอบอาชีพ ทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความเหน็ดเหนื่อยยากอาจหมดไป หากเจ้าของทรัพย์ไม่รู้จักปิดทางรั่วไหลของชีวิต

6. โทษของการเสพของมีนเมา

การหมกมุ่นในการเสพสุราและของมีนเมามีโทษ ๖ ประการ คือ

1. ทำให้เสียทรัพย์ทันตาเห็น
2. ก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาท
3. เป็นบ่อเกิดแห่งโรค
4. ทำให้เสียชื่อเสียง
5. ทำให้ไม่รู้จักระอาย
6. ทำให้กำลังปัญญาอ่อนลง

ของมีนเมาทำให้สติลดลง เมื่อสติลดลง บุคคลอาจทำสิ่งที่ในเวลาปกติไม่คิดจะทำ เช่น พุดทำร้ายกัน ใช้จ่ายความรุนแรง ใช้จ่ายเงินกำลัง หรือประพฤติดุศีล

ความเสียหายจึงไม่ได้จำกัดอยู่ในเวลาที่ดื่ม แต่ยังส่งผลต่อสุขภาพ ครอบครัว การงาน และอนาคต หลักสำคัญมิใช่เพียงระวังค่าใช้จ่าย แต่ต้องระวังสิ่งที่ทำให้สติและความสามารถในการควบคุมตนเองเสื่อมลงด้วย

7. โทษของการเที่ยวกลางคืน

การเที่ยวไปตามตรอกซอกซอยในเวลากลางคืนเป็นนิตยมีโทษ ๖ ประการ คือ

1. ตนเองไม่ได้รับการคุ้มครอง
2. บุตรและภรรยาไม่ได้รับการคุ้มครอง
3. ทรัพย์สินสมบัติไม่ได้รับการคุ้มครอง
4. เป็นที่ระแวงสงสัยในเหตุร้าย
5. มักถูกใส่ความหรือกล่าวหา
6. ประสบความลำบากหลายประการ

ข้อความนี้มีได้หมายความว่า การออกจากบ้านในเวลากลางคืนทุกกรณีเป็นความผิด แต่หมายถึงการเที่ยวเตร่โดยประมาท ไม่มีเหตุจำเป็น และเข้าไปอยู่ในสถานการณ์ที่เสี่ยงต่อความเสียหาย ผู้มีหน้าที่ทำงานหรือเดินทางกลางคืนควรจัดการเรื่องความปลอดภัย ครบครัน และทรัพย์สินให้เหมาะสม มิใช่ นำพระสูตรไปตัดสินคนจากเวลาเดินทางเพียงอย่างเดียว

9. โทษของการเที่ยวดูมหรสพเป็นนิตย

ผู้หมกมุ่นในการเที่ยวดูมหรสพยอมเฝ้าตามอยู่เสมอว่า ที่ใดมีการฟ้อนรำ ที่ใดมีการขับร้อง ที่ใดมีการประโคมดนตรี ที่ใดมีการแสดงหรือมหรสพประเภทต่าง ๆ

ปัญหามิได้อยู่ที่การพักผ่อนหรือชมการแสดงทุกชนิด แต่อยู่ที่ความหมกมุ่นจนละเลยหน้าที่ สิ้นเปลืองเวลาและทรัพย์สิน และต้องคอยแสวงหาความเพลิดเพลินอยู่ตลอดเวลา

ในปัจจุบัน มหรสพอาจรวมถึงสื่อออนไลน์ เกม การแข่งขัน และความบันเทิงรูปแบบต่าง ๆ หากใช้โดยรู้ประมาณก็อาจเป็นการพักผ่อน แต่หากใช้จนเสียงาน เสียการศึกษา เสียสุขภาพ และไม่อาจควบคุมตนเองได้ ก็กลายเป็นทางแห่งความเสื่อม

9. โทษของการพนัน

การหมกมุ่นในการเล่นการพนันมีโทษ ๖ ประการ คือ

1. เมื่อชนะยอมก่อเวร
2. เมื่อแพ้ย่อมเสียขายทรัพย์สินที่เสียไป
3. ทรัพย์สินยอมเสื่อมไปทันตาเห็น
4. ถ้อยคำของผู้เล่นการพนัน ไม่มีใครเชื่อถือในที่ประชุม
5. ถูกมิตรและผู้ร่วมงานดูหมิ่น
6. ไม่มีผู้ประสงค์จะแต่งงานด้วย เพราะเห็นว่าไม่สามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้

การพนันสร้างความหวังว่าจะได้ทรัพย์สินโดยไม่ต้องอาศัยการทำงาน แต่ผลที่เกิดขึ้นมักทำให้ทรัพย์สินเสื่อม ความสัมพันธ์แตกร้าง และเกิดความต้องการเอาคืนเมื่อแพ้

แม้ผู้ชนะก็ไม่ได้ปลอดภัย เพราะชัยชนะอาจสร้างความโกรธและความอาฆาตแก่ผู้แพ้ อีกทั้งทำให้ผู้ชนะหลงเชื่อว่าตนสามารถชนะได้ตลอดไป

10. โทษของการคบคนชั่วเป็นมิตร

ผู้คบคนชั่วเป็นมิตรย่อมมีบุคคลเหล่านี้เป็นเพื่อน คือ

1. นักเลงการพนัน
2. นักเลงเจ้าชู้
3. นักเลงสุรา
4. คนหลอกลวง
5. คนโกง
6. คนหัวไม้

มิตรมีอิทธิพลต่อความคิด ความเคยชิน และการตัดสินใจของเรา เมื่ออยู่กับคนที่ประมาทเป็นประจำ สิ่งที่เคยเห็นว่าไม่เหมาะสมอาจค่อย ๆ กลายเป็นเรื่องธรรมดา

การเลือกคบมิตรจึงไม่ใช่การแบ่งชั้นหรือรังเกียจบุคคล แต่เป็นการรู้ว่าเรากำลังเปิดโอกาสให้ใครมีอิทธิพลต่อทิศทางชีวิตของเรา เราสามารถมีเมตตาต่อทุกคนได้ แต่ไม่จำเป็นต้องร่วมทำสิ่งที่ไม่ถูกต้องกับทุกคน

11. โทษของความเกียจคร้าน

คนเกียจคร้านมักยกเหตุขึ้นอ้างว่า หนาวเกินไปจึงไม่ทำงาน ร้อนเกินไปจึงไม่ทำงาน เย็นเกินไปจึงไม่ทำงาน เข้าเกินไปจึงไม่ทำงาน หิวเกินไปจึงไม่ทำงาน อิ่มเกินไปจึงไม่ทำงาน

เมื่อพักผ่อนการทำงานอยู่เสมอ ทรัพย์ใหม่ย่อมไม่เกิด ส่วนทรัพย์ที่มีอยู่แล้วก็ค่อย ๆ หมดไป พระสูตรมิได้สอนให้ทำงานโดยไม่พักผ่อน แต่เตือนเรื่องการใช้เหตุเล็กน้อยเป็นข้ออ้างหลีกเลี่ยงหน้าที่อยู่ตลอดเวลา

ความขยันต้องประกอบด้วยปัญญา รู้เวลาทำงาน เวลาพัก และรู้จักรักษาสุขภาพ เพื่อให้สามารถรับผิดชอบหน้าที่ได้อย่างต่อเนื่อง

12. มิตรเทียมน ๔ ประเภท

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงบุคคลที่ดูเหมือนมิตร แต่ไม่ใช่มิตรแท้ไว้ 4 ประเภท คือ

1. มิตรปกกลอกหรือผู้ถือเอาประโยชน์ฝ่ายเดียว
2. มิตรดีแต่พูด
3. มิตรพูดประจบ
4. มิตรชักชวนไปในทางเสื่อม

การเรียกใครว่ามิตรไม่ควรพิจารณาเพียงว่า เขาพูดถูกใจหรืออยู่ร่วมสนุกสนานเพียงใด แต่ต้องดูว่า ความสัมพันธ์นั้นตั้งอยู่บนความจริงใจและนำไปสู่ความเจริญหรือความเสื่อม

13. มิตรปกอลอก

มิตรปกอลอกมีลักษณะ 4 ประการ คือ

1. คิดเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว
2. เสียให้น้อย แต่ปรารถนาจะได้มาก
3. เมื่อตนมีภัยจึงยอมทำกิจของเพื่อน
4. คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์

คนเช่นนี้อาจแสดงความใกล้ชิดตราบเท่าที่ตนยังได้รับประโยชน์ แต่เมื่อเพื่อนไม่มีสิ่งที่จะให้ความสัมพันธ์ก็เปลี่ยนไป

การให้และรับในมิตรภาพไม่จำเป็นต้องเท่ากันทุกครั้ง แต่โดยรวมควรมีความจริงใจและไม่ใช้เพื่อนเป็นเพียงเครื่องมือแสวงหาประโยชน์

14. มิตรดีแต่พูด

มิตรดีแต่พูดมีลักษณะ 4 ประการ คือ

1. กล่าวต้อนรับด้วยเรื่องที่ผ่านมาแล้ว
2. กล่าวต้อนรับด้วยเรื่องที่ยังมาไม่ถึง
3. สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์ไม่ได้
4. เมื่อมีกิจเกิดขึ้นเฉพาะหน้า ก็แสดงความขัดข้อง

บุคคลเช่นนี้กล่าวถึงสิ่งที่ตนเคยตั้งใจจะให้ หรือสิ่งที่อาจให้ในอนาคต แต่เมื่อเพื่อนต้องการความช่วยเหลือจริงกลับไม่ช่วย คำพูดที่ดีมีคุณค่า แต่ในเวลาที่ต้องรับผิดชอบ การกระทำย่อมเป็นเครื่องแสดงความจริงใจได้ชัดกว่าคำพูด

15. มิตรพูดประจบ

มิตรพูดประจบมีลักษณะ 4 ประการ คือ

1. เมื่อเพื่อนทำชั่วก็คล้อยตาม
2. เมื่อเพื่อนทำดีก็คล้อยตาม
3. สรรเสริญต่อหน้า
4. นินทาลับหลัง

คนพูดประจบมิได้ปรารถนาความเจริญแก่เพื่อนอย่างแท้จริง แต่ต้องการรักษาความพอใจหรือแสวงหาประโยชน์จากเพื่อน

มิตรแท้ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยกับเราทุกเรื่อง เมื่อเห็นว่าเรากำลังทำผิด เขาย่อมกล้าตักเตือนด้วยความหวังดี คำตักเตือนที่จริงใจอาจฟังไม่สบายใจในตอนแรก แต่มีคุณค่ามากกว่าคำชมที่ทำให้เราดำเนินต่อไปในทางผิด

16. มิตรชักชวนไปในทางเลื่อม

มิตรชักชวนไปในทางเลื่อมมีลักษณะ 4 ประการ คือ

1. ชักชวนให้เสพสุราและของมีนเมา
2. ชักชวนให้เที่ยวกลางคืนโดยประมาท
3. ชักชวนให้หมกมุ่นในการเที่ยวดูมหรสพ
4. ชักชวนให้เล่นการพนัน

มิตรเช่นนี้อาจทำให้รู้สึกสนุกและได้รับการยอมรับจากกลุ่ม แต่กำลังพาชีวิตออกจากความรับผิดชอบและความเจริญ บัณฑิตรู้จักมิตรเทียมทั้ง 4 ประเภทแล้ว ควรหลีกเลี่ยงเหมือนหลีกเลี่ยงที่มีภัย

17. มิตรแท้ 4 ประเภท

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงมิตรผู้มีใจดีหรือมิตรแท้ไว้ ๔ ประเภท คือ

1. มิตรมีอุปการะ
2. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์
3. มิตรแนะนำประโยชน์
4. มิตรมีความอนุเคราะห์

มิตรแท้มิได้วัดจากจำนวนปีที่รู้จักกันเพียงอย่างเดียว แต่ดูจากการกระทำเมื่อเพื่อนประมาท ประสพภัย ต้องการคำแนะนำ หรือกำลังประสบความสำเริง

18. มิตรมีอุปการะ

มิตรมีอุปการะมีลักษณะ 4 ประการ คือ

1. ป้องกันเพื่อนผู้ประมาท
2. ป้องกันทรัพย์ของเพื่อนผู้ประมาท
3. เมื่อเพื่อนมีภัย เป็นที่พึ่งได้
4. เมื่อเพื่อนมีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปากขอ

มิตรมีอุปการะไม่ฉวยโอกาสเมื่อเพื่อนขาดสติหรืออ่อนแอ แต่ช่วยป้องกันมิให้เพื่อนและทรัพย์ของเพื่อนได้รับความเสียหาย

การช่วยเหลือต้องประกอบด้วยปัญญา ไม่ใช่ช่วยสนับสนุนการกระทำผิด แต่ช่วยให้เพื่อนกลับมาตั้งอยู่ในความไม่ประมาท

19. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์

มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์มีลักษณะ 4 ประการ คือ

1. บอกความลับของตนแก่เพื่อน
2. รักษาความลับของเพื่อน
3. ไม่ทอดทิ้งเพื่อนในยามมีอันตราย
4. แม้ชีวิตก็อาจสละเพื่อประโยชน์ของเพื่อนได้

ความไว้วางใจเป็นส่วนสำคัญของมิตรภาพ ผู้ที่นำความลับของเพื่อนไปเปิดเผยเพื่อความสนุกหรือผลประโยชน์ ย่อมทำลายพื้นฐานของความสัมพันธ์

มิตรแท้ไม่ปรากฏตัวเฉพาะเวลามีความสุข แต่ยังอยู่เคียงข้างในเวลา que เพื่อนประสบความยากลำบาก

20. มิตรแนะนำประโยชน์

มิตรแนะนำประโยชน์มีลักษณะ 4 ประการ คือ

1. ห้ามเพื่อนจากความชั่ว
2. แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
3. ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
4. บอกทางไปสู่สุคติ

มิตรประเภทนี้ไม่เพียงช่วยเรื่องทรัพย์สินหรือการงาน แต่ช่วยให้เพื่อนมีความเห็นถูกและดำเนินชีวิตไปในทางที่ดี

การห้ามเพื่อนจากความชั่วต้องทำด้วยความเคารพ มิใช่ใช้อำนาจควบคุม ส่วนการแนะนำความดีควรทำด้วยตนเองเป็นตัวอย่างด้วย

21. มิตรมีความอนุเคราะห์

มิตรมีความอนุเคราะห์มีลักษณะ 4 ประการ คือ

1. ไม่ยินดีเมื่อเพื่อนประสบความเสื่อม
2. ยินดีเมื่อเพื่อนประสบความเจริญ
3. ห้ามผู้ที่กล่าวติเตียนเพื่อน
4. สนับสนุนผู้ที่กล่าวสรรเสริญเพื่อน

มิตรแท้ไม่อิจฉาเมื่อเพื่อนได้ดี และไม่ซ้ำเติมเมื่อเพื่อนประสบความลำบาก

เมตตาคือการปรารถนาให้เพื่อนมีความสุขและไม่ขัดขวางความเจริญของเขา ส่วนกรุณาคือการไม่ซ้ำเติมและปรารถนาให้เขาพ้นจากความทุกข์ บัณฑิตรู้จักมิตรแท้ทั้ง ๔ ประเภทแล้ว ควรเข้าไปคบหาด้วยความจริงใจ เหมือนมารดาดูแลบุตรของตน

22. การแบ่งและรักษาทรัพย์

พระผู้มีพระภาคทรงสอนให้ภุชงค์ผู้ขยันหมั่นเพียรรวบรวมทรัพย์โดยชอบธรรม เมื่อทรัพย์เพิ่มขึ้นแล้ว ควรจัดแบ่งเป็น 4 ส่วน คือ

- ส่วนหนึ่งใช้เลี้ยงตนเอง ครอบครัว และทำประโยชน์
- สองส่วนใช้ประกอบกิจการงาน
- อีกส่วนหนึ่งเก็บรักษาไว้ใช้เมื่อเกิดเหตุจำเป็น

การบริหารทรัพย์เช่นนี้ช่วยให้ชีวิตไม่ตกอยู่ในความประมาท ไม่ใช่ทรัพย์ทั้งหมดไปกับการบริโภค และไม่เก็บทั้งหมดไว้โดยไม่นำไปประกอบประโยชน์

ทรัพย์ที่ได้มาโดยสุจริตควรถูกใช้ด้วยความรู้ประมาณ มีการวางแผน และมีส่วนสำรองสำหรับเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิด

23. ความหมายของทิศทั้ง 6

พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายบุคคลที่เปรียบเหมือนทิศทั้ง 6 ดังนี้

- ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ มารดาบิดา
- ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์
- ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ บุตรและภรรยา
- ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรและเพื่อนร่วมงาน
- ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน
- ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์

การไหว้ทิศมิใช่การทำหน้าที่เพียงฝ่ายเดียว แต่บุคคลแต่ละทิศต้องปฏิบัติตอบแทนและคุ้มครองกัน เมื่อทุกฝ่ายทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง ทิศทั้ง 6 ย่อมได้รับการปิดกัน คือได้รับการคุ้มครอง มิให้ภัยและความเสื่อมเข้ามาทำลายชีวิต

24. ทิศเบื้องหน้า - มารดาบิดากับบุตร

บุตรพึงบำรุงมารดาบิดาด้วยหน้าที่ 5 ประการ คือ

1. ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ
2. จักทำกิจของท่าน
3. จักดำรงวงศ์ตระกูล

4. จักประพาศิตนให้สมควรเป็นผู้รับมรดก

5. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว จักทำบุญอุทิศให้

มารดาบิดาผู้ได้รับการบำรุงแล้ว ย่อมอนุเคราะห์บุตรด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

1. ห้ามจากความชั่ว

2. ให้ตั้งอยู่ในความดี

3. ให้ศึกษาศิลปวิทยา

4. ให้แต่งงานกับบุคคลที่เหมาะสม

5. มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร

มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า เพราะเป็นบุคคลกลุ่มแรกที่บุตรได้พบ และเป็นผู้วางพื้นฐานของชีวิต ความกตัญญูมิใช่เพียงการแสดงความรัก แต่รวมถึงการดูแลท่าน รับผิดชอบกิจที่ควรทำ และดำรงความดีของตระกูลไว้

25. ทิศเบื้องขวา - ครูอาจารย์กับศิษย์

ศิษย์พึงปฏิบัติต่อครูอาจารย์ด้วยหน้าที่ 5 ประการ คือ

1. ลูกขึ้นต้อนรับ

2. เข้าไปคอยรับใช้

3. ตั้งใจฟังและใฝ่ศึกษา

4. ประนินบัติช่วยเหลือ

5. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

ครูอาจารย์ผู้ได้รับการปฏิบัติแล้ว ย่อมอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

1. ฝึกฝนให้เป็นคนดี

2. สอนให้เข้าใจอย่างชัดเจน

3. ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้สิ้นเชิง

4. ยกย่องหรือแนะนำให้รู้จักในหมู่มิตรและเพื่อนร่วมงาน

5. ทำให้มีความปลอดภัยในทุกทิศ

ครูอาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา เพราะเป็นบุคคลที่ควรแก่ความเคารพ และเป็นผู้เปิดทางแห่งความรู้กับอาชีพแก่ศิษย์

ศิษย์ต้องมีความเคารพและตั้งใจเรียน ขณะเดียวกันครูต้องสอนอย่างเต็มความสามารถ ไม่ปิดบังวิชา และช่วยให้ศิษย์สามารถดำรงชีวิตได้ด้วยตนเอง

26. ทิศเบื้องหลัง - ภรรยาและบุตร

สามีพึงปฏิบัติต่อภรรยาด้วยหน้าที่ 5 ประการ คือ

1. ยกย่องให้เกียรติ

2. ไม่ดูหมิ่น

3. ไม่นอกใจ

4. มอบความเป็นใหญ่ในงานภายในบ้าน

5. ให้เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับตามสมควร

ภรรยาผู้ได้รับการปฏิบัติแล้ว ย่อมอนุเคราะห์สามีด้วยหน้าที่ 5 ประการ คือ

1. จัดการงานดี

2. สงเคราะห์คนข้างเคียงและผู้ช่วยงานดี

3. ไม่นอกใจ

4. รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้

5. ขยันและไม่เกียจคร้านในกิจทั้งปวง

พระสูตรจัดภรรยาและบุตรเป็นทิศเบื้องหลัง ส่วนรายละเอียดในตอนนี้นำที่ตรงเน้นหน้าที่ระหว่างสามีกับภรรยา ซึ่งเป็นผู้ร่วมกันรับผิดชอบครอบครัวและดูแลบุตร

หลักนี้ตั้งอยู่บนความซื่อสัตย์ การให้เกียรติ และการแบ่งความรับผิดชอบ มิใช่การที่ฝ่ายหนึ่งมีอำนาจควบคุมอีกฝ่ายหนึ่งโดยปราศจากหน้าที่ตอบแทน

ในสังคมปัจจุบัน สามีภรรยาอาจแบ่งหน้าที่ต่างจากสมัยพุทธกาลได้ แต่สาระสำคัญยังคงอยู่ที่การเคารพกัน ซื่อสัตย์ต่อกัน รักษาทรัพย์ร่วมกัน และช่วยกันรับผิดชอบครอบครัว

27. ทิศเบื้องซ้าย - มิตรและเพื่อนร่วมงาน

บุคคลพึงปฏิบัติต่อมิตรและเพื่อนร่วมงานด้วยหน้าที่ 5 ประการ คือ

1. ให้ปัน

2. กล่าววาจาไพเราะ

3. ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์

4. วางตนเสมอต้นเสมอปลาย

5. ไม่กล่าวคำหลอกลวง

มิตรและเพื่อนร่วมงานผู้ได้รับการปฏิบัติแล้ว ย่อมอนุเคราะห์ตอบด้วยหน้าที่ 5 ประการ คือ

1. ป้องกันเพื่อนผู้ประมาท

2. ป้องกันทรัพย์ของเพื่อนผู้ประมาท

3. เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งได้

4. ไม่ทอดทิ้งในยามทุกข์ยาก

5. นับถือตลอดถึงวงศ์ตระกูลของเพื่อน

มิตรเป็นทิศเบื้องซ้าย เพราะเป็นผู้ช่วยเหลือกิจต่าง ๆ และอยู่เคียงข้างกันในสังคม

ความสัมพันธ์ที่ดีต้องมีทั้งการให้ ความจริงใจ และความรับผิดชอบ ไม่ใช่คบกันเฉพาะเวลาที่ได้รับประโยชน์

28. ทิศเบื้องล่าง - นายจ้างกับคนงาน

นายจ้างพึงปฏิบัติต่อคนรับใช้และคนงานด้วยหน้าที่ 5 ประการ คือ

1. จัดงานให้เหมาะสมกับกำลังและความสามารถ
2. ให้อาหารและค่าตอบแทน
3. รักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย
4. แบ่งของมีรสแปลกหรือของพิเศษให้
5. ให้อภัยงานหรือพักผ่อนตามเวลาอันสมควร

คนรับใช้และคนงานผู้ได้รับการปฏิบัติแล้ว ย่อมอนุเคราะห์นายจ้างด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

1. เริ่มทำงานก่อนนาย
2. เลิกงานภายหลังนาย
3. ถือเอาเฉพาะของที่นายให้
4. ทำการงานให้ดี
5. นำคุณความดีของนายไปกล่าว

ทิศเบื้องล่างมิได้หมายความว่า คนงานมีคุณค่าต่ำกว่า แต่หมายถึงผู้ที่เป็นกำลังรองรับกิจการ นายจ้างจึงมีหน้าที่ดูแล มิใช่เพียงใช้งาน

ผู้เป็นนายต้องไม่เอาเปรียบ ต้องให้ค่าตอบแทน เวลาพัก และการดูแลอย่างเหมาะสม ส่วนคนงานก็ต้องซื่อสัตย์ รับผิดชอบ และทำงานเต็มความสามารถ

29. ทิศเบื้องบน - คฤหัสถ์กับสมณพราหมณ์

คฤหัสถ์พึงปฏิบัติต่อสมณพราหมณ์ด้วยหน้าที่ 5 ประการ คือ

1. กระทำด้วยเมตตาทางกาย
2. กล่าวด้วยเมตตาทางวาจา
3. ระลึกถึงด้วยเมตตาทางใจ
4. ไม่ปิดประตู คือพร้อมต้อนรับ
5. สนับสนุนด้วยปัจจัยที่เหมาะสม

สมณพราหมณ์ผู้ได้รับการบำรุงแล้ว ย่อมอนุเคราะห์คฤหัสถ์ด้วยหน้าที่ 6 ประการ คือ

1. ห้ามจากความชั่ว
2. ให้ตั้งอยู่ในความดี
3. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม

4. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
5. อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้ชัดเจน
6. บอกทางไปสู่สุคติ

สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน เพราะเป็นผู้ชี้ทางแห่งคุณธรรมและความเจริญทางจิตใจ คฤหัสถ์ถวายเป็นปัจจัยเพื่อให้บรรพชิตดำรงชีวิตและปฏิบัติธรรม ส่วนบรรพชิตตอบแทนด้วยการ ประพฤติดีและแสดงธรรม มิใช่เพียงรับสิ่งของโดยไม่มีหน้าที่ต่อผู้ถวาย

30. การให้ทิศคือการปฏิบัติหน้าที่ต่อกัน

ทิศทั้ง 6 มิใช่บุคคลที่เราต้องเรียกร้องให้ทำหน้าที่ต่อเราฝ่ายเดียว แต่ควรเริ่มจากการตรวจสอบว่า เราได้ทำหน้าที่ของตนต่อบุคคลในทิศนั้นหรือยัง บุตรไม่ควรเรียกร้องแต่มารดาโดยไม่ดูแลบิดา มารดา

ศิษย์ไม่ควรเรียกร้องความรู้โดยไม่ตั้งใจศึกษา สามิภรรยาไม่ควรเรียกร้องความซื่อสัตย์โดยตนเองไม่ซื่อสัตย์ มิตรไม่ควรเรียกร้องความช่วยเหลือโดยไม่เคยช่วยเพื่อน นายจ้างไม่ควรเรียกร้องผลงานโดยไม่ดูแลคนงาน

คฤหัสถ์ไม่ควรเรียกร้องธรรมจากบรรพชิตโดยไม่ให้ความเคารพและสนับสนุนสิ่งจำเป็น ในทางเดียวกัน บุคคลแต่ละฝ่ายต้องทำหน้าที่ตอบแทน มิใช่อาศัยฐานะของตนเรียกร้องจากอีกฝ่าย เพียงอย่างเดียว

เมื่อทุกฝ่ายปฏิบัติหน้าที่ต่อกัน ทิศทั้ง 6 ย่อมได้รับการคุ้มครอง ชีวิต ครอบครัว การงาน และ สังคมย่อมมีความมั่นคง

31. ความเจริญของคฤหัสถ์

พระผู้มีพระภาคทรงสรุปลักษณะของคฤหัสถ์ผู้ดำเนินชีวิตโดยชอบว่า เป็นผู้ขยัน ไม่ประมาท รู้จักจัดการงาน เลี้ยงชีวิตพอเหมาะ รักษาทรัพย์ที่หามาได้โดยสุจริต มีศรัทธา มีศีล รู้จักให้ และ ปราศจากความตระหนี่

บุคคลเช่นนี้ย่อมรวบรวมทรัพย์ได้เหมือนผึ้งรวบรวมน้ำหวาน และทรัพย์ย่อมเพิ่มพูนเหมือน จอมปลวกที่ค่อย ๆ สูงขึ้น

ความเจริญในพระสูตรจึงประกอบด้วยทั้งความเจริญทางทรัพย์และความเจริญทางคุณธรรม หากมีทรัพย์แต่ไม่มีศีล ทรัพย์อาจกลายเป็นเหตุแห่งความประมาท หากมีคุณธรรมแต่ขาดความขยัน และไม่รับผิดชอบหน้าที่ ชีวิตคฤหัสถ์ก็อาจตกอยู่ในความลำบาก

ผู้ครองเรือนจึงต้องพัฒนาความสุจริต ความขยัน ความรู้จักประมาณ และปัญญาในการบริหาร ชีวิตควบคู่กัน

การนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิต

1. **ตรวจทางรั้วของชีวิตก่อนแสวงหาทรัพย์เพิ่ม** ก่อนคิดว่าจะหารายได้เพิ่มอย่างไร ควรตรวจสอบก่อนว่า ทรัพย์ เวลา และสุขภาพกำลังรั่วไหลไปกับของมีนเมา การพนัน ความบันเทิงเกินประมาณ มิตรชั่ว หรือความเกียจคร้านหรือไม่
2. **ไม่ตัดสินใจด้วยอคติ** ก่อนตัดสินใจบุคคลหรือเหตุการณ์ ควรถามตนเองว่า เรากำลังลำเอียงเพราะรัก โกรธ หลง หรือกลัวหรือไม่
3. **คู่มือจากการกระทำ** อย่าดูเพียงคำพูดหรือความสนุกสนาน แต่ควรดูว่า เขาห้ามเราจากความชั่ว แนะนำความดี รักษาความลับ และไม่ทอดทิ้งเราในเวลาลำบากหรือไม่
4. **เป็นมิตรแท้แก่ผู้อื่นด้วย** ไม่ควรมุ่งค้นหาแต่มิตรแท้ โดยลืมตรวจสอบว่า ตัวเราเป็นมิตรมีอุปการะ ร่วมทุกข์ร่วมสุข แนะนำประโยชน์ และยินดีในความเจริญของเพื่อนหรือไม่
5. **จัดสรรทรัพย์อย่างมีแผน** แบ่งทรัพย์สำหรับค่าใช้จ่าย การประกอบงาน และเงินสำรอง ไม่ใช้ทั้งหมดตามความต้องการในปัจจุบัน
6. **เริ่มทำหน้าที่จากฝ่ายของตน** เมื่อความสัมพันธ์มีปัญหา ควรตรวจหน้าที่ของตนก่อน เรียกร้องหน้าที่จากอีกฝ่าย
7. **ให้เกียรติคนทำงาน** ผู้เป็นนายต้องจัดงานให้เหมาะกับกำลัง ให้ค่าตอบแทน ดูแลเยี่ยมเจ็บป่วย และให้เวลาพัก ไม่มองคนงานเป็นเพียงเครื่องมือสร้างผลประโยชน์
8. **ดูแลบิดามารดาให้มากกว่าพิธีภายนอก** การเคารพบิดามารดามีใช่เพียงการกราบไหว้ แต่รวมถึงการเลี้ยงดู ช่วยทำกิจ และดำรงความดีของครอบครัว
9. **สนับสนุนพระศาสนาด้วยการปฏิบัติ** การถวายปัจจัยเป็นส่วนหนึ่งของการอุปถัมภ์ แต่การฟังธรรม รักษาศีล และนำคำสอนไปใช้ คือการรักษาพระศาสนาให้เกิดผลในชีวิตจริง

แก่นธรรมจากพระสูตร

1. การไหว้ทิศที่แท้คือการปฏิบัติหน้าที่ต่อบุคคลรอบตัว
2. ชีวิตที่มั่นคงต้องเริ่มจากการละกรรมกิเลส ๔
3. ไม่ควรตัดสินใจเพราะความรัก ความโกรธ ความหลง หรือความกลัว
4. ต้องปิดอบายมุขก่อนจึงจะรักษาทรัพย์ไว้ได้
5. ของมีนเมาทำลายทั้งทรัพย์ สุขภาพ ชื่อเสียง และปัญญา
6. การพนันสร้างความเสียหายทั้งแก่ผู้ชนะและผู้แพ้
7. มิตรเทียมมุ่งเอาประโยชน์ พุดมากกว่าทำ ประจบ และชักชวนไปทางเสื่อม
8. มิตรแท้ช่วยเหลือ ร่วมทุกข์ร่วมสุข แนะนำประโยชน์ และยินดีในความเจริญของเพื่อน
9. ทรัพย์ควรแบ่งเพื่อใช้สอย ประกอบการงาน และสำรองยามจำเป็น
10. มารดาบิดา ครูอาจารย์ คู่ครอง มิตร คนงาน และบรรพชิต ต่างมีหน้าที่ต่อกัน

11. ผู้มีฐานะสูงกว่าต้องไม่ใช่ฐานะนั้นเอาเปรียบผู้ที่อยู่ในการดูแล
12. ความสัมพันธ์ที่ดีต้องมีการปฏิบัติตอบแทนทั้งสองฝ่าย
13. ความเจริญทางทรัพย์ต้องดำเนินควบคู่กับความเจริญทางคุณธรรม
14. พิธีกรรมมีคุณค่าเมื่อประกอบด้วยความเข้าใจและนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้อง
15. ผู้ครองเรือนสามารถปฏิบัติธรรมผ่านหน้าที่ในชีวิตประจำวันได้

สรุป

สังคาลสูตรเริ่มจากสังคาลกามาณปฏิบัติตามคำสั่งของบิดาด้วยการไหว้ทิศทั้ง ๖ พระผู้มีพระภาคมิได้ทรงทำลายความตั้งใจอันเกิดจากความกตัญญู แต่ทรงอธิบายให้การไหว้นั้นมีความหมายลึกซึ้งและนำไปปฏิบัติได้จริง

พระองค์ทรงสอนให้ละกรรมกิเลส 4 ไม่ทำกรรมชั่วเพราะอกติ 4 และปิดทางเสื่อมของทรัพย์ ๖ ประการ จากนั้นทรงแสดงวิธีแยกมิตรเทียมออกจากมิตรแท้ และสอนให้จัดสรรทรัพย์อย่างมีปัญญา ส่วนการไหว้ทิศ 6 หมายถึงการปฏิบัติหน้าที่ต่อบุคคลรอบตัว ได้แก่ มารดาบิดา ครูอาจารย์ ภรรยา และบุตร มิตรและเพื่อนร่วมงาน คนรับใช้และคนงาน ตลอดจนสมณพราหมณ์

หลักธรรมทั้งหมดเชื่อมโยงกันเป็นระบบ ชีวิตกฤหัสถ์จะมั่นคงได้เมื่อมีศีล ปราศจากอกติ ไม่เปิดทางให้อบายมุข รู้จักคบมิตร บริหารทรัพย์ และรับผิดชอบต่อความสัมพันธ์ของตน

การไหว้ทิศที่แท้จริงไม่สิ้นสุดเมื่อประนมมือหรือก้มศีรษะ แต่ต้องแสดงออกด้วยการกระทำในชีวิตประจำวัน เมื่อบุคคลทุกฝ่ายปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้อง ทิศทั้ง 6 ย่อมได้รับการคุ้มครอง และชีวิตย่อมมีความปลอดภัยทั้งในด้านทรัพย์ ความสัมพันธ์ และคุณธรรม

พระสุตตันตปิฎก เล่ม 3
พระสูตรที่ 9 - อาภานาฏิยสูตร
อาภานาฏิยรักษาและการคุ้มครองพุทธบริษัท

บทนำ

อาภานาฏิยสูตรเป็นพระสูตรที่กล่าวถึงท้าวมหาราชทั้ง 4 พร้อมด้วยบริวาร มาเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์

ท้าวเวสวัณกราบทูลว่า ในบรรดายักษ์ทั้งหลาย มีทั้งผู้เลื่อมใสและไม่เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาค ยักษ์บางพวกอาศัยอยู่ตามป่า ภูเขา และสถานที่ห่างไกล ซึ่งเป็นบริเวณที่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกาอาจเข้าไปพักหรือปฏิบัติธรรม

ท้าวมหาราชทั้ง 4 จึงถวายอาภานาฏิยรักษา เพื่อการคุ้มครอง การรักษา ความไม่ถูกเบียดเบียน และความอยู่เป็นสุขของพุทธบริษัท

พระสูตรนี้ควรศึกษาโดยแยกให้ชัดเจนระหว่างเนื้อหาที่ปรากฏในพระสูตรกับการอธิบายขยายความ การคุ้มครองด้วยพระปริตรไม่ใช่สิ่งที่ใช้แทนหลักกรรม การรักษาศีล ความไม่ประมาท การรักษาพยาบาล หรือการป้องกันอันตรายตามเหตุ แต่เป็นเครื่องเกื้อกูลศรัทธา สติ และความมั่นคงของจิต

1. ท้าวมหาราชทั้ง 4 เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์ ครั้งนั้น ท้าวมหาราชทั้ง 4 พร้อมด้วยเสนายักษ์ เสนาคนธรรพ์ เสนากุมภัณฑ์ และเสนานาคจำนวนมาก ได้เข้าไปยังภูเขาคิชฌกูฏในเวลากลางคืน รัศมีของเหล่าเทวดาและอมนุษย์เหล่านั้นทำให้ภูเขาคิชฌกูฏสว่างไสวไปทั่ว

ท้าวมหาราชทั้ง 4 เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายอภิวาท แล้วนั่งในที่สมควร ส่วนยักษ์ผู้เป็นบริวารนั้น บางพวกถวายอภิวาท บางพวกกล่าวถ้อยคำแสดงไมตรี บางพวกประนมมือ บางพวกแจ้งชื่อและตระกูลของตน และบางพวกนั่งนิ่งอยู่ในที่สมควร

เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นตามเนื้อหาในพระสูตรว่า พระผู้มีพระภาคมิได้ทรงเป็นที่เคารพเฉพาะในหมู่มนุษย์ แต่ยังมีเทวดา ยักษ์ คนธรรพ์ กุมภัณฑ์ และนาคจำนวนมากที่เลื่อมใสในพระองค์ด้วย

2. ท้าวมหาราชผู้รักษาโลกทั้ง 4 ทิศ

ท้าวมหาราชทั้ง 4 เป็นผู้ดูแลทิศทั้ง 4 ตามคติที่ปรากฏในพระสูตร ได้แก่

ทิศตะวันออก ท้าวธตรฐเป็นผู้ดูแลทิศตะวันออก และเป็นใหญ่ในหมู่คนธรรพ์

ทิศใต้ ท้าววิรูปหกเป็นผู้ดูแลทิศใต้ และเป็นใหญ่ในหมู่กุมภัณฑ์

ทิศตะวันตก ท้าววิรูปักษ์เป็นผู้ดูแลทิศตะวันตก และเป็นใหญ่ในหมู่นาค

ทิศเหนือ ท้าวเวสวัณเป็นผู้ดูแลทิศเหนือ และเป็นใหญ่ในหมู่ยักษ์

ท้าวเวสวัณทั้ง 4 พร้อมด้วยบริวารมีหน้าที่รักษาทิศและดูแลหมู่ชนในเขตอำนาจของตน ในอาณานาถียุสธร ท้าวเวสวัณเป็นผู้กราบทูลพระผู้มีพระภาคในนามของท้าวเวสวัณทั้ง ๔

3. ยักษ์มีทั้งผู้เลื่อมใสและไม่เลื่อมใส

ท้าวเวสวัณกราบทูลว่า ยักษ์ชั้นสูงบางพวกไม่เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาค ยักษ์ชั้นกลางบางพวกก็ไม่เลื่อมใส และยักษ์ชั้นต่ำบางพวกก็ไม่เลื่อมใส

ขณะเดียวกัน ยักษ์ชั้นสูง ชั้นกลาง และชั้นต่ำที่มีความเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคก็มีอยู่เช่นกัน ท้าวเวสวัณจึงมิได้กล่าวว่ายักษ์ทั้งหมดเป็นฝ่ายดีหรือฝ่ายร้าย แต่แสดงว่าหมู่ยักษ์มีความแตกต่างกัน เช่นเดียวกับมนุษย์ที่มีทั้งผู้ประพฤติดี ผู้ประพฤติชั่ว ผู้มีศรัทธา และผู้ไม่มีศรัทธา

หลักนี้เตือนมิให้ตัดสินบุคคลหรือหมู่ชนทั้งหมดจากชื่อ ประเภท หรือกำเนิดของเขา แต่ควรพิจารณาจากความประพฤติและคุณธรรมของแต่ละบุคคล

4. เหตุที่ยักษ์บางพวกไม่เลื่อมใส

ท้าวเวสวัณกราบทูลว่า ยักษ์จำนวนมากไม่เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาค เพราะพระองค์ทรงแสดงธรรมเพื่อให้เว้นจากการกระทำที่ยักษ์เหล่านั้นชอบประพฤติ

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมเพื่อให้เว้นจาก

1. การฆ่าสัตว์
2. การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้
3. การประพฤติดิฉินในกาม
4. การกล่าวเท็จ
5. การเสพสุราและของมึนเมาอันเป็นเหตุแห่งความประมาท

แต่ยักษ์บางพวกไม่เว้นจากการกระทำเหล่านี้ จึงไม่ชอบพระธรรมวินัยที่ห้ามการเบียดเบียน และความประมาท ความไม่เลื่อมใสในกรณีนี้มีได้เกิดจากการที่พระธรรมทำร้ายผู้ใด แต่เกิดจากพระธรรมขัดต่อกิเลสและความเคยชินของผู้ที่ยังต้องการประพฤติดิฉิน

มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน บางครั้งเราอาจไม่พอใจคำตักเตือน มิใช่เพราะคำตักเตือนนั้นผิด แต่เพราะสิ่งที่ถูกต้องขัดกับความต้องการของตน

5. ผู้ปฏิบัติธรรมในสถานที่สงัด

ท้าวเวสวัณกราบทูลว่า สาวกของพระผู้มีพระภาคอาศัยอยู่ในเสนาสนะป่าอันสงัด มีเสียงน้อยไม่อีกทีก ปราศจากผู้คนพลุกพล่าน เหมาะแก่การหลีกเร้นและการบำเพ็ญสมณธรรม

ในสถานที่เหล่านั้นมียักษ์บางพวกอาศัยอยู่ และยักษ์บางพวกไม่เลื่อมใสในพระธรรมวินัยของพระผู้มีพระภาค

ผู้ปฏิบัติธรรมที่อยู่ตามป่า ภูเขา หรือสถานที่ห่างไกลจึงอาจได้รับการรบกวนจากอมนุษย์เหล่านั้นตามเรื่องราวที่ปรากฏในพระสูตร

ท้าวมหาราชทั้ง 4 จึงปรารภจะถวายอาณานิธิรักษ์ เพื่อให้ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกาสามารถอยู่และปฏิบัติธรรมได้โดยไม่ถูกเบียดเบียน

จุดหมายของการคุ้มครองจึงมิใช่เพื่อแสวงหาอำนาจเหนืออมนุษย์ แต่เพื่อให้ผู้ปฏิบัติสามารถดำเนินสมณธรรมและกุศลธรรมต่อไปได้อย่างสงบ

6. อาณานิธิรักษ์

ท้าวเวสัณเฑียราทูลขอให้พระผู้มีพระภาคทรงรับอาณานิธิรักษ์ เพื่อประโยชน์แก่พุทธบริษัท 4 คือ

- ภิกษุ
- ภิกษุณี
- อุบาสก
- อุบาสิกา

อาณานิธิรักษ์มีจุดหมาย 4 ประการ คือ

1. เพื่อคุ้มครอง
2. เพื่อรักษา
3. เพื่อไม่ให้ถูกเบียดเบียน
4. เพื่อให้อยู่เป็นสุข

คำว่า “รักษ์” หรือ “รักษ์” ในที่นี้หมายถึงเครื่องคุ้มครอง อาณานิธิรักษ์จึงเป็นข้อความที่ท้าวมหาราชทั้ง 4 ถวายไว้สำหรับพุทธบริษัท เมื่อได้รับการเบียดเบียนจากยักษ์หรืออมนุษย์ที่ไม่เคารพพระธรรมวินัย พระผู้มีพระภาคทรงรับอาณานิธิรักษ์ด้วยพระอาการคุษณิ คือทรงนั่งเป็นการยอมรับ

7. การนอบน้อมพระพุทธเจ้า 7 พระองค์

ตอนต้นของอาณานิธิรักษ์กล่าวนอบน้อมพระพุทธเจ้า 7 พระองค์ ได้แก่

1. พระวิปัสสีพุทธเจ้า ผู้ทรงมีพระจักขุและพระสิริ
2. พระสิขีพุทธเจ้า ผู้ทรงอนุเคราะห์สัตว์ทั้งปวง
3. พระเวสสภูพุทธเจ้า ผู้ทรงชำระกิเลสแล้วและมีตบะ
4. พระกกุสันธพุทธเจ้า ผู้ทรงบำเพ็ญมารและเสนามาร

5. พระโกนาคมพุทธเจ้า ผู้ทรงลอยบาปและอยู่จบพรหมจรรย์

6. พระกัสสปพุทธเจ้า ผู้ทรงหลุดพ้นแล้วในธรรมทั้งปวง

7. พระโคตมพุทธเจ้า ผู้เป็นพระโอรสแห่งสาकยวงศ์ ทรงพระสิริ และทรงแสดงธรรมเพื่อ
บรรเทาทุกข์ทั้งปวง

การระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้ามิใช่การระลึกเพียงพระนาม แต่เป็นการระลึกถึงพระปัญญา พระ
บริสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ

เมื่อจิตระลึกถึงพระคุณ จิตย่อมห่างจากความกลัว ความพยายาบท และความฟุ้งซ่านชั่วขณะ
พร้อมทั้งเกิดกำลังใจที่จะตั้งอยู่ในความดี

8. พระพุทธรูปเจ้าผู้ทรงเห็นธรรมตามความเป็นจริง

อาฏานาฏิยรักษากล่าวถึงพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายว่า ทรงเห็นธรรมตามความเป็นจริง ไม่ทรงกล่าว
คำส่อเสียด ทรงเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ปราศจากความครั่นคร้าม และทรงอนุเคราะห์สัตว์ทั้งหลาย การถวาย
ความนอบน้อมจึงมิได้ตั้งอยู่บนพระนามหรือพระวรกายเพียงอย่างเดียว แต่ตั้งอยู่บนพระคุณอันเกิด
จากการตรัสรู้และการสิ้นกิเลส

พระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายทรงรู้โลกตามความเป็นจริง แต่ไม่ทรงถูกโลกครอบงำ ทรงแสดงธรรม
เพื่อให้สัตว์รู้จักทุกข์ ละเหตุแห่งทุกข์ ทำความดับทุกข์ให้แจ้ง และเจริญหนทางแห่งความดับทุกข์
การระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้าจึงควรนำไปสู่การศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรม มิใช่หยุดอยู่เพียงการออก
พระนาม

9. โลกตามเนื้อหาในอาฏานาฏิยสูตร

อาฏานาฏิยสูตรกล่าวถึงมนุษย์ เทวดา ยักษ์ คนธรรพ์ กุมภัณฑ์ และนาค ตลอดถึงสถานที่และ
เมืองต่าง ๆ ตามเนื้อหาที่ปรากฏในพระสูตร

ทิศตะวันออกอยู่ในความดูแลของท้าวธตรฐและหมู่คนธรรพ์ ทิศใต้อยู่ในความดูแลของท้าว
วิรูปหกและหมู่กุมภัณฑ์ ทิศตะวันตกอยู่ในความดูแลของท้าววิรูปักษ์และหมู่นาค ทิศเหนืออยู่ใน
ความดูแลของท้าวเวสวัณและหมู่ยักษ์

พระสูตรยังกล่าวถึงดินแดนและนครต่าง ๆ ของหมู่เทวดากับยักษ์ รวมทั้งนครอาฏานาฏา อัน
เป็นที่มาของชื่ออาฏานาฏิยรักษ

ผู้ศึกษาควรเข้าใจว่าส่วนนี้เป็นเนื้อหาตามที่ปรากฏในพระสูตร ไม่ควรตัดออกเพียงเพราะไม่อยู่
ในประสบการณ์ทั่วไป และไม่ควรเพิ่มเติมรายละเอียดเกินกว่าหลักฐานที่ปรากฏ

10. อดมนุษย์ผู้ไม่เชื่อฟังคำของท้าวมหาราช

ท้าวเวสวัณกราบทูลว่า หากยักษ์ ยักษ์ณี บุตรยักษ์ ธิดายักษ์ มหาอำมาตย์ยักษ์ บริวารยักษ์ หรือผู้รับใช้ยักษ์ตนใด ไม่เชื่อฟังอาณานาถิรักษ์แล้วเข้ามารบกวน เบียดเบียน หรือทำให้พุทธบริษัทได้รับความเดือดร้อน อดมนุษย์นั้นย่อมชื่อว่าไม่เคารพคำสั่งของท้าวมหาราชทั้ง 4

ในอาณานาถิรักษ์ขามีข้อความประกาศว่า อดมนุษย์ผู้ฝ่าฝืนจะไม่ได้รับความเคารพหรือที่อยู่ในหมู่ยักษ์ ไม่ได้รับการยอมรับในการประชุม และจะถูกลงโทษตามอำนาจของผู้ปกครองในหมู่ยักษ์ ข้อความบางตอนกล่าวถึงโทษอย่างรุนแรงตามรูปแบบคำประกาศของหมู่ยักษ์ จุดสำคัญคือการแสดงให้อดมนุษย์ผู้เบียดเบียนรู้ว่า การกระทำของตนฝ่าฝืนคำสั่งของท้าวมหาราชทั้ง 4 และไม่ได้รับการยอมรับจากหมู่ผู้ปกครอง

อาณานาถิรักษ์จึงมีลักษณะเป็นประกาศแห่งการคุ้มครองพุทธบริษัทตามเนื้อหาที่ปรากฏในพระสูตร มิใช่คำสอนให้ผู้สวดใช้อารมณ์โกรธหรือพยายามทำร้ายสิ่งใด

11. การแจ้งแค้นหาเสนาบดีของยักษ์

หากภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก หรืออุบาสิกาเรียนอาณานาถิรักษ์ไว้ดีแล้ว แต่อดมนุษย์ยังคงติดตามเดินตาม นั่งใกล้ นอนทับ หรือเบียดเบียนอยู่ ท้าวเวสวัณทรงแนะนำให้ร้องบอกและแจ้งเหตุแก่ยักษ์มหาเสนาบดี และผู้มีอำนาจในหมู่ยักษ์

ในพระสูตรมีรายนามของยักษ์ผู้มีอำนาจหลายคน เพื่อให้ทราบว่า อดมนุษย์ตนใดกำลังไม่เชื่อฟังถ้อยคำของท้าวมหาราช และกำลังเบียดเบียนพุทธบริษัท

สาระสำคัญคือ แม้ในหมู่ยักษ์ก็มีผู้ปกครองและมีการระงับการเบียดเบียน มิใช่ว่าอดมนุษย์ทุกคนจะสามารถกระทำการใดโดยไม่มีผู้ควบคุมตามเนื้อหาในพระสูตร

ผู้สวดหรือกล่าวอาณานาถิรักษ์จึงควรตั้งจิตโดยสงบ ไม่ประกอบด้วยความอาฆาตหรือความปรารถนาจะทำร้ายสิ่งใด

12. พระผู้มีพระภาคทรงให้เรียนอาณานาถิรักษ์

เมื่อท้าวมหาราชทั้ง 4 กราบทูลถวายอาณานาถิรักษ์แล้ว ได้ลุกจากที่นั่ง ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค กระทำประทักษิณ แล้วจากไป

ครั้นล่วงราตรีนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเล่าเรื่องทั้งหมดแก่ภิกษุทั้งหลาย ตั้งแต่การที่ท้าวมหาราชทั้ง 4 พร้อมด้วยบริวารมาเข้าเฝ้า จนถึงการถวายอาณานาถิรักษ์

จากนั้นพระองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พวกเธอจงเรียนอาณานาถิรักษ์ จงชวนชวนในอาณานาถิรักษ์ จงทรงจำอาณานาถิรักษ์ไว้

เพราะอาณานาถิรักษ์ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นไปเพื่อการคุ้มครอง การรักษา ความไม่ถูกเบียดเบียน และความอยู่เป็นสุขของภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา

13. จากพระสูตรสู่พระปริตร

คำว่า “ปริตร” หมายถึงเครื่องป้องกันหรือเครื่องคุ้มครอง พระสูตรบางพระสูตรจึงได้รับการนำมาสวดเป็นพระปริตร เพื่อระลึกถึงพระพุทธรูปคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ เมตตา สังฆะ และ กุศลธรรม

อาณานาฎิสสูตรเป็นที่มาของอาณานาฎิยปริตร แต่บทที่นำมาสวดในพิธีทั่วไปอาจเป็นข้อความบางตอนหรือเป็นฉบับที่เรียบเรียงขึ้นจากพระสูตร มิใช่เนื้อหาทั้งหมดของพระสูตรเสมอไป จึงควรแยกให้ชัดเจนว่า

- อาณานาฎิสสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรฉบับเต็ม
- อาณานาฎิยปริตร ซึ่งเป็นบทที่เลือกหรือเรียบเรียงสำหรับสวดคุ้มครอง
- พิธีกรรมที่เกิดขึ้นภายหลังตามประเพณีท้องถิ่น

การแยกเช่นนี้ช่วยให้เคารพทั้งพระพุทธรูปและประเพณี โดยไม่นำทั้งสองส่วนมาปะปนกัน จนไม่ทราบว่า ข้อความใดปรากฏโดยตรงในพระสูตร และข้อความใดเป็นคำอธิบายหรือธรรมเนียมที่เกิดขึ้นภายหลัง

14. การสวดมิใช่การบังคับสิ่งดีกลับ

จุดประสงค์ของอาณานาฎิยรักษตามพระสูตรคือการป้องกันมิให้พุทธบริษัทถูกอมนุษย์ที่ไม่เลื่อมใสเข้ามาเบียดเบียน มิใช่การสวดเพื่อแสดงอำนาจ ข่มขู่ หรือทำร้ายสิ่งที่ตนไม่ชอบ การสวดด้วยความโกรธ ความเกลียด หรือความต้องการเอาชนะ ย่อมไม่สอดคล้องกับศีลและเมตตา

ผู้สวดควรมีจิตสงบ ระลึกถึงพระพุทธรูป ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน และปรารถนาให้ทั้งตนเองและสรรพสัตว์พ้นจากภัย

การคุ้มครองตามหลักธรรมจึงมิใช่การเปลี่ยนความกลัวเป็นความเกลียด แต่เป็นการเปลี่ยนความกลัวให้เป็นสติ ศรัทธา และความไม่ประมาท

15. การคุ้มครองภายนอกและการคุ้มครองภายใน

อาณานาฎิสสูตรกล่าวถึงการคุ้มครองจากการเบียดเบียนภายนอก แต่พระธรรมยังสอนให้คุ้มครองจิตจากภัยภายในด้วย

ภัยภายในที่สำคัญ ได้แก่

- ความโลภที่ชักนำให้ทำผิด
- ความโกรธที่เผาจิตใจ
- ความหลงที่ทำให้ไม่เห็นเหตุและผล
- ความกลัวที่ทำให้ขาดสติ
- ความประมาทที่เปิดทางให้เกิดความเสียหาย

แม้ภายนอกไม่มีผู้ใดทำร้าย หากจิตถูกกิเลสครอบงำ บุคคลก็สามารถสร้างทุกข์ให้แก่ตนเอง และผู้อื่นได้ ศีลช่วยคุ้มครองการกระทำ สติช่วยคุ้มครองจิต ปัญญาช่วยคุ้มครองจากความเห็นผิด เมตตาช่วยคุ้มครองมิให้ความกลัวกลายเป็นความพยายาบท การคุ้มครองที่สมบูรณ์จึงควรประกอบด้วยทั้งการป้องกันภัยภายนอกและการฝึกจิตภายใน

16. ศีลเป็นพื้นฐานของการไม่สร้างเวรภัย

เหตุที่ยกย่องบางพวกไม่พอใจพระธรรมวินัย ก็เพราะพระผู้มีพระภาคทรงสอนให้เว้นจากการฆ่า การลักทรัพย์ การประพฤติดิฉินกาม การกล่าวเท็จ และการเสพของมีนเมา

ข้อความนี้ทำให้เห็นว่า ศีล 5 เป็นพื้นฐานสำคัญของการไม่เบียดเบียน ผู้รักษาศีลย่อมลดเหตุแห่งเวรในชีวิต เพราะไม่ทำลายชีวิต ไม่ละเมิดทรัพย์ ไม่ทำลายครอบครัว ไม่หลอกลวง และไม่ทำตนให้ประมาทด้วยของมีนเมา

อย่างไรก็ตาม การรักษาศีลมิได้หมายความว่า จะไม่มีเหตุร้ายเกิดขึ้นเลย เพราะชีวิตยังเป็นไปตามเหตุปัจจัยและผลของกรรมหลายประการ แต่ศีลช่วยไม่ให้เราสร้างเหตุร้ายขึ้นใหม่ด้วยการกระทำของตนเอง

การสวดขอความคุ้มครองจึงควรดำเนินควบคู่กับการรักษาศีล มิใช่สวดเพื่อขอความปลอดภัย แล้วกลับไปเบียดเบียนผู้อื่น

17. ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา

เมื่อพบเหตุการณ์ที่ยังอธิบายไม่ได้ บุคคลอาจเกิดความกลัวและริบสรุปว่าเป็นเรื่องของมนุษย์ ทั้งที่บางเหตุการณ์อาจเกิดจากร่างกาย จิตใจ สิ่งแวดล้อม หรือบุคคลอื่น

ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาจึงไม่ปฏิเสธเนื้อหาที่ปรากฏในพระสูตร แต่ก็ไม่รับค่านอธิบายทุกสิ่งว่าเกิดจากอำนาจลึกลับ หากมีอาการเจ็บป่วย ควรได้รับการตรวจและรักษาทางการแพทย์ หากสถานที่ไม่ปลอดภัย ควรแก้ไขตามเหตุแห่งความไม่ปลอดภัย

หากมีความเครียดหรือความหวาดกลัวรุนแรง ควรขอความช่วยเหลือจากผู้มีความรู้ หากมีผู้คุกคาม ควรใช้มาตรการคุ้มครองที่เหมาะสม การสวดพระปริตรสามารถทำควบคู่กับการแก้ปัญหาดังกล่าว มิใช่ใช้แทนการรักษาหรือการป้องกันที่จำเป็น

18. เมตตากับการไม่เบียดเบียน

แม้อภิญญาสูตรกล่าวถึงมนุษย์ที่เข้ามาเบียดเบียน แต่จุดหมายของพระสูตรมิใช่การสร้าง ความเกลียดชังต่อยักษ์หรือมนุษย์

ท้าวมหาราชทั้ง 4 และยักษ์จำนวนมากมีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า และปรารถนาจะคุ้มครองพุทธบริษัท จึงไม่ควรเหมารวมว่า อมนุษย์ทุกประเภทเป็นศัตรู เช่นเดียวกับที่ไม่ควรเหมารวมว่ามนุษย์ทั้งหมดเป็นคนดีหรือคนชั่ว

เมตตาคือความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุขและไม่ขัดขวางความเจริญของเขา ส่วนกรุณาคือความปรารถนาให้พ้นจากทุกข์และไม่ซ้ำเติมเมื่อเขากำลังประสบความลำบาก

เมื่อเผชิญความกลัว ผู้ปฏิบัติควรรักษาจิตมิให้ตกไปสู่ความพยายาบท พร้อมทั้งใช้ปัญญาป้องกันตนเองตามความเหมาะสม

19. ไม่ควรใช้ความกลัวเป็นเครื่องแสวงหาประโยชน์

เรื่องอมนุษย์และการคุ้มครองเป็นเรื่องที่อาจทำให้ผู้คนเกิดความกลัวได้ง่าย หากมีผู้ใช้ความกลัวนั้นเพื่อเรียกร้องทรัพย์ อำนาจ หรือการยอมเชื่อ ย่อมไม่สอดคล้องกับพระธรรม

พระสูตรมิได้สอนให้พุทธบริษัทดำเนินชีวิตด้วยความหวาดระแวงอยู่ตลอดเวลา แต่แสดงอาณาวัตรรักษาไว้เพื่อให้ผู้ปฏิบัติในสถานที่สงฆ์มีเครื่องคุ้มครองและสามารถดำเนินการปฏิบัติต่อไป

ผู้แสดงธรรมจึงไม่ควรทำให้ผู้ฟังกลัวเกินเหตุ ไม่ควรอ้างสิ่งลึกลับเพื่อควบคุมผู้อื่น และไม่ควรรับรองเรื่องที่ตนไม่รู้ว่าเป็นความจริง

ความกลัวที่ขาดปัญญาอาจทำให้บุคคลถูกลอกได้ง่าย ส่วนศรัทธาที่มีสติและปัญญาย่อมไม่ตกเป็นเครื่องมือของผู้แสวงหาประโยชน์

20. ความหมายของการเรียน ขวนขวาย และทรงจำ

พระผู้มีพระภาคตรัสให้ภิกษุทั้งหลายเรียน ขวนขวาย และทรงจำอาณาวัตรรักษาไว้

คำว่า “เรียน” หมายถึงการรับรู้ถ้อยคำและเนื้อหาให้ถูกต้อง

คำว่า “ขวนขวาย” หมายถึงการเอาใจใส่ศึกษาและนำไปใช้ตามจุดหมาย

คำว่า “ทรงจำ” หมายถึงการรักษาข้อความนั้นไว้มิให้สูญหายหรือคลาดเคลื่อน

การสวดโดยไม่เข้าใจความหมายอาจช่วยให้จิตสงบหรือทำให้ระลึกถึงพระคุณได้ แต่หากศึกษาเนื้อหาด้วย จะเห็นทั้งเหตุการณ์ จุดประสงค์ และหลักธรรมที่อยู่ภายในพระสูตร การรักษาพระสูตรจึงมิใช่เพียงรักษาเสียงสวด แต่ต้องรักษาความหมายและเจตนาของพระสูตรไว้ด้วย

การนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิต

1. ระลึกถึงพระคุณเพื่อลดความกลัว เมื่อจิตหวาดกลัว ควรตั้งสติ ระลึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ และคุณความดีที่ตนได้กระทำไว้

2. รักษาศีลควบคู่กับการสวด การขอความคุ้มครองควรดำเนินควบคู่กับการไม่เบียดเบียน ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่กล่าวเท็จ และไม่ทำตนให้ประมาท
3. แก้ปัญหาตามเหตุ หากปัญหาเกิดจากสุขภาพ สภาพจิตใจ สถานที่ หรือบุคคล ควรแก้ไขตามเหตุนั้น การสวดไม่ควรถูกใช้แทนการรักษาและการป้องกันที่จำเป็น
4. ไม่รับค่านัดสินสิ่งที่ยังไม่รู้ เมื่อพบเหตุการณ์ผิดปกติ ควรตรวจสอบข้อมูลและสาเหตุก่อน ไม่รับสรุปว่าเกิดจากอมนุษย์หรืออำนาจลึกลับ
5. ไม่ใช้ความกลัวของผู้อื่นแสวงหาประโยชน์ ไม่กล่าวอ้างเรื่องลึกลับเพื่อเรียกร้อยเงิน อำนาจ หรือทำให้ผู้อื่นต้องพึ่งพาตน
6. รักษาจิตไม่ให้เกิดพยาบาท เมื่อรู้สึกว่าคุณถูกคาม ควรป้องกันตนเองด้วยสติ แต่ไม่ปล่อยให้ความกลัวเปลี่ยนเป็นความเกลียดชัง
7. ศึกษาความหมายของบทสวด
การรู้วาทสวดกล่าวถึงอะไรและมีจุดหมายอย่างไร ช่วยให้การสวดมิใช่เพียงการออกเสียง แต่เป็นการระลึกถึงธรรมและตั้งจิตในกุศล
8. แยกพระสูตรออกจากประเพณีภายหลัง ควรเคารพประเพณีโดยรู้ว่า ส่วนใดเป็นข้อความในพระไตรปิฎก และส่วนใดเป็นรูปแบบที่พัฒนาขึ้นภายหลัง

แก่นธรรมจากพระสูตร

1. ท้าวมหาราชทั้ง 4 เป็นผู้ดูแลทิศทั้ง 4 ตามเนื้อหาที่ปรากฏในพระสูตร
2. ในหมุ่ยักษ์มีทั้งผู้เลื่อมใสและไม่เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาค
3. ยักษ์บางพวกไม่พอใจพระธรรม เพราะพระธรรมสอนให้ละการกระทำที่ตนชอบ
4. อาณานิธิรักษัถวายไว้เพื่อคุ้มครองพุทธบริษัท 4
5. จุดหมายของการคุ้มครองคือให้ผู้ปฏิบัติธรรมไม่ถูกเบียดเบียนและอยู่เป็นสุข
6. อาณานิธิรักษัเริ่มด้วยการนอบน้อมพระพุทเจ้า 7 พระองค์
7. การระลึกถึงพระพุทธานุภาพช่วยให้จิตมีกำลังและคลายความหวาดกลัว
8. การสวดพระปริตรไม่ควรใช้เพื่อข่มขู่หรือทำร้ายสิ่งใด
9. การรักษาศีลเป็นพื้นฐานสำคัญของการไม่สร้างเวรภัย
10. การคุ้มครองภายนอกควรดำเนินควบคู่กับการคุ้มครองจิตจากกิเลส
11. ศรัทธาที่ถูกต้องต้องประกอบด้วยสติและปัญญา
12. การสวดไม่ใช่แทนการรักษาพยาบาลและการป้องกันภัยตามเหตุ
13. ไม่ควรใช้เรื่องอมนุษย์หรือความกลัวเป็นเครื่องแสวงหาประโยชน์
14. ควรแยกพระสูตรฉบับเต็ม บทพระปริตร และประเพณีที่เกิดขึ้นภายหลัง
15. การรักษาพระสูตรต้องรักษาทั้งถ้อยคำ ความหมาย และจุดประสงค์

สรุป

อาถรรพณ์สูตรกล่าวถึงท้าว महाराज ทั้ง ๔ พร้อมด้วยบริวารมาเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ ภูเขาคิชฌกูฏ ท้าวเวสวัณกราบทูลว่า ยักษ์ทั้งหลายมีทั้งผู้เลื่อมใสและไม่เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาค ยักษ์บางพวกไม่พอใจพระธรรมวินัย เพราะพระผู้มีพระภาคทรงสอนให้เว้นจากการฆ่า การลักทรัพย์ การประพฤติดีกในกาม การกล่าวเท็จ และการเสพของมีนเมา ซึ่งขัดกับความประพฤติของยักษ์เหล่านั้น

เนื่องจากพุทธบริษัทบางส่วนอาศัยหรือปฏิบัติธรรมอยู่ในป่าและสถานที่สงัด ท้าว महाराज ทั้ง ๔ จึงถวายอาถรรพณ์รักษ เพื่อคุ้มครอง รักษา ป้องกันการเบียดเบียน และส่งเสริมความอยู่เป็นสุขของภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา

พระผู้มีพระภาคทรงรับอาถรรพณ์รักษ และต่อมาทรงให้ภิกษุทั้งหลายเรียน ขวนขวาย และทรงจำไว้ เพราะเป็นสิ่งประกอบด้วยประโยชน์แก่พุทธบริษัท

อย่างไรก็ตาม การคุ้มครองมิได้มีเพียงการสวดพระปริตร ศีลช่วยป้องกันมิให้สร้างเวร สติช่วยป้องกันความประมาท ปัญญาช่วยป้องกันความเห็นผิด และเมตตาช่วยป้องกันมิให้ความกลัวเปลี่ยนเป็นความพยาบาท

การศึกษาอาถรรพณ์สูตรอย่างถูกต้องจึงไม่ควรนำผู้ศึกษาไปสู่ความหวาดระแวง แต่ควรช่วยให้เข้าใจการคุ้มครองตามบริบทของพระสูตร พร้อมทั้งตั้งมั่นในศีล สติ ปัญญา เมตตา และความไม่ประมาท

พระสุตตันตปิฎก เล่ม 3
พระสุตที่ 10 - สังคิสิสูตร
การสาธยายพระธรรมร่วมกันเพื่อป้องกันความแตกแยก

บทนำ

สังคิสิสูตรเป็นพระสูตรที่พระสารีบุตรแสดงแก่ภิกษุสงฆ์ประมาณ 500 รูป ณ ท้องพระโรงหลังใหม่ชื่ออุพทกะของเจ้ามัลละ เขตกรุงปาวา โดยพระผู้มีพระภาคทรงมอบหมายให้ท่านแสดงธรรมแทนพระองค์

เหตุสำคัญที่นำไปสู่การแสดงพระสูตรนี้คือ นิครนถ์ นาฏบุตรถึงแก่กรรม หลังจากนั้นสาวกของเขาเกิดความแตกแยก ทะเลาะวิวาท และต่างกล่าวหาฝ่ายของตนเข้าใจคำสอนถูกต้อง

พระสารีบุตรจึงเสนอให้พระสงฆ์พร้อมเพรียงกันสังคายนา คือรวบรวมและสาธยายพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ดีแล้ว โดยไม่วิวาทกัน เพื่อให้พระภิกษุตั้งอยู่ได้นาน และเพื่อประโยชน์กับความสุขแก่คนจำนวนมาก

ท่านจัดธรรมเป็นหมวดตามจำนวน ตั้งแต่ธรรมหมวด 1 ถึงธรรมหมวด 10 เพื่อช่วยให้จดจำ ตรวจสอบ และสาธยายร่วมกันได้สะดวก

พระสูตรนี้มีหัวข้อธรรมเป็นจำนวนมาก การอธิบายในที่นี้จึงยกหลักธรรมสำคัญในแต่ละหมวดมาเป็นตัวอย่าง มิใช่การคัดข้อความและรายชื่อธรรมทั้งหมดในพระสูตร

1. พระผู้มีพระภาคเสด็จถึงกรุงปาวา

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปในแคว้นมัลละ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ 500 รูป และเสด็จถึงกรุงปาวาของพวกเจ้ามัลละ

พระองค์ประทับอยู่ ณ สวนมะม่วงของนายจุนทกัมมารบุตร เขตกรุงปาวา ขณะนั้น พวกเจ้ามัลละแห่งกรุงปาวาได้สร้างท้องพระโรงหลังใหม่ชื่ออุพทกะเสร็จไม่นาน ยังไม่มีสมณะ พราหมณ์ หรือนุญยผู้ใดเข้าอยู่อาศัย

เมื่อทราบข่าวพระผู้มีพระภาคเสด็จมาถึงกรุงปาวา พวกเจ้ามัลละจึงเข้าไปเฝ้าและกราบทูลอาราธนาพระองค์ให้ทรงใช้ท้องพระโรงนั้นเป็นปฐมถุกษ์ เพื่อให้การเสด็จประทับเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่พวกเขาตลอดกาลนาน พระผู้มีพระภาคทรงรับอาราธนาด้วยพระอาการกุศล

2. พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมแก่เจ้ามัลละ

พวกเจ้ามัลละจัดเตรียมท้องพระโรง ปูเครื่องลาด จัดอาสนะ ตั้งหมอนน้ำ และตามประทีปน้ำมัน แล้วกราบทูลว่าถึงเวลาอันสมควร

พระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จไปยังท้องพระโรง พระองค์ประทับพิงเสากลาง ผืนพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ส่วนภิกษุสงฆ์นั่งแวดล้อมพระองค์

พวกเจ้ามีมลละนั่งอยู่เบื้องพระพักตร์ พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้เห็นชัด ชวนใจให้อยากรับไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญ และปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมิกถาเกือบตลอดคืน

เมื่อทรงเห็นว่าราตรีผ่านไปมากแล้ว จึงตรัสให้พวกเจ้ามีมลละกำหนดเวลาสมควร พวกเจ้ามีมลละถวายอภิวาท กระทำประทักษิณ แล้วเสด็จจากไป

เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นว่า อาคารจะเป็นสถานที่อันมีคุณค่า มิใช่เพราะความใหม่หรือความงดงามเท่านั้น แต่เพราะกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในอาคารนั้นนำไปสู่ความรู้ ความดี และประโยชน์แก่ส่วนรวม

3. พระผู้มีพระภาคทรงมอบหมายให้พระสาวกแสดงธรรม

เมื่อพวกเจ้ามีมลละเสด็จกลับไปแล้ว พระผู้มีพระภาคทอดพระเนตรเห็นภิกษุสงฆ์นั่งสงบปราศจากถิ่นมิทธะ คือความหดหู่และง่วงเหงา จึงตรัสแก่พระสาวกว่า ภิกษุสงฆ์ปราศจากถิ่นมิทธะ ขอให้พระสาวกแสดงธรรมิกถาแก่ภิกษุทั้งหลาย เพราะพระองค์ทรงเมื่อยพระปฤษฎางค์ และจะทรงพักสักหน่อย พระสาวกทูลรับพระคำรัส

พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ปูผ้าสังฆาฏิซ้อนกันสี่ชั้น แล้วทรงสำเร็จสี่หาเสยาโดยพระปรีชาเบื้องขวา ทรงซ้อนพระบาทห่อหุ้มพระบาท มีพระสติสัมปชัญญะ และทรงกำหนดพระทัยพร้อมจะเสด็จลุกขึ้น การที่พระผู้มีพระภาคทรงมอบหมายให้พระสาวกแสดงธรรม แสดงถึงความสามารถของพระอัครสาวกในการรวบรวม จำแนก และอธิบายพระธรรมอย่างเป็นระบบ

4. บทเรียนจากความแตกแยกของพวกนิครนถ์

พระสาวกกล่าวแก่ภิกษุทั้งหลายว่า นิครนถ์ นาฏบุตรถึงแก่กรรมที่กรุงปาวาไม่นาน หลังจากนั้นพวกนิครนถ์ผู้เป็นสาวกได้แตกออกเป็นสองฝ่าย ทะเลาะ โต้เถียง และใช้หอกคือปากทิ่มแทงกัน แต่ละฝ่ายกล่าวว่า

ฝ่ายของตนรู้ธรรมและวินัยถูกต้อง อีกฝ่ายไม่รู้ธรรมและวินัย ฝ่ายตนปฏิบัติถูก อีกฝ่ายปฏิบัติผิด คำของฝ่ายตนมีประโยชน์ คำของอีกฝ่ายไม่มีประโยชน์ อีกฝ่ายกล่าวสิ่งที่ควรกล่าวก่อนในภายหลัง และกล่าวสิ่งที่ควรกล่าวภายหลังไว้ก่อน

แม้สาวกผู้เป็นคฤหัสถ์ของนิครนถ์ก็เกิดความเบื่อหน่ายและคลายความเลื่อมใส เพราะธรรมวินัยนั้นไม่ได้รับการแสดงไว้ดี มิได้เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบ และมีใช้ทำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระสาวกนำเหตุการณ์นี้มาเป็นบทเรียน มิใช่เพื่อส่งเสริมการดูหมิ่นผู้ที่แตกแยก แต่เพื่อเตือนพระสงฆ์ให้เห็นความสำคัญของการรักษาคำสอนให้ถูกต้องและมีหลักร่วมกัน

5. พระธรรมที่ตรัสไว้ดีแล้ว

พระสารีบุตรกล่าวว่า พระธรรมของพระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ดีแล้ว ประกาศไว้ดีแล้ว เป็นเครื่องนำผู้ปฏิบัติออกจากทุกข์ เป็นไปเพื่อความสงบ และเป็นธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศไว้

เพราะฉะนั้น ภิกษุทั้งหลายควรพร้อมเพรียงกันสังคายนา คือรวบรวมและสาธยายพระธรรมร่วมกัน ไม่ควรทะเลาะวิวาทกัน แต่ควรตรวจสอบให้เข้าใจตรงกันว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมข้อใดไว้อย่างไร จุดมุ่งหมายคือ

- ให้พรหมจรรย์ตั้งอยู่ได้นาน
- ให้พระธรรมวินัยดำรงอยู่ได้นาน
- เพื่อเกื้อกูลแก่คนจำนวนมาก
- เพื่อความสุขแก่คนจำนวนมาก
- เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก
- เพื่อประโยชน์ เกื้อกูล และความสุขแก่เทวดาและมนุษย์

ความมั่นคงของพระศาสนาจึงต้องอาศัยทั้งพระธรรมที่ถูกต้องและผู้ศึกษาที่พร้อมเพรียงกันรักษาความถูกต้องนั้น

6. ความหมายของคำว่า “สังคิติ”

คำว่า “สังคิติ” หมายถึงการสวดพร้อมกัน การสาธยายร่วมกัน หรือการรวบรวมพระธรรมให้เป็นหมวดหมู่เพื่อรักษาไว้

การสังคิตินี้ไม่ใช่เพียงการออกเสียงพร้อมกัน แต่ยังเกี่ยวข้องกับการตรวจสอบว่า

- ถ้อยคำถูกต้องหรือไม่
- ความหมายตรงกันหรือไม่
- ธรรมข้อนั้นอยู่ในหมวดใด
- เกี่ยวข้องกับข้อปฏิบัติอย่างไร
- มีส่วนใดที่อาจเข้าใจคลาดเคลื่อน

การจัดธรรมเป็นหมวดตามจำนวนช่วยให้จดจำได้ง่าย และทำให้ผู้ศึกษาสามารถตรวจสอบกันได้ หากมีข้อความตกหล่น เพิ่มเติม หรือสลับลำดับ ย่อมสังเกตได้ง่ายขึ้น

สังคิติสูตรจึงเป็นตัวอย่างสำคัญของการรวบรวมและสาธยายพระธรรมอย่างเป็นระบบ แต่ไม่ใช่เหตุการณ์เดียวกับปฐมสังคายนาที่เกิดขึ้นภายหลังพระพุทธปรินิพพาน

7. ธรรมหมวด 7

พระสารีบุตรเริ่มด้วยธรรมหมวด 1 โดยแสดงธรรมเดียว 2 ข้อ คือ

1. สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร สิ่งมีชีวิตต้องอาศัยอาหารเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง

พระพุทธศาสนาอธิบายอาหารในความหมายกว้าง มิได้จำกัดอยู่เพียงอาหารที่รับประทาน แต่รวมถึงปัจจัยที่หล่อเลี้ยงการดำรงอยู่ของชีวิตและกระบวนการทางจิต

เมื่อรู้ว่าอะไรเป็นอาหารของสิ่งใด ย่อมเห็นได้ว่า หากไม่ส่งเสริมเหตุที่หล่อเลี้ยงสิ่งนั้น สิ่งนั้นย่อมเสื่อมลงได้ ความโกรธดำรงอยู่ด้วยการคิดถึงเรื่องที่ไม่พอใจซ้ำ ความโลภดำรงอยู่ด้วยการเพ่งเห็นแต่อารมณ์ที่น่าปรารถนา ปัญญาเจริญขึ้นด้วยการฟัง การพิจารณา และการอบรมอย่างถูกต้อง

2. สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้ด้วยสังขาร ชีวิตดำเนินไปด้วยสังขารและเหตุปัจจัย ไม่มีสิ่งใดดำรงอยู่ได้อย่างเป็นอิสระจากเหตุ เมื่อเหตุเปลี่ยน ผลย่อมเปลี่ยน เมื่อเหตุสิ้น ผลที่อาศัยเหตุนั้นย่อมสิ้นตามไปด้วย

หลักนี้ช่วยให้ผู้ปฏิบัติเห็นว่า ชีวิตและสภาวะธรรมมิได้ตั้งอยู่อย่างเป็นตัวตนถาวร แต่เป็นกระบวนการที่อาศัยเหตุปัจจัยเกิดขึ้น

8. ธรรมหมวด 2

ธรรมหมวด 2 ในสังคีตสูตรมีหลายชุด ตัวอย่างเช่น

- นามและรูป
- อวิชชาและภวตัณหา
- ภวทัญญูและวิภวทัญญู
- ความไม่มีหิริและความไม่มีโอตตปปะ
- หิริและโอตตปปะ
- ความเป็นผู้ว่ายากและความมีมิตรชั่ว
- ความเป็นผู้ว่าง่ายและความมีกัลยาณมิตร
- ความฉลาดในอาบัติและความฉลาดในการออกจากอาบัติ
- ความฉลาดในการเข้าสมาบัติและความฉลาดในการออกจากสมาบัติ
- ความฉลาดในธาตุและความฉลาดในการมนสิการ
- ความฉลาดในอายตนะและความฉลาดในปฏิจจสมุปบาท
- ความฉลาดในฐานะและความฉลาดในอฐานะ
- ความซื่อตรงและความละเอียด
- ความอดทนและความอ่อนโยน
- ความมีวาจาอ่อนหวานและการต้อนรับ
- ความไม่เบียดเบียนและความสะอาด

- สติและสัมปชัญญะ
- ความคุ้มครองทวารในอินทรีและความรู้จักประมาณในการบริโภค
- สมถะและวิปัสสนา
- วิชาและวิมุตติ

ธรรมที่จัดเป็นคู่ช่วยให้เห็นความสัมพันธ์ ความแตกต่าง และการอาศัยกัน เช่น นามกับรูป สมถะกับวิปัสสนา หรือธรรมที่เป็นฝ่ายเลื่อมกับธรรมที่เป็นฝ่ายเจริญ

การเข้าใจเพียงด้านเดียวอาจทำให้การปฏิบัติไม่สมดุล เช่น ต้องการปัญญาแต่ไม่ฝึกจิตให้ตั้งมั่น หรือต้องการความสงบแต่ไม่พิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริง

9. หิริและโอตตปปะ

ธรรมคู่สำคัญในหมวด 2 คือหิริและ โอตตปปะ

หิริ คือความละอายต่อบาป เห็นว่าการทำชั่วไม่สมควรแก่ตน แม้ไม่มีผู้รู้ก็ไม่ต้องการทำ

โอตตปปะ คือความเกรงกลัวต่อผลของบาป เห็นโทษและความเสียหายที่จะเกิดจากการกระทำผิด

หิริช่วยยับยั้งความชั่วจากความรู้สึภายใน ส่วนโอตตปปะช่วยยับยั้งด้วยการเห็นผลและอันตรายของความชั่ว เมื่อสังกมชาดธรรมสองประการนี้ กฎหมายและการลงโทษเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ เพราะบุคคลจะหลีกเลี่ยงความชั่วเฉพาะเวลาที่กลัวถูกจับได้ ผู้มีหิริและโอตตปปะย่อมรักษาความถูกต้อง แม้ไม่มีผู้ใดเฝ้าดู

10. สมถะและวิปัสสนา

ธรรมอีกคู่หนึ่งคือสมถะและวิปัสสนา

สมถะ คือการฝึกจิตให้สงบและตั้งมั่น ลดความฟุ้งซ่าน และทำให้จิตมีกำลัง

วิปัสสนา คือการเห็นแจ้งในรูปนามและสภาวธรรมตามความเป็นจริงว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา

สมถะช่วยให้จิตสงบและมีกำลัง ส่วนวิปัสสนาช่วยให้เกิดความเข้าใจและคลายความยึดมั่น ความสงบเพียงอย่างเดียวอาจระงับกิเลสได้ชั่วคราว แต่ยังไม่ถอนความเห็นผิด ส่วนการพยายามพิจารณาโดยจิตไม่มีกำลังก็อาจกลายเป็นเพียงความคิดฟุ้งซ่าน

ผู้ปฏิบัติจึงควรเข้าใจหน้าที่ของธรรมทั้งสอง โดยไม่ยึดข้างใดข้างหนึ่งจนปฏิเสธอีกข้างหนึ่ง

11. ธรรมหมวด 3

ธรรมหมวด 3 มีหลายชุด ตัวอย่างเช่น

- อกุศลมูล 3 คือ โลภะ โทสะ และโมหะ

- กุศลมูล 3 คืออโลภะ อโทสะ และอโมหะ
- ทุจจริต 3 คือกายทุจริต วาจทุจริต และมโนทุจริต
- สุจจริต 3 คือกายสุจจริต วาจสุจจริต และมโนสุจจริต
- อกุศลวิตก 3 คือกามวิตก พยาบาทวิตก และวิหิงสาวิตก
- กุศลวิตก 3 คือเนกขัมมวิตก อพยาบาทวิตก และอวิหิงสาวิตก
- สิกขา 3 คืออริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา
- ปัญญา 3 คือปัญญาเกิดจากการฟัง ปัญญาเกิดจากการคิด และปัญญาเกิดจากการอบรม
- ทุกขตา 3 คือทุกขทุกขตา สังขารทุกขตา และวิปริณามทุกขตา
- ไฟ 3 คือไฟราคะ ไฟโทสะ และไฟโมหะ

ธรรมหมวด 3 ช่วยให้เห็นกระบวนการฝึกที่ครอบคลุมทั้งความประพฤติ จิตใจ และปัญญา

12. การฝึก 3 ระดับ

อริศีลสิกขา คือการฝึกความประพฤติทางกายและวาจา ไม่ใช่กายวาจาสร้างความเดือดร้อน

อริจิตตสิกขา คือการฝึกจิตให้ตั้งมั่น มีสติ และไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของอารมณ์โดยง่าย

อริปัญญาสิกขา คือการฝึกให้เห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนคลายความยึดถือ

การฝึกทั้งสามต้องเกื้อกูลกัน ศีลทำให้จิตไม่ถูกรบกวนด้วยความเดือดร้อนจากการกระทำผิด
สมาธิทำให้จิตพร้อมพิจารณา และปัญญາทำให้เห็นเหตุแห่งทุกข์กับความดับทุกข์

หากมีเพียงความรู้แต่ไม่สำรวมกายวาจา ความรู้อาจถูกใช้สนับสนุนกิเลส หากรักษาศีลแต่ไม่
อบรมจิตและปัญญา ก็ยังไม่สามารถถอนความยึดมั่นได้ทั้งหมด

13. ปัญญา 3 ระดับ

ปัญญา 3 ประการ ได้แก่

ปัญญาเกิดจากการฟัง เป็นความรู้ที่ได้รับจากการฟัง การอ่าน และการศึกษา เปรียบเสมือน
ความรู้ในระดับหู ทำให้รู้ว่าพระธรรมกล่าวไว้อย่างไร

ปัญญาเกิดจากการคิด เป็นความเข้าใจที่เกิดจากการพิจารณาเหตุผล เปรียบเสมือนความรู้ใน
ระดับสมอง ทำให้เชื่อมโยงหลักธรรมและแยกสิ่งที่ถูกออกจากสิ่งที่ผิดได้

ปัญญาเกิดจากการอบรม เป็นปัญญาที่เกิดจากการนำธรรมมาปฏิบัติและรู้เห็นสภาวะธรรมตาม
ความเป็นจริง เปรียบเสมือนความรู้ในระดับจิต มิใช่เพียงจำหรือคิดตาม

การฟังเป็นพื้นฐาน การพิจารณาทำให้เข้าใจ และการอบรมทำให้สิ่งที่เข้าใจเข้าไปเปลี่ยน
ความเห็นกับความยึดมั่นในจิต ผู้ฟังธรรมมากอาจเป็นพหูสูตได้ แต่การเห็นธรรมต้องอาศัยการอบรม
จนรู้เห็นตามความเป็นจริง

14. ทุกขตา 3

ทุกขตา 3 ประการ ได้แก่

1. **ทุกขทุกขตา** ทุกข์ที่ปรากฏเป็นความเจ็บปวดทางกายหรือความไม่สบายใจโดยตรง
 2. **สังขารทุกขตา** สภาวะที่สังขารทั้งปวง ทั้งที่มีใจครองและไม่มีใจครอง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ต้องเปลี่ยนแปลง และไม่สามารถตั้งอยู่ในสภาพเดิมได้ตลอดไป
 3. **วิปริณามทุกขตา** ทุกข์ที่เกิดขึ้นเมื่อสิ่งที่เคยให้ความสุขเปลี่ยนแปลง เสื่อม หรือพลัดพรากไป
- ทุกข์ในไตรลักษณ์จึงมีความหมายกว้างกว่าความไม่สบายกายหรือไม่สบายใจ เพราะครอบคลุมสังขารทั้งหมดที่ไม่อาจทนอยู่ในสภาพเดิมได้

ส่วนทุกข์ในอริยสัจเน้นทุกข์ที่ควรกำหนดรู้ เพื่อให้เห็นเหตุแห่งความยึดมั่นและดำเนินไปสู่ความดับทุกข์

15. ธรรมหมวด 4

ธรรมหมวด 4 มีหลายชุด ตัวอย่างเช่น

- สติปัฏฐาน 4
- สัมมัปปธาน 4
- อิทธิบาท 4
- ฌาน 4
- อัปปมัญญา 4
- อริยสัจ 4
- ปฏิสัมภิทา 4
- องค์แห่งการบรรลุโสดาบัน 4
- องค์แห่งพระโสดาบัน 4
- สามัญญผล 4
- ธาตุ 4
- อาหาร 4
- การถึงอคติ 4
- ปฏิปทา 4
- กรรม 4

ธรรมหมวด 4 แสดงทั้งฐานแห่งสติ ความเพียร เครื่องทำให้สำเร็จ ความตั้งมั่นของจิต เมตตาที่ไม่มีประมาณ และความจริงอันประเสริฐ

แม้ธรรมแต่ละชุดมีหน้าที่ต่างกัน แต่ล้วนสัมพันธ์กับการรู้ทุกข์ ละเหตุแห่งทุกข์ ทำความดับทุกข์ให้แจ้ง และเจริญทางแห่งความดับทุกข์

16. อริยสัจ 4 เป็นหลักตรวจสอบคำสอน

อริยสัจ 4 ได้แก่

1. ทุกข์
2. สมุทัย เหตุเกิดแห่งทุกข์
3. นิโรธ ความดับทุกข์
4. มรรค ทางดำเนินให้ถึงความดับทุกข์

เมื่อศึกษาธรรมจำนวนมาก ผู้ศึกษาอาจสับสนว่าธรรมแต่ละข้อมีความสำคัญอย่างไร อริยสัจ 4 ช่วยเป็นกรอบสำหรับตรวจสอบว่า ธรรมข้อนั้นเกี่ยวข้องกับทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ หรือทางปฏิบัติอย่างไร ทุกข์ควรกำหนดรู้ สมุทัยควรละ นิโรธควรทำให้แจ้ง มรรคควรเจริญ การรู้ชื่ออริยสัจยังไม่เพียงพอ ต้องรู้หน้าที่ที่ควรปฏิบัติต่ออริยสัจแต่ละข้อด้วย

17. ธรรมหมวด 5

ธรรมหมวด 5 มีหลายชุด ตัวอย่างเช่น

- ชั้น 5
- อุปาทานชั้น 5
- กามคุณ 5
- คติ 5
- มัจฉริยะ 5
- นิ वर्ณ 5
- อินทรี 5
- พลละ 5
- สังโยชน์เบื้องต่ำ 5
- ธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้น 5

ชั้น 5 คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นส่วนประกอบของสิ่งที่เรียกกันว่า “บุคคล”

เมื่อมีความยึดมั่นในชั้นเหล่านั้น จึงเรียกว่าอุปาทานชั้น 5 และเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ ปัญหาจึงมิได้อยู่ที่การมีชั้น 5 เพียงอย่างเดียว แต่อยู่ที่ความยึดว่า ชั้นเหล่านี้เป็นเรา เป็นของเรา หรือเป็นตัวตนของเรา

8. นีรณ 5 กับการปิดกั้นปัญญา

นีรณ 5 ได้แก่

1. กามฉันทะ ความพอใจติดข้องในกาม
2. พยาบาท ความคิดร้ายหรือขัดเคือง
3. ถีนมิทธะ ความหดหู่และง่วงเหงา
4. อุทธัจจกุกกุจะ ความฟุ้งซ่านและรำคาญใจ
5. วิจิกิฉา ความลังเลสงสัย

นีรณเป็นเครื่องกั้นจิต ทำให้จิตไม่ตั้งมั่นและปัญญาไม่สามารถเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ชัดเจน เมื่อกามฉันทะเกิด ควรรู้ว่ากามฉันทะกำลังเกิดขึ้นในจิต มิใช่มีตัวเราซ่อนอยู่ในกามฉันทะ

เมื่อพยาบาทหรือความฟุ้งซ่านเกิดขึ้น ก็ควรรู้ตามสภาพ ไม่ผลักไสหรือยึดถือว่าเป็นตัวตน การรู้เช่นนี้เป็นจุดเริ่มต้นของการไม่ปล่อยให้นีรณควบคุมความคิด คำพูด และการกระทำ

19. ธรรมหมวด 6

ธรรมหมวด 6 มีหลายชุด ตัวอย่างเช่น

- อายตนะภายใน 6
- อายตนะภายนอก 6
- หมวดวิญญาณ 6
- หมวดผัสสะ 6
- หมวดเวทนา 6
- หมวดสัญญา 6
- หมวดตัณหา 6
- ธาตุ 6
- อนุสติ 6
- สาราณียธรรม 6

อายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ อายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์

เมื่ออายตนะภายในกับอายตนะภายนอกอาศัยกัน จึงเกิดวิญญาณ ผัสสะ เวทนา และกระบวนการรับรู้อื่น ๆ

หากไม่มีสติ ตัณหาและความยึดมั่นย่อมเกิดตามมา แต่หากรู้เท่าทันกระบวนการนี้ จิตย่อมไม่จำเป็นต้องไหลตามความชอบและความชังเสมอไป

20. สาราณียธรรม 6

สาราณียธรรม คือธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน 6 ประการ ได้แก่

1. ตั้งเมตตาภาวกรรมต่อเพื่อนพรหมจารีทั้งต่อหน้าและลับหลัง
2. ตั้งเมตตาวิจิตรกรรมต่อเพื่อนพรหมจารีทั้งต่อหน้าและลับหลัง
3. ตั้งเมตตาโมกขกรรมต่อเพื่อนพรหมจารีทั้งต่อหน้าและลับหลัง
4. แบ่งปันลาภที่ได้มาโดยธรรมแก่เพื่อนพรหมจารี
5. มีศีลเสมอกันกับเพื่อนพรหมจารี
6. มีความเห็นอันประเสริฐและนำออกจากทุกข์ร่วมกัน

ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อ

- ความรัก
- ความเคารพ
- การสงเคราะห์กัน
- ความไม่วิวาท
- ความสามัคคี
- ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ความสามัคคีจึงไม่ได้เกิดจากการเรียกร้องให้ทุกคนคิดเหมือนกัน แต่เกิดจากเมตตา ความซื่อสัตย์ การแบ่งปัน ศีล และความเห็นที่ตั้งอยู่บนธรรม

21. ธรรมหมวด 7

ธรรมหมวด 7 มีหลายชุด ตัวอย่างเช่น

- อริยทรัพย์ 7
- โพชฌงค์ 7
- อนุสัย 7
- สัญญา 7
- ทักขิไณยบุคคล 7
- วิญญาณฐิติ 7

อริยทรัพย์ 7 ได้แก่ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ การศึกษา การเสียสละ และปัญญา ทรัพย์ภายนอกอาจสูญหาย ถูกแย่งชิง หรือเสื่อมค่า แต่อริยทรัพย์เป็นคุณสมบัติที่อยู่ในจิตและเกื้อกูลบุคคลในการดำเนินชีวิต

ผู้มีทรัพย์มากแต่ไม่มีศีลและปัญญา อาจใช้ทรัพย์สร้างความทุกข์ ส่วนผู้มีอริยทรัพย์ย่อมรู้จักใช้ทรัพย์ภายนอกให้เกิดประโยชน์โดยไม่ตกเป็นทาสของทรัพย์

22. โพชฌงค์ 7

โพชฌงค์ คือองค์แห่งการตรัสรู้ 7 ประการ ได้แก่

1. สติ
2. ชัมมวិยะ การเลือกเฟ้นธรรม
3. วิริยะ ความเพียร
4. ปิติ
5. ปัสสัทธิ ความสงบกายและใจ
6. สมาธิ
7. อุเบกขา

องค์ธรรมเหล่านี้ต้องได้รับการพัฒนาให้เหมาะกับสภาพจิต เมื่อจิตหัดหู่ ควรเจริญชัมมวิยะ วิริยะ และปิติ เมื่อจิตฟุ้งซ่าน ควรเจริญปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขา ส่วนสติมีความจำเป็นในทุกสถานะ การปฏิบัติจึงมิใช่ใช้วิธีเดียวโดยไม่พิจารณาสภาพจิต แต่ต้องรู้ว่าในขณะนั้นควรส่งเสริมหรือปรับองค์ธรรมใด

23. ธรรมหมวด 8

ธรรมหมวด 8 มีหลายชุด ตัวอย่างเช่น

- อริยมรรคมีองค์ 8
- โลกธรรม 8
- วิโมกข์ 8
- อภิกายตนะ 8
- บุคคลผู้ควรแก้ทัภณินา 8
- เหตุแห่งความเกียจคร้าน 8
- เหตุแห่งความเพียร 8

อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นทางปฏิบัติที่ครอบคลุมความเห็น ความดำริ คำพูด การกระทำ การเลี้ยงชีพ ความเพียร สติ และสมาธิ

องค์มรรคทั้ง 8 ไม่ใช่ทางแปดสายที่เลือกเดินเพียงสายใดสายหนึ่ง แต่เป็นองค์ประกอบของทางสายเดียวที่ต้องอบรมให้เกื้อกูลกัน

24. โลกธรรม 8

โลกธรรม 8 ได้แก่

1. ลาภ
4. เสื่อมลาภ

3. ยศ
4. เลื่อมยศ
5. นินทา
6. สรรเสริญ
7. สุข
8. ทุกข์

โลกธรรมเหล่านี้ย่อมหมุนเวียนเข้ามาในชีวิต ไม่มีผู้ใดได้รับแต่ลาภ ยศ คำสรรเสริญ และความสุขตลอดไป

เมื่อได้ลาภ ไม่ควรหลงว่าลาภจะอยู่กับเราตลอด เมื่อเลื่อมลาภ ไม่ควรคิดว่าชีวิตหมดคุณค่า เมื่อได้รับคำสรรเสริญ ไม่ควรยึดติด เมื่อถูกนินทา ควรตรวจสอบว่าคำกล่าวนั้นจริงหรือไม่ เมื่อมีสุข ควรรู้ว่าสุขไม่เที่ยง เมื่อมีทุกข์ ควรรู้ว่าทุกข์ก็ไม่เที่ยงเช่นกัน

การรู้โลกธรรมมิใช่เพื่อหนีโลก แต่เพื่ออยู่ในโลกโดยไม่ถูกความเปลี่ยนแปลงของโลกครอบงำจิตใจทั้งหมด

25. ธรรมหมวด 9

ธรรมหมวด 9 มีหลายชุด ตัวอย่างเช่น

- สัตตवास 9 คือที่อยู่ของสัตว์ 9 ประเภท
- กาลที่ไม่เหมาะแก่การประพฤติพรหมจรรย์ 9
- อนุปฺพวิหารสมบัติ 9
- อนุปฺพนิโรธ 9 คือความดับโดยลำดับ
- บุคคลผู้มีส่วนเหลือแห่งอุปาทิ 9

อนุปฺพวิหารสมบัติ 9 คือธรรมเป็นเครื่องอยู่ที่ประณีตขึ้นตามลำดับ ตั้งแต่ฌาน 4 อนุปฺพสมบัติ 4 จนถึงสัญญาเวทยินนิโรธ

การสงบลงตามลำดับแสดงให้เห็นว่า การฝึกจิตมีหลายระดับ มิใช่เพียงสงบหรือไม่สงบเท่านั้น อย่างไรก็ตาม สมาริขึ้นสูงมิใช่สิ่งที่ควรนำมาอ้างเพื่อยกตน ผู้ปฏิบัติต้องพิจารณาด้วยว่า ความยึดมั่นและกิเลสลดลงหรือไม่

26. ธรรมหมวด 10

ธรรมหมวด 10 มีหลายชุด ตัวอย่างเช่น

- อกุศลกรรมบถ 10
- กุศลกรรมบถ 10
- อริยาสธรรม 10

- นาถกรรมกรรม 10
- กสิณายตนะ 10
- ธรรมของพระอเสขะ 10
- ตถาคตพละ 10

อกุศลกรรมบถ 10 คือทางแห่งกรรมชั่วทางกาย วาจา และใจ ได้แก่ ทางกาย 3 คือ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ และประพฤติดิในกาม ทางวาจา 4 คือ กล่าวเท็จ กล่าวส่อเสียด กล่าวคำหยาบ และกล่าวคำเพื่อเจือ ทางใจ 3 คือ เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น พยาบาท และเห็นผิด

กุศลกรรมบถ 10 คือการเว้นจากอกุศลกรรมเหล่านั้น พร้อมทั้งอบรมจิตให้ไม่โลภ ไม่พยาบาท และมีความเห็นถูก

27. ธรรมของพระอเสขะ 10

ธรรมของพระอเสขะ คือผู้ไม่ต้องศึกษาเพื่อความหลุดพ้นต่อไปอีก มี 10 ประการ ได้แก่

1. สัมมาทิฐิของพระอเสขะ
2. สัมมาสังกัปปะของพระอเสขะ
3. สัมมาวาจาของพระอเสขะ
4. สัมมากัมมันตะของพระอเสขะ
5. สัมมาอาชีวะของพระอเสขะ
6. สัมมาวายามะของพระอเสขะ
7. สัมมาสติของพระอเสขะ
8. สัมมาสมาธิของพระอเสขะ
9. สัมมาญาณะ ความรู้ชอบของพระอเสขะ
10. สัมมาวิมุตติ ความหลุดพ้นชอบของพระอเสขะ

อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นทางแห่งการฝึก เมื่อการฝึกสมบูรณ์แล้วย่อมประกอบด้วยสัมมาญาณะ และสัมมาวิมุตติ

จุดหมายของการจัดหมวดกรรมทั้งหมดจึงมิใช่เพียงให้จำได้มาก แต่เพื่อนำผู้ศึกษาจากความเห็นถูกไปสู่ความหลุดพ้นอย่างสมบูรณ์

28. ตถาคตพละ 10

ตถาคตพละ 10 คือพระญาณอันเป็นกำลังของพระตถาคต ทำให้พระองค์ทรงปฏิญาณฐานะของผู้บำเพ็ญบิณฑบาตในท่ามกลางบริษัท และประกาศพระธรรมจักร

โดยสรุป ได้แก่พระญาณที่ทรงรู้

- สิ่งที่เป็นไปได้และเป็นไปไม่ได้
- ผลของกรรมในอดีต อนาคต และปัจจุบัน
- ทางดำเนินไปสู่คติต่าง ๆ
- โลกที่มีธาตุแตกต่างกัน
- อธิยาศัยที่แตกต่างกันของสัตว์
- ความแก่กล้าและอ่อนของอินทรีย์
- ความเศร้าหมองและความผ่องแผ้วของฉาน วิโมกข์ สมาธิ และสมาบัติ
- การระลึกชาติได้
- การจุติและอุบัติของสัตว์ตามกรรม
- ความสิ้นอาสวะ

พระญาณเหล่านี้ทำให้พระผู้มีพระภาคทรงสามารถแสดงธรรมให้เหมาะกับบุคคล และทรงยืนยันหนทางแห่งความพ้นทุกข์ได้โดยไม่หวั่นไหว

29. การจัดหมวดธรรมช่วยรักษาความหมาย

ธรรมหนึ่งข้ออาจปรากฏอยู่ในหลายหมวด เพราะสามารถพิจารณาได้หลายด้าน เช่น สติอาจปรากฏในอินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 และอริยมรรคมีองค์ 8

การปรากฏซ้ำมิใช่ความซ้ำซ้อนที่ไม่มีประโยชน์ แต่แสดงหน้าที่ของธรรมข้อนั้นในความสัมพันธ์ที่ต่างกัน สติในฐานะอินทรีย์ คือสติที่ทำหน้าที่เป็นใหญ่ในการระลึกรู้ สติในฐานะพละ คือกำลังที่ช่วยให้จิตไม่ถูกความหลงครอบงำ สติในฐานะโพชฌงค์ คือองค์แห่งการตรัสรู้ สัมมาสติในอริยมรรค คือสติที่ทำหน้าที่อยู่ในหนทางดับทุกข์

การจัดหมวดจึงมิใช่เพียงการนับจำนวน แต่ช่วยให้เห็น โครงสร้างและความสัมพันธ์ของพระธรรม

30. การจำธรรมกับการเห็นธรรม

สังคิณสูตรให้ความสำคัญกับการจดจำและสาธยาย เพราะในสมัยนั้นการรักษาคำสอนต้องอาศัยการทรงจำและถ่ายทอดด้วยวาจา

แต่การจำชื่อธรรมได้ทั้งหมด ยังไม่เท่ากับการเห็นธรรมตามความเป็นจริง การจำทำให้รู้ว่า ขันธ์ 5 มีอะไรบ้าง การคิดทำให้เข้าใจว่า ขันธ์ทั้งห้าอาศัยเหตุปัจจัย การอบรมปัญญาทำให้เห็นขันธ์ที่กำลังเกิดดับโดยไม่ยึดว่าเป็นเรา

การรู้ธรรมในระดับถ้อยคำเป็นพื้นฐานสำคัญ แต่การเห็นธรรมต้องเกิดจากจิตที่ได้รับการอบรมแล้ว ผู้ศึกษาจึงไม่ควรดูแลตนการจำ และไม่ควรรีบการจำว่าเป็นที่สุดของการศึกษา

30. ความสามัคคีมิใช่การห้ามตรวจสอบ

การสาธยายร่วมกันมิได้หมายความว่า ทุกคนต้องยอมรับความคิดเห็นของบุคคลใดโดยไม่ตรวจสอบ

พระธรรมวินัยต่างหากเป็นหลักร่วม มิใช่อายุ ตำแหน่ง ชื่อเสียง หรือจำนวนผู้สนับสนุน หากมีความเห็นต่าง ควรตรวจสอบว่า

- ข้อความนั้นปรากฏในพระธรรมวินัยหรือไม่
- เข้าใจถ้อยคำตรงกันหรือไม่
- ความหมายสอดคล้องกับหลักธรรมอื่นหรือไม่
- การอธิบายนั้นนำไปสู่การลดกิเลสหรือเพิ่มความยึดมั่น
- ส่วนใดเป็นพระพุทธรูป และส่วนใดเป็นคำอธิบายภายหลัง

การตรวจสอบที่ทำได้ด้วยเมตตาและความเคารพช่วยรักษาความถูกต้อง ส่วนการตรวจสอบที่มุ่งเอาชนะอาจกลายเป็นเหตุแห่งความแตกแยก

32. การรักษาพระธรรมเป็นหน้าที่ร่วมกัน

พระสารีบุตรมิได้กล่าวว่า การรักษาพระธรรมเป็นหน้าที่ของตนเพียงรูปเดียว แต่เชิญชวนภิกษุทั้งหลายให้พร้อมเพรียงกันสังคายนาและสาธยาย

หลักนี้แสดงว่า พระศาสนาไม่ควรฝากไว้กับบุคคลเพียงคนเดียว เพราะบุคคลอาจจำผิด เข้าใจผิด หรือสิ้นชีวิตไปได้

เมื่อหมู่คณะร่วมกันศึกษา ย่อมช่วยกันตรวจสอบส่วนที่ตกหล่นหรือคลาดเคลื่อน แต่การตรวจสอบต้องตั้งอยู่บนหลักฐานและความสุจริต มิใช่ใช้เสียงข้างมากเปลี่ยนความหมายของพระธรรม

ในปัจจุบัน พุทธบริษัทสามารถช่วยกันรักษาพระธรรมได้ด้วยการศึกษาแหล่งอ้างอิง ตรวจสอบต้นฉบับ แยกพระสูตรออกจากคำอธิบาย และไม่เผยแพร่ข้อความที่ยังไม่ได้ตรวจสอบว่าเป็นพระพุทธรูป

33. พระผู้มีพระภาคทรงรับรองการแสดงธรรม

เมื่อพระสารีบุตรแสดงธรรมหมวด 1 ถึงธรรมหมวด 10 จบแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงรับรองและทรงชื่นชมการแสดงธรรมของพระสารีบุตร

การรับรองของพระผู้มีพระภาคแสดงว่า สังกติปริยายที่พระสารีบุตรแสดงนั้นสอดคล้องกับพระธรรมที่พระองค์ทรงประกาศไว้ ภิกษุทั้งหลายมีใจยินดีและชื่นชมธรรมบรรยายที่ได้ฟัง

การนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิต

1. จัดความรู้ให้เป็นระบบ เมื่อศึกษาเรื่องที่มีรายละเอียดมาก ควรจัดเป็นหมวดหมู่ แยกหัวข้อหลัก หัวข้อย่อย และความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องต่าง ๆ
2. ตรวจสอบร่วมกัน การให้หลายคนช่วยตรวจทานสามารถลดความคลาดเคลื่อนของบุคคลคนเดียวได้ แต่ทุกคนต้องใช้หลักฐานเดียวกันเป็นฐาน
3. แยกคำสอนออกจากความคิดเห็น ควรระบุให้ชัดว่า ส่วนใดเป็นข้อความในพระสูตร ส่วนใดเป็นคำอธิบาย และส่วนใดเป็นการประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน
4. ไม่ใช้ความรู้สร้างความแตกแยก ความรู้ทางธรรมมีไว้ลดกิเลส มิใช่ใช้เป็นเครื่องยกตน ข่มผู้อื่น หรือแบ่งฝ่าย
5. รักษาทั้งถ้อยคำและความหมาย ถ้อยคำที่ถูกแต่เข้าใจผิดก็ยังคงเกิดความเสียหายได้ ส่วนความหมายที่ดีแต่กล่าวว่าเป็นพระพุทธรูปโดยไม่มีหลักฐานก็ไม่ควรกระทำ
6. เรียนเพื่อปฏิบัติ การจำชื่อธรรมเป็นพื้นฐาน แต่ต้องนำธรรมไปตรวจสอบกาย วาจา และจิตของตนด้วย
7. ใช้อรุณสังคหะเป็นหลัก เมื่อศึกษาธรรมข้อใด ควรพิจารณาว่า ธรรมนั้นเกี่ยวข้องกับการรู้ทุกข์ ละเหตุแห่งทุกข์ ทำความดับทุกข์ให้แจ้ง หรือเจริญทางแห่งความดับทุกข์อย่างไร
8. ทำงานร่วมกันด้วยเมตตา ความเห็นต่างไม่จำเป็นต้องเป็นความแตกแยก หากทุกฝ่ายฟังกัน ตรวจหลักฐาน และมุ่งรักษาความจริงมากกว่ารักษาความเห็นของตน

แก่นธรรมจากพระสูตร

1. ความแตกแยกเกิดได้ง่ายเมื่อคำสอนไม่ชัดเจนและไม่มีหลักตรวจสอบร่วมกัน
2. พระธรรมวินัยที่ตรัสไว้ดีแล้วควรได้รับการศึกษาและสาธยายร่วมกัน
3. จุดมุ่งหมายของสังคหะคือรักษาพระธรรมและป้องกันความวิวาท
4. พระสารีบุตรจัดธรรมเป็นหมวดตั้งแต่ 1 ถึง 10 เพื่อให้จดจำและตรวจสอบได้ง่าย
5. การจัดหมวดธรรมช่วยให้เห็นความสัมพันธ์ของหลักธรรม
6. ธรรมข้อเดียวอาจปรากฏในหลายหมวดตามหน้าที่ที่แตกต่างกัน
7. การจำธรรมเป็นพื้นฐาน แต่ยังไม่เท่ากับการเห็นธรรม
8. การศึกษาที่สมบูรณ์ต้องมีทั้งการฟัง การพิจารณา และการอบรม
9. ศีล สมาธิ และปัญญาต้องพัฒนาเกื้อกูลกัน
10. อริยสังคหะ 4 เป็นหลักสำคัญสำหรับเข้าใจหน้าที่ของธรรมแต่ละข้อ
11. ทุกข์ในไตรลักษณ์ครอบคลุมสังขารทั้งที่มีใจครองและไม่มีใจครอง
12. ทุกข์ในอริยสังคหะเป็นทุกข์ที่ควรกำหนดรู้
13. พระธรรมวินัยเป็นหลักตรวจสอบเหนือความคิดเห็นของบุคคล

14. การรักษาพระธรรมเป็นหน้าที่ร่วมกันของหมู่ผู้ศึกษา
15. ความสามัคคีต้องตั้งอยู่บนความถูกต้อง มิใช่การปิดกั้นคำถาม
16. จุดหมายของการเรียนธรรมคือความหลุดพ้น มิใช่จำนวนหัวข้อที่จดจำได้

สรุป

สังคิยสูตรเกิดขึ้นจากความห่วงใยว่า ความแตกแยกเช่นที่เกิดในหมู่สาวกของนิครนถ์ นาฏบุตร ไม่ควรเกิดขึ้นในพระธรรมวินัยของพระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคทรงมอบหมายให้พระสารีบุตรแสดงธรรมแก่ภิกษุสงฆ์ประมาณ 500 รูป ณ ท้องพระโรงอุพทกะของเจ้ามัลละ เขตกรุงปาวา

พระสารีบุตรเชิญชวนภิกษุทั้งหลายให้พร้อมเพรียงกันสังคายนาและสาธยายพระธรรม โดยไม่วิวาทกัน เพื่อให้พรหมจรรย์ตั้งอยู่ได้นาน และเพื่อประโยชน์กับความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ ท่านรวบรวมธรรมเป็นหมวดตั้งแต่ 1 ถึง 10 ทำให้หลักธรรมจำนวนมากมีโครงสร้างที่จดจำและตรวจสอบได้ รายการธรรมเหล่านั้นครอบคลุมตั้งแต่หลักพื้นฐานของชีวิต กุศลและอกุศล ศีล สมาธิ ปัญญา ขันธ อายตนะ โพชฌงค์ อริยมรรค จนถึงธรรมของพระอเสขะและพระญาณของพระตถาคต

อย่างไรก็ตาม การจัดหมวดและจดจำพระธรรมมิใช่จุดหมายสุดท้าย การรู้ชื่อชั้น ๕ ไม่เท่ากับ เห็นชั้น ๕ ตามความเป็นจริง และการกล่าวอริยสัจ ๔ ได้ไม่เท่ากับทำหน้าที่ต่ออริยสัจครบถ้วน การรักษาพระธรรมจึงต้องรักษาทั้งถ้อยคำ ความหมาย และการปฏิบัติ พร้อมทั้งตรวจสอบร่วมกัน ด้วยความสุจริต ไม่ยึดความเห็นของบุคคลเหนือพระธรรมวินัย

พระผู้มีพระภาคทรงรับรองการแสดงสังคิยปริยายของพระสารีบุตร แสดงให้เห็นว่าแนวทางการจัดหมวดและสาธยายพระธรรมร่วมกันนี้เป็นไปเพื่อความมั่นคงของพระศาสนา

พระสูตรที่ 11 ทสูตรสูตร
ธรรม 1 - 10 ประการ
เพื่อบรรลุพระนิพพานและทำที่สุดแห่งทุกข์

บทนำ

ทสูตรสูตรเป็นพระสูตรที่ 11 และเป็นพระสูตรสุดท้ายของพระสูตรตันตปิฎก เล่ม 3 ที่มณีกายปาฎิโกวรรค พระสูตรนี้แสดงโดยพระสารีบุตร ณ ฝั่งสระโบกขรณีชื่อคัคครา เขตกรุงจัมปา ในสมัยที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ประมาณ 500 รูป

พระสารีบุตรกล่าวแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ท่านจักแสดงทสูตรสูตร ซึ่งเป็นธรรมเพื่อปลดปล่อยกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวง เพื่อบรรลุพระนิพพาน และเพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์

สาระสำคัญของพระสูตรนี้มีใช้เพียงการรวบรวมหลักธรรมตามจำนวน แต่เป็นการจัดธรรมตาม “หน้าที่ในการปฏิบัติ” ทำให้ผู้ศึกษารู้ว่า ธรรมข้อใดควรอาศัย ธรรมข้อใดควรเจริญ ธรรมข้อใดควรกำหนดรู้ และธรรมข้อใดควรละ

1. ความหมายของชื่อ “ทสูตรสูตร”

คำว่า “ทสูตระ” หมายถึง ธรรมที่เพิ่มขึ้นโดยลำดับจนถึงสิบ พระสารีบุตรทรงแสดงธรรมตั้งแต่หมวด 1 หมวด 2 หมวด 3 เรื่อยไปจนถึงหมวด 10

ในแต่ละหมวดจำนวน แบ่งธรรมออกตามหน้าที่ 10 ประการ คือ

1. ธรรมที่มีอุปการะมาก
2. ธรรมที่ควรเจริญ
3. ธรรมที่ควรกำหนดรู้
4. ธรรมที่ควรละ
5. ธรรมที่เป็นไปในฝ่ายเสื่อม
6. ธรรมที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ
7. ธรรมที่แทงตลอดได้ยาก
8. ธรรมที่ควรให้เกิดขึ้น
9. ธรรมที่ควรรู้ยิ่ง
10. ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง

โครงสร้างนี้ช่วยให้ผู้ปฏิบัติไม่หยุดอยู่เพียงการจำชื่อธรรม แต่รู้ว่าจะต้องปฏิบัติต่อธรรมแต่ละประเภทอย่างไร

2. ธรรมที่มีอุปการะมาก

ธรรมประเภทนี้เป็นเหตุสนับสนุนให้กุศลธรรมอื่นเกิดขึ้นและเจริญงอกงาม ตัวอย่างสำคัญที่สุดในหมวดหนึ่ง คือ “ความไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย”

ความไม่ประมาทมิใช่เพียงการระมัดระวังในการดำเนินชีวิต แต่หมายถึงการไม่ปล่อยวันเวลาให้ล่วงไปโดยไร้ประโยชน์ มีสติรู้เท่าทันกาย วาจา และใจ หมั่นละอกุศล และทำกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

ในหมวดที่สูงขึ้น พระสูตรกล่าวถึงเหตุเกี่ยวพันอื่น ๆ เช่น สติและสัมปชัญญะ การคบสัตบุรุษ การฟังพระสัทธรรม การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม อริยทรัพย์ และคุณธรรมที่คุ้มครองผู้ปฏิบัติ หลักสำคัญคือ การปฏิบัติไม่อาจตั้งมั่นได้ด้วยความตั้งใจเพียงอย่างเดียว แต่ต้องมีเหตุแวดล้อมที่ดี มีครูอาจารย์ มีมิตรดี มีการศึกษา และมีความไม่ประมาทเป็นพื้นฐาน

3. ธรรมที่ควรเจริญ

ธรรมที่ควรเจริญ คือธรรมที่ต้องฝึกให้เกิดขึ้น ทำให้มาก และทำให้มั่นคง มิใช่เพียงรู้ความหมายด้วยความคิด

ตัวอย่างที่พระสูตรแสดงไว้ ได้แก่ กายคตาสติ สมถะและวิปัสสนา สติปัฏฐาน 4 อินทรีย์ 5 อนุสติ 6 โพชฌงค์ 7 อริยมรรคมีองค์ 8 และกสิณ 10

ธรรมเหล่านี้แสดงพัฒนาการของการฝึกจิตอย่างเป็นลำดับ เริ่มจากการตั้งสติในกาย ฝึกจิตให้สงบ เห็นสภาวะตามความเป็นจริง และพัฒนาปัญญาจนสามารถละกิเลสได้

คำว่า “ควรเจริญ” จึงเตือนว่า ธรรมฝ่ายดีต้องอาศัยการฝึกซ้ำ ๆ เหมือนการอบรมใจให้คุ้นกับความรู้อันรู้ตัว ความสงบ และความเห็นถูก

4. ธรรมที่ควรกำหนดรู้

ธรรมที่ควรกำหนดรู้ คือสภาวะที่ต้องรู้จักให้ทั่วถึงตามความเป็นจริง ไม่ใช่สิ่งที่จะผลัดไสหรือยึดถือ ในหมวดต่าง ๆ พระสูตรยกตัวอย่าง เช่น ผัสสะที่ยังมีอาสวะและเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน นามและรูป เวทนา 3 อาหาร 4 อุปาทานชั้น 5 आयตนะภายใน 6 ภูมิแห่งวิญญาน 7 และโลกธรรม 8 เมื่อมีผัสสะ ย่อมเกิดความรู้สึกพอใจ ไม่พอใจ หรือเฉย ๆ หากขาดสติ จิตจะเข้าไปยึดถือและปรุงแต่งต่อ ผู้ปฏิบัติจึงต้องรู้ทันกระบวนการนี้ว่าเป็นเพียงเหตุปัจจัยที่เกิดขึ้นและดับไป

การกำหนดรู้มิใช่การท่องจำว่า “ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา” แต่เป็นการเห็นอาการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปจริง ๆ จนความยึดมั่นคลายตัว

7. ธรรมที่ควรละ

ธรรมที่ควรละ คืออกุศลธรรมซึ่งเป็นเหตุให้จิตเศร้าหมองและเวียนอยู่ในทุกข์

พระสูตรเริ่มจากอัสมิมานะ คือความสำคัญมั่นหมายว่า “เราเป็น” แล้วขยายไปสู่ความไม่รู้และค้นหา กามค้นหา ภวค้นหา วิภวค้นหา โอฆะ อุปาทาน นิเวรณฺ์ ค้นหาในอารมณ์ทั้งหก อนุสัย และองค์แห่งมรรคผล

การละในพระพุทธศาสนาไม่ใช่การบังคับตนไม่ให้รู้สึก แต่เป็นการรู้เหตุของกิเลส ไม่เลี้ยงกิเลสด้วยความคิดผิด และพัฒนาธรรมฝ่ายตรงข้ามจนกิเลสหมดกำลัง

ตัวอย่างเช่น เมื่อกามฉันทะเกิดขึ้น ต้องรู้ว่าเกิดจากเหตุใด เห็นโทษของการหมกมุ่น สำรวมอินทรีย์ และเจริญสติ จึงเป็นการละที่ประกอบด้วยปัญญา

6. ธรรมฝ่ายเลื่อมและธรรมฝ่ายคุณวิเศษ

พระสูตรวางธรรมสองฝ่ายไว้คู่กัน เพื่อให้ผู้ปฏิบัติตรวจสอบทิศทางของจิตอย่างชัดเจน ธรรมฝ่ายเลื่อมเริ่มจากอโยนิโสมนสิการ คือการใส่ใจโดยไม่แยกกาย มองสิ่งต่าง ๆ ผิดเหตุผิดผล จนอกุศลธรรมเพิ่มขึ้น ส่วนธรรมฝ่ายคุณวิเศษเริ่มจากอโยนิโสมนสิการ คือการพิจารณาโดยแยกกาย เห็นเหตุ เห็นผล และเห็นสภาวะตามความเป็นจริง

ในหมวดอื่นยังมีคุณธรรมที่เป็นคู่ตรงข้าม เช่น ความไม่มีหิริและโอตตปปะกับความมีหิริและโอตตปปะ ความไม่เคารพกับความเคารพ ความเกียจคร้านกับความเพียร ตลอดจนอกุศลกรรมบถ 10 กับกุศลกรรมบถ 10

ผู้ศึกษาจึงควรถามตนเสมอว่า ความคิด คำพูด และการกระทำในขณะนี้กำลังพาจิตไปสู่ความเลื่อม หรือพาไปสู่ความเจริญ

7. ธรรมที่แทงตลอดได้ยาก

ธรรมบางอย่างแม้จะฟังเข้าใจได้ในระดับถ้อยคำ แต่รู้แจ้งได้ยาก เพราะต้องอาศัยจิตที่ฝึกดีแล้ว และปัญญาที่ละเอียด

ตัวอย่าง ได้แก่ เจโตสมาธิที่มีลำดับต่อเนื่อง ชาติต่าง ๆ อริยสัจ 4 ธรรมเป็นแดนหลุดพ้น ความเป็นผู้รู้จักธรรม รู้จักความหมาย รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน และรู้จักบุคคล ตลอดจนธรรมอันเป็นที่อยู่ของพระอริยะ

การแทงตลอดจึงไม่ใช่การเชื่อตาม แต่เป็นการเห็นด้วยปัญญาว่า สิ่งทั้งหลายอาศัยเหตุปัจจัยเกิดขึ้น ไม่มีสิ่งใดควรยึดมั่นว่าเป็นตัวตนหรือของตน

8. ธรรมที่ควรให้เกิดขึ้น

ธรรมที่ควรให้เกิดขึ้นเป็นคุณภาพใหม่ของจิตและปัญญาที่เกิดจากการฝึกปฏิบัติในหมวดหนึ่ง ได้แก่ ญาณอันไม่กำเริบ คือความรู้ที่ไม่หวั่นไหว ในหมวดอื่นมีปัญญา ความคิดของมหาบุรุษ และสัญญาที่เกื้อกูลต่อความคลายกำหนด เช่น อนิจจสัญญา อนัตตสัญญา อสุภสัญญา อาทีนวสัญญา ปหานสัญญา วิราคสัญญา และนิโรธสัญญา

การปฏิบัติจึงมิใช่มีแต่การกำจัดสิ่งไม่ดี แต่ยังต้องทำความเห็นถูก ความรู้ชัด และความโน้มเอียงไปสู่ความสงบให้เกิดขึ้นด้วย

9. ธรรมที่ควรรู้ยิ่ง

คำว่า “รู้ยิ่ง” หมายถึงรู้โดยตรงและชัดเจนกว่าการรู้จากคำบอกเล่าหรือการคิดคาดคะเน ธรรมที่ควรรู้ยิ่งในพระสูตรครอบคลุมตั้งแต่สภาวะพื้นฐานของชีวิต ไปจนถึงธรรมที่เกี่ยวกับความสิ้นกิเลส ผู้ปฏิบัติต้องรู้กายใจตามจริง รู้เหตุแห่งอกุศล รู้เหตุแห่งกุศล และรู้วามรรคที่ถูกกำลังทำให้มรรคผิดกับอกุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมสิ้นไปอย่างไร

ความรู้ยิ่งที่มีคุณค่าจึงไม่ใช่ความรู้เพื่อโอ้อวด แต่เป็นความรู้ที่ทำให้ความหลงลดลงและนำไปสู่การปล่อยวาง

10. ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง

ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง คือผลที่ต้องเข้าถึงด้วยตนเอง มิใช่เพียงรับรองว่ามีอยู่ พระสูตรแสดงธรรมที่ควรทำให้แจ้งตามลำดับ เช่น เจโตวิมุตติอันไม่กำเริบ วิชา วิมุตติ ผลแห่งความเป็นพระอริยบุคคล อภิญญา วิโมกข์ และคุณธรรมของพระอเสขะ

จุดหมายสูงสุดคือเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไป ผู้ปฏิบัติรู้ชัดด้วยตนเองในปัจจุบันว่า ความโลภ ความโกรธ และความหลงถูกละได้แล้ว

คำว่า “ทำให้แจ้ง” เน้นว่าพระนิพพานไม่ใช่เรื่องสำหรับถกเถียงด้วยความคิดเท่านั้น แต่เป็นสภาวะที่บุคคลพึงเข้าถึงด้วยการปฏิบัติอันถูกต้อง

11. ธรรมหมวดหนึ่งถึงหมวดสิบ

พระสารีบุตรเรียบเรียงธรรมเพิ่มขึ้นตามจำนวน ดังนี้

- หมวด 1 มีธรรมอย่างละ 1 ประการ ในหน้าที่ทั้ง 10 รวม 10 ประการ
- หมวด 2 มีธรรมอย่างละ 2 ประการ รวม 20 ประการ
- หมวด 3 มีธรรมอย่างละ 3 ประการ รวม 30 ประการ
- หมวด 4 มีธรรมอย่างละ 4 ประการ รวม 40 ประการ
- หมวด 5 มีธรรมอย่างละ 5 ประการ รวม 50 ประการ

- หมวด 6 มีธรรมอย่างละ 6 ประการ รวม 60 ประการ
- หมวด 7 มีธรรมอย่างละ 7 ประการ รวม 70 ประการ
- หมวด 8 มีธรรมอย่างละ 8 ประการ รวม 80 ประการ
- หมวด 9 มีธรรมอย่างละ 9 ประการ รวม 90 ประการ
- หมวด 10 มีธรรมอย่างละ 10 ประการ รวม 100 ประการ

เมื่อนับองค์ธรรมทั้งหมดตามการแจกแจง จึงรวมเป็น 550 ประการ อย่างไรก็ตาม จุดประสงค์มิใช่ให้ยึดติดกับจำนวน แต่ให้เห็นระบบของการศึกษาและปฏิบัติอย่างครบวงจร

12. ตัวอย่างจากธรรมหมวดสี่

ธรรมหมวดสี่ช่วยให้เห็นโครงสร้างของพระสูตรได้ชัดเจน เช่น

- ธรรมที่มีอุปการะมาก ได้แก่ จักร 4 คือ อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม คบสัตบุรุษ ตั้งตนไว้ชอบ และเป็นผู้มีบุญที่ทำไว้ก่อน
- ธรรมที่ควรเจริญ ได้แก่ สติปัฏฐาน 4
- ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ได้แก่ อาหาร 4
- ธรรมที่ควรละ ได้แก่ โสมะ 4
- ธรรมฝ่ายคุณวิเศษ ได้แก่ สัมมปธาน 4
- ธรรมที่แทงตลอดได้ยาก ได้แก่ อริยสัจ 4
- ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ได้แก่ สามัญญผล 4

ตัวอย่างนี้แสดงว่า พระสูตรมิได้รวบรวมธรรมแบบกระจัดกระจาย แต่เรียงจากเหตุเกื้อหนุน การลงมือฝึก การรู้สิ่งที่กำลังปรากฏ การละเหตุแห่งทุกข์ และการเข้าถึงผลแห่งการปฏิบัติ

13. จุดเด่นของหมวดห้าถึงหมวดเจ็ด

ในหมวดห้า พระสูตรกล่าวถึงขั้นธัมมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน 5 ซึ่งควรกำหนดรู้ และนิ वर्ณ 5 ซึ่งควรละ ผู้ปฏิบัติจึงต้องเห็นกายใจว่าเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ พร้อมทั้งรู้ทันสิ่งกั้นจิตมิให้ตั้งมั่น

ในหมวดหก กล่าวถึงอนุสติ 6 ที่ควรเจริญ อายตนะภายใน 6 ที่ควรกำหนดรู้ ตัณหา 6 หมวดที่ควรละ และอภิญญา 6 ที่ควรทำให้แจ้ง

ในหมวดเจ็ด กล่าวถึงอริยทรัพย์ 7 โพชฌงค์ 7 อนุสัย 7 และสัญญา 7 ประการที่ควรทำให้เกิดขึ้น ได้แก่ ความหมายรู้ในความไม่เที่ยง ความไม่มีตัวตน ความไม่งาม โทษ การละ ความคลายกำหนัด และความดับ

เมื่อพิจารณาร่วมกัน ธรรมสามหมวดนี้สอนให้รู้ทั้งองค์ประกอบของชีวิต เครื่องกั้นจิต รากกิเลส และธรรมที่นำไปสู่ความตื่นรู้

14. จุดเด่นของหมวดแปดถึงหมวดสิบ

ในหมวดแปด ธรรมที่ควรเจริญคืออริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นทางดำเนินโดยตรงสู่ความดับทุกข์ ส่วนธรรมที่ควรทำให้แจ้งคือวิโมกข์ 8

ในหมวดเก้า มีการแสดงธรรมเกี่ยวกับที่ตั้งของสัตว์ ความละเอียดยิ่งขึ้นของสมาบัติ และลำดับแห่งความดับ ซึ่งชี้ให้เห็นการสงบระงับของสังขารโดยลำดับ

ในหมวดสิบ ธรรมที่ควรเจริญ ได้แก่ กสิณ 10 ธรรมฝ่ายเสื่อม ได้แก่ อกุศลกรรมบถ 10 และ ธรรมฝ่ายคุณวิเศษ ได้แก่ กุศลกรรมบถ 10 ส่วนธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ได้แก่ คุณธรรมของพระอเสขะ 10 คือสัมมาทิฎฐิถึงสัมมาสมาธิ พร้อมสัมมาญาณะและสัมมาวิมุตติ

พระสูตรจึงจบลงที่ภาพของผู้สำเร็จการศึกษา ผู้มีทั้งความเห็นชอบ การดำเนินชีวิตชอบ ความรู้ชอบ และความหลุดพ้นชอบ

15. ความสัมพันธ์กับสังคิตติสูตร

สังคิตติสูตร พระสูตรที่ 10 และทสุตตรสูตร พระสูตรที่ 11 ต่างก็รวบรวมหลักธรรมตามจำนวนหนึ่งถึงสิบ และต่างแสดงโดยพระสารีบุตร

แต่สังคิตติสูตรมุ่งรวบรวมพระธรรมเพื่อให้สงฆ์สาวกร่วมกันโดยพร้อมเพรียง ป้องกันความแตกแยกและความคลาดเคลื่อน ส่วนทสุตตรสูตรเพิ่มการจัดธรรมตามหน้าที่ในการปฏิบัติ ทำให้รู้ว่าธรรมแต่ละข้อควรได้รับการปฏิบัติอย่างไร

กล่าวโดยย่อ สังคิตติสูตรเน้น “สิ่งที่ควรรวบรวมและสาธยายร่วมกัน” ส่วนทสุตตรสูตรเน้น “สิ่งที่ผู้ปฏิบัติต้องทำต่อธรรมนั้น”

16. วิธีนำทสุตตรสูตรมาใช้ในชีวิตประจำวัน

เมื่อมีเหตุการณ์กระทบใจ สามารถใช้กรอบสิบประการของพระสูตรตรวจสอบตนเองได้ เช่น

1. ขณะนี้สิ่งใดเป็นเหตุก่อหนูนความดี
2. คุณธรรมใดควรฝึกให้มากขึ้น
3. สภาวะใดควรรู้ตามที่เป็นจริง
4. กิเลสหรือความเห็นผิดใดควรละ
5. การกระทำใดกำลังนำไปสู่ความเสื่อม
6. การกระทำใดกำลังนำไปสู่ความเจริญ
7. ความจริงส่วนใดยังเข้าใจได้ยาก
8. ปัญญาหรือคุณธรรมใดควรทำให้เกิด

9. เรื่องใดต้องรู้ให้ชัดด้วยประสบการณ์ตรง

10. ผลใดควรทำให้ประจักษ์แก่ตน

กรอบนี้ทำให้การศึกษาพระธรรมเชื่อมกับชีวิตจริง และเปลี่ยนความจำให้เป็นการปฏิบัติ

17. สารสำคัญของพระสูตร

ทศสูตรสูตรสอนว่า ธรรมทั้งหลายมีหน้าที่แตกต่างกัน การปฏิบัติที่ถูกต้องจึงต้องรู้หน้าที่ของ ธรรม ไม่ควรพยายามละสิ่งที่ควรกำหนดรู้ และไม่ควรเพิกขันธ์กำหนดรู้สิ่งที่จำเป็นต้องละ

สิ่งที่ควรเจริญต้องลงมือฝึก สิ่งที่ต้องกำหนดรู้ต้องรู้ตามจริง สิ่งที่ต้องละต้องละ สิ่งที่ต้องให้ เกิดต้องทำให้เกิด และสิ่งที่ควรทำให้แจ้งต้องเข้าถึงด้วยตนเอง

หัวใจของพระสูตรจึงอยู่ที่การเปลี่ยนจาก “รู้ว่ามีธรรมอะไรบ้าง” ไปสู่ “รู้ว่าจะปฏิบัติต่อธรรม แต่ละอย่างอย่างไร”

สรุป

ทศสูตรสูตรเป็นประมวลธรรมอย่างมีระบบ ตั้งแต่ธรรมหมวดหนึ่งถึงหมวดสิบ โดยแบ่งตาม หน้าที่แห่งการปฏิบัติ 10 ประการ พระสูตรเริ่มด้วยความไม่ประมาท แล้วนำผู้ศึกษาไปสู่การเจริญ กุศล การกำหนดรู้กายใจ การละกิเลส การพัฒนาปัญญา และการทำวิมุตติให้แจ้ง

พระสูตรนี้จบลงด้วยคุณธรรมของพระอเสขะ เป็นเครื่องยืนยันว่า การศึกษาและปฏิบัติพระ ธรรมมีจุดหมายอยู่ที่ความรู้ชอบและความหลุดพ้นจากทุกข์ มิใช่เพียงความจำหรือความรอบรู้ใน ถ้อยคำ

ทศสูตรสูตรเป็นพระสูตรที่ 11 และเป็นพระสูตรสุดท้ายของพระสูตรตันตปิฎก เล่ม 3 ดังนั้น พระสูตรตันตปิฎก เล่ม 3 ที่มกนิทาย ปาฎิกวรรค จึงมีทั้งหมด 11 พระสูตร และจบครบถ้วน ณ พระสูตร นี้ หัวใจของทศสูตรสูตร: รู้ธรรมให้เป็นหมวด รู้หน้าที่ของธรรมให้ถูกต้อง และลงมือปฏิบัติจน ความทุกข์สิ้นไป